

Tartalom

Hazai dolgaink	
Kinek jó, ha beszélünk a miniszterelnökkel? (Korányi László)	3
A győztes (Szécsi Éva)	3
Gyerekek, pedagógusok, iskolák (V. E.)	4
„Van egy állam, ahol egyenjogú polgár lehetek” – interjú Tuvia Ravivval, a Szohnut budapesti irodájának vezetőjével (szécsi)	6
Kik akadályozzák a holocaust-kutatásokat? (II. felvonás)	7
Röhrig Géza verse	8
Am'ból élet és jövő származik – Kroó László interjúja Donáth László evangélikus lelkészrel	9
A Magyar Zsidó Levéltár rendezésének újabb szakasza (dr. Kiss Márton)	10
Gazdaság	
Kőkemény profitérdekek – Látogatóban az Általános Értékforgalmi Banknál (Szegő Krisztina)	12
Társadalombiztosítás Izraelben (Sz. K.)	13
Világ	
A dubrovniki zsidó közösség – Orbán Györgyi helyszíni riportja	14
A zsidók is Szarajevó védői között vannak (O. Gy.)	15
„Szabadság arra, hogy kinyissuk a szánkat” – Erich Fried versei	17
Mai marranusok (Vidor Pálné)	18
Izrael	
Jehuda Amiháj versei	22
Bill Clinton: Izrael nem egy a sok közül	23
Az izraeli haditengerészek új parancsnoka	24
Hagyomány	
A fény ünnepe a Talmudban (Lóczy Tamás fordítása)	25
Haszid mesék a holocaustról – hanuka történetek	26
Luah	28
Történelem	
Zeke Gyula: Szilágyi Dénes, Tábor Béla, Pap Károly: Három zsidó önkép a Vészorkorszak küszöbén	29
Marjanucz László: A szegedi zsidó polgárság kulturális tájékozódása az 1944-ben zár alá vett múlcincsek tükrében	32
Kultúra	
George Mikes: Izraeli nyelvtörő	36
Zsidók a kaszárnyában – Hazai Hugó katonanovellái (Róbert Péter)	38
Koncert a Vigadóban (J. Sz.)	39
Megbékéléseink (Szegő György)	40
Izrael színei – Juda Enav kiállítása Kőszegen (Prieger Zsolt)	41
Könyvespolc	42
Gyerekvat	44

Contents

Home affairs	
Is it of any use to talk with the Prime Minister? (László Korányi)	3
The winner (Éva Szécsi)	3
Children, teachers, schools	4
„There is a state, where I can be a citizen of equal rights” – interview with Tuvia Raviv, head of the Jewish Agency Office at Budapest (É. Szécsi)	6
Who oppose the research of the Holocaust? (II)	7
A poem of Géza Röhrig	8
From what Life and Future arises – a conversation with László Donáth, Lutheran pastor (László Kroó)	9
The new phase in the catalogization the Hungarian Jewish Archives (dr. Márton Kiss)	10
Business	
Tough profit interests – A visit at the General Banking and Trust Co. Ltd. (Krisztina Szegő)	12
Social security in Israel	13
World Affairs	
The Jewish community of Dubrovnik – Györgyi Orbán reports	14
The Jews are also among the fighters defending Sarajevo	15
„Liberty to speak up” – poems by Erich Fried	17
Marranos today (Mrs. P. Vidor)	18
Israel	
Poems by Yehuda Amichai	22
Bill Clinton: Israel is not just one among others	23
The new commander-in-chief of the Israeli Navy	24
Tradition	
The Festival of Lights in the Talmud (Tr. by Tamás Lóczy)	25
Hasidic tales of the Holocaust – stories about Chanukkah	26
Luach	28
History	
Gyula Zeke: Dénes Szilágyi, Béla Tábor, Károly Pap: Three Jewish self-perceptions on the verge of the Holocaust	29
László Marjanucz: The cultural orientation of the Jewish bourgeoisie of Szeged as reflected by the art treasures seized in 1944	32
Culture	
George Mikes: Israeli tongue-twister	36
Jews in the barracks – military short stories by Hugó Hazai (Péter Róbert)	38
Concert in the Redout	39
Our reconciliations (György Szegő)	40
The colours of Israel – The exhibition of Yehuda Enav in Kőszeg (Zsolt Prieger)	41
Bookshelf	42
Children's Corner	44

*E havi számunkat a Christie's kereskedőház 1986 decemberi,
amszterdami aukcióján elérvezett hanukiák illusztrálják.*

Szombat
1992 december

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata

Főszerkesztő: Szántó T. Gábor. Megjelenik évente tizszer, a Soros Alapítvány, a Magyar Hitelbank „Magyar Sajtóalapítványa”, az American Jewish Joint Distribution Committee és „A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekért” Alapítvány támogatásával. A kéziratok szerkesztése lezárult: 1992. november 21-én. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48. Levélcím: 1440 Bp. 70, Pf. 216. Telefon: (36-1) 142-6924. Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, ill. postautalványon az OTP 218-98093/521-006670-7 „Szombat”, számú alszámlán. Lapengedély száma: III (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865-3844. Készült az Ominyom BT.-nél, a POLINOM Kft. közreműködésével, felelős vezető: Babits Antal.

Olvasóink írják – a *Szombat* válaszol

Schneider Rozália (Budapest): Lakótelepen lakom. Jó, s talán nem túlzok, barátságos a viszonyom a szomszédokkal. Ha találkozunk a lépcsőházban, váltunk néhány szót együtt szidjuk a líftest, amiért nem képes tisztességesen rendbe hozni a felvonót, máskor meg a hatóságokat, amiért jóformán hetenként emelik az árakat. Csupán egy kérdést kerülünk, mint a tüzet, a zsidóság helyzetét. Hallgatólagos megállapodás jött létre közöttünk: ők tudják, hogy én zsidó vagyok, de úgy tesznek, mintha nem tudnák (mellesleg, honnan értesültek volna róla, hiszen nincs az arcomra írva) – ez tabutéma. Legutóbb ki akarták ugratni a nyulat a bokorból, ártatlan képpel adták elő, hogy Lengyelországban dúl az antiszemitizmus. Én azonban úgy tettem, mintha elhallottam volna a hírt, s csak magamban háborogtam, hogy még ott is van antiszemitizmus, ahol már jóformán nem is élnek zsidók. Vívódom magamban, vajon helyes-e ez a megalkuvó magatartás, nem fog-e visszaütni.

Megértjük félelmét, de zsidóságának vállalása talán szomszédai előtt is azt példázna, hogy egy hús-vér élő zsidó éppúgy él mint ők, éppolyan sérthető vagy büszke, mint ők. Más, de mégis ugyanolyan.

Milder Sándor (Budapest) Bár nem a legszerencsésebben sült el a berlini antifasiszta, antiszemitizmust elítélő, száz ezreket mozgósító tüntetés, valamint a bécsi, római demonstráció, amely a nácizmus felett mondott megfellebbezhetetlen ítéletet, felvetődött bennem, napjainkban ilyen megnyilatkozásra volna szükség nálunk is, Magyarországon. Igaz, Szegeden, Pécsen már megmozdultak a fiatalok. Annak különösen nagy jelentősége van, hogy fiatalok nem hagyják magukat a gyűlölettel elsodorni, elhatárolódnak a kirekesztő politikától, mindattól, ami az úri hagyományt jellemezte. Az a kérdésem, a *Szombat* nem tudna-e téren kezdeményezni valamit?

Az utcai demonstráció végső eszköz, s nem mindig a leghatásosabb. A *Szombat* eszközei mások, bár alkalomadtán – ha úgy ítéljük meg – magunk is támogatnánk a tiltakozó megmozdulást.

Dr. F. K. (Budapest) Egészségügyi vonalon dolgozom. A főnököm is zsidó. A beavatatlanok azt hinnék, milyen jó dolgom van, netán kivételeznek is velem. Szó sincs róla! A főnököm egy alkalommal bizalmasan elárulta, nem azért részesít kevesebb prémiumban, mert nem érdelek többet, netán előléptetést, hanem egész egyszerűen attól tart, hogy megvádolják, ha nem is nyíltan, ami még kellemetlenebb, hogy előnyben részesíti zsidó hitsorsosait. Hasonló jelenséggel másutt is találkoztam. Hogy lehet ez ellen védekezni?

Erre nincs kipróbált recept. Ne a megítélésről való félelem határozza a viselkedést, ne legyen szempont a beosztott hovatartozása – írhatnánk, ha főnöke kérdezne minket...

Keles István (Tótkomlós) – Nem tartjuk etikusnak, hogy az *Új Életben* megjelent cikkhez fűzött kommentárját a mi lapunkban közöljük. Egyébként levelével kapcsolatban nincs különösebb ellenvetésünk.

Farkas Dávid (Zürich) – Örülünk, hogy felkeresett bennünket soraival. Leveléből idézünk: „1942-ben vonultam be munkaszolgálatosként Szombathelyre, majd a 3/2 kőszegi munkaszázadhoz osztottak be. Pusztá kézzel kellett kitépdesnünk a füvet, a hajnyírás közönséges késsel történt. A parancsnokunk Darka hadnagy volt. Majd Kárpátaljára irányítottak bennünket bunkerásásra.”

Őn visszavonuláskor Kopházára került, ahol közismeretlen iszonyatosan bántak a muszosokkal. A halottakat elhantoló csapatba osztották be. Minden elismerésünk az Öné, hogy abban a kétségbeesítő helyzetben volt annyi lelkiereje, hogy feljegyezze az elhunytak személyi adatait, a listát pedig egy maga készítette kis térképpel együtt a hely pontos megjelölésével átadja a helybéli papnak.

Abban a reményben tesszük közzé levelét, hogy valaki életjelt ad magáról az egykori 3/2 munkaszázadból, netán élő hozzátartozók értesülnek, hol nyugszanak szerettek.

MAZSIKE-közgyűlés – csak jövőre

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Elnöksége 1993. március 7-re kívánja összehívni soros, tisztújító közgyűlését. Kéri a szervezet tagjait, hogy az Egyesület fellendítését szolgáló olyan javaslatokkal, kezdeményezésekkel segítsék az előkészület munkáit, amelyek beépíthetők a MAZSIKE programjába.

A *Szombat* a következő hónapokban publikálni kívánja a témával kapcsolatos olvasói véleményeket.

WIZO-bazár

A WIZO magyarországi szervezete – immár hagyományt őrizve – december 13-án vasárnap 15 órai kezdettel rendezi meg jótékonyági bazárját, a hitközség Goldmark-termében (VII., Síp u. 12.). Aki teheti, a bazárt megelőző héten telefonon ajánlja fel kínálatát *Simon Ivánné* 1294-146-os, vagy napközben 1180-550-es telefonszámán. A bevételt a *Ben Jehuda óvoda*, ifjúsági csoportok izraeli táboroztatása és az etióp zsidók izraeli beilleszkedésének elősegítése céljára kívánják fordítani.

Szombat Szalon

A *Szombat* szerkesztősége, a Magyar–Izraeli Baráti Társaság és a Belvárosi Könyvkiadó december 10-én, csütörtökön 19 órakor rendezi meg a *Dávid tornya – Modern héber költők antológiája* bemutatóját. A *Hitközség* (Bp. VII. Síp u. 12.) *Goldmark* termében zajló könyvpremierén közreműködnek a kötet műfordítói, akik az általuk tolmácsolt versekről és Izraelhez fűződő élményeiről vallanak. Az est házigazdája *Mezei András*.

Hibaigazítás

Novemberi számunk 28. oldalán közölt facsimile levél alól, a nyomda hibájából lemaradt a képaláírás. *Kardos Albert* nyelvtudós, a debreceni Zsidó Gimnázium igazgatója volt a levélíró, s *Baltházár Dezső* református püspök a címzett.

Köszönetnyilvánítás

Judit Krausz követasszony és *Mirjam Fried*, a *Szohmut* budapesti irodájának a munkatársa köszönetüket fejezik ki mindazoknak a családoknak, akik az 5753. zsinagógai év *Ros Hásána* ünnepén olyan izraeli édesanyákat láttak vendégül, akik gyerekeiket a budapesti *Pető Intézetben* kezeltetik. A hosszú budapesti tartózkodás során az anyukákra nehezedő magány elviselésében *Radányi Lili*, *Beer Ági*, *Oltiné Guttman Kati* és *Herskovits Vera* segítettek.

Ez év szeptemberében *Cád Kadima* (egy lépés előre) néven megnyílt Izraelben az első olyan speciális óvoda, melynek alkalmazottait a *Pető Intézetben* képezték ki.

(m. i.)

Egyenlőség

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1992 februári bejegyzéssel létrehozta az *Egyenlőség Alapítványt*. Az Alapítvány célja a zsidó kultúrát és tudományt szolgáló irodalmi és művészeti tevékenységek támogatása, a fiatal tehetségek felkarolása.

Az Alapítvány Bankszámla száma: Leumi Hitelbank, 1052 Bp., Bácsy I. u. 3-5.

LHB 103382-Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Egyenlőség Alapítvány.

A befizetett adományok, ha a fenti célokra érkeznek, adómentesek.

Kinek jó, ha beszélünk a miniszterelnökkel?

Közismert, hogy zsidó szervezetek vezetői november elején – a miniszterelnök meghívására – tárgyaltak *Antall Józseffel* a közelmúlt antiszemita, rasszista és szélső-jobboldali jelenségeiről. A tárgyalás gondolata sokakban már előzetesen a legkülönbözőbb aggályokat vetette fel, és utólag is többen úgy vélekedtek, hogy egy ilyen tárgyalás alapvetően csak a kormányzat propagandacéljait szolgálja, konkrét eredmények lehetősége nélkül.

Jelen sorok írója nemcsak a tárgyalás egyik résztvevője volt, hanem előterjesztője is a miniszterelnökkel történő kapcsolatfelvétel javaslatának, a zsidó szervezetek októberi egyeztető megbeszélésén. Nem meglepő tehát, hogy kétségbevonja az előbb említett vélekedések igazságát.

Indoklásomat kicsit távolabbról kezdem.

Úgy vélem, nincs különösebb vita azon helyzetértékelés körül, amit a miniszterelnökhöz írt közös leve-lünkben így fogalmaztunk meg: „A Magyarországon élő zsidó közösség egyre növekvő aggodalommal figye-li az utóbbi hónapok politikai eseményeit. A zsidóság megrökönyödéssel fogadta, hogy a kormánypárt egyik alelnöke meghirdette antiszemita nézeteit – mint programjának egyik alapvető elemét – és ezen nézeteket azóta sem revideálta... a szélsőjobboldal Magyarországon megerősödött és egyre nagyobb teret nyer.” A teendők körül már sokkal nagyobbak a nézetkülönbségek.

Szervezeteink tagságának jelentős részétől nagy nyo-mást tapasztaltunk, hogy a fenti jelenségeket nyilatko-zatokban ítéljük el. Szerencsés módon (és nem mindig tapasztalható politikai érzékről tanúsíkodva) a zsidó szervezetek nem szálltak be a gyorsan megindult nyilatko-zatháborúba, felismerve annak előnyeit, ha az anti-szemita jelenségek elítélését nem a zsidók kezdeménye-zik. Ugyanakkor mindannyian éreztük, hogy amikor a dolgok ilyen aggasztóan alakulnak, nem lehet tétlenül szemlélődni. Ahhoz azonban, hogy értelmesen cselekedjünk, a konkrét helyzetben elérendő céljaink tisztá-zására van szükség. Súlyos hiba, hogy ez a tisztázás nem történt meg, így a következő gondolatok csak egyi-két képezik a lehetséges vélekedéseknek.

El akarjuk érni, hogy a politikai életből ismét kikerül-jön vagy legalábbis a „politikai alvilágba” szoruljon az antiszemitizmus érvrendszere, kódolt és nyílt szóhaszná-lata. El akarjuk érni, hogy hatékony és gyakorlatban is alkalmazott törvények legyenek az antiszemita és rasszista uszítással szemben, beleértve annak egyik szá-munkra különösen fájdalmas és veszélyes formáját, a Holocaust tagadását. El akarjuk érni, hogy az antiszemi-ta uszítók, a náci vagy náci jellegű szervezetekkel bár-milyen szinten kapcsolatot tartó személyiségek a politi-kai élet minden lényeges szereplője számára szalonkép-telenek legyenek.

Ezek a célok többretegűek és elérésükhöz különböző eszközöket kell igénybevenni.

Le kell leplezni az uszítókat és néven kell nevezni a dolgokat, akkor is, ha azok a szokásos kódrendszert

A győztes

Azon az éjszakán, amikor a világ megtudta, hogy 1993 januárjától *Bill Clinton* az Egyesült Államok elnöke, Izrael-ben mindenki örült (bár a hír nem érte őket váratlanul), és Bagdad utcáin táncolt a tömeg (egyes nyugati megfigyelők szerint „felső” biztatásra vonult ki örülni), mert *Bush*, az Öböl-háború vesztese (Irak szerint) elnökként is megbu-kott. Izraelben annak örültek, hogy az a Clinton győzött, aki választási kampánya során több rokonszenvet tanúsí-tott Izrael iránt, mint – *Reagant* leszámítva – bármelyik elődje. Izraelben viszont nem volt sok lehetőség a látványos öröme: az északi falvakra, városokra ismét hullottak a ra-kéták, a lakosság ismét leköltözött az óvóhelyekre, s ismét voltak halottak, fiatal katonák, gyerekek. „Az Egyesült Ál-lamoknak Izrael-barát elnöke lesz – írja *Martinez Peretz*, az amerikai *New Republic* című folyóirat főszerkesztője –, de Izraelnek még sokáig veszélyesen kell élnie. A Clinton-Gore páros sohasem fogja rontani helyzetét. Ezt nem lehet elmondani George Bushról és hű szövetségeséről, James Bakerről.”

Amíg a két szuperhatalom létezett, Izraelben az volt az általános vélemény, hogy ami jó Amerikának, az jó Izrael-nek. *Jichak Samir* – legalábbis miniszterelnöki gyakorlatá-ban – nem egészen osztotta ezt a nézetet; *Jichak Rabin*, sza-vaiban, s most már miniszterelnökként tetteiben is, igen. Most Izrael és az amerikai zsidó körök egyaránt azt vallják, hogy a Gore-Clinton páros nagyon megerősíti ezt az egyenlőségjelet.

Egyetlen példa: ha Clinton csökkenteni akarja az Egye-sült Államok függőségét a külföldi olajtól, ez csökkenti az arab világ geopolitikai súlyát, s ez jó Izraelnek, bár ő az egyetlen a Közel-Keleten, akinek nincs olaja. Sőt, Izrael szemszögéből az sem baj, ha az új gazdaságpolitika nem kedvez Japánnak és Nyugat-Európának. Elegendő emlé-keztetni arra, milyen könnyen nézte Párizs, Bonn, Lon-don a gázárlacot viselő izraeli gyerekeket. S Izraelnek kü-lönleges gazdasági kapcsolatai vannak az Egyesült Ál-la-mokkal.

A választási kampány idején a *Moment* című amerikai zsidó folyóirat felkérte a két elnökjelöltet, fejtse ki nézeteit a lap hasábjain az amerikai zsidókhöz és Izraelhez való viszonyáról. *Bush* hosszú nógatasra megküldte a választ, amelyet a lap szerint nem ő írt, mert stílusa és tartalma a külügyminisztériumi fogalmazókra emlékeztet. Az ember legszívesebben osztályozná: tartalom elégséges, fogalma-zás elégséges, külalak jó. A dolgozat felsorolja, mi történt a világban *Bush* elnöksége idején, a *Bush*-adminisztráció si-kereként könyveli el, hogy az arab szomszédok és Izrael leültek a tárgyalóasztalhoz. Nem említi, hogy melle-sleg szétesett a Szovjetunió, ami azért besegített az események alakulásába. Clinton – véli a *Moment* szerkesztősége – vette á fáradtságot és maga fogalmazta meg cikkét. Nagyon meggyőzően, mert Clinton tud írni, Clinton – ez ritka az ame-rikai politikai életben – entellektüel, s ami ugyancsak ritka, valóban azt írta, ami a meggyőződése, sőt, képes volt kife-jezni érzéseit. Ez is ritka egy politikusnál (akinek talán nincs is szüksége érzésekre). *George Bush*nak nem voltak érzelmei. Különös módon egyetlen vonatkozásban árult el fanatikus érzéseket: a hitelgarancia és a telepítések, a hu-

(Folytatás az 5. oldalon.)

(Folytatás a 22. oldalon.)

Szombat esti beszélgetés

Gyerekek, pedagógusok, iskolák

A Bethlen téri Oneg Sabbat Klub tartalmas hétfégi programjai keretében hívták meg oktatási intézményeink vezetőit, pedagógusait, hogy találkozzanak szülőkkel, nagyszülőkkel, neveléssel foglalkozó szakemberekkel és iskoláink, még inkább iskolásaink iránt érdeklődőkkel.

A „háziasszony” Farkas Éva az est témájának az iskolák közös sajátosságainak megismertetését javasolta, nevezetesen: a zsidó tudat megteremtése, a vallásosság, a hagyományok ápolása, az identitás megőrzése, testvériség a világ zsidóságával, Izrael szeretete, a cionizmussal való kapcsolat. A hallgatóság nemcsak informálódott, hanem részt is vett a vitában. Ettől ugyan élénkebb lett a találkozó, de a témától eltérő kérdések és hozzászólások miatt nem jutott idő számos szakmai részletre, elmaradt több probléma elemzése. Ennek ellenére kiderült, hogy bármilyen örvendetes is iskoláink léte, a tanulók létszámának növekedése, nem csökkent a gond, a megoldatlan probléma, tart még az útkeresés. Kiértődött az elhangzottakból, hogy a három iskola, ha nem is versenyez egymással, de inkább csak egymás mellett él, mint együtt. Elhangzott ugyan, hogy az iskolások között meleg a barátság, sok a szabadidős közös program, megteremtik a lehetőségét, hogy a gyerekek iskolát változtassanak, hogy először rendeznek közös Purim-ot közös igazgatói fórum létesült, az idei tanév előtt a Szolmut közös továbbképzőt szervezett, mégis egyértelművé vált, hogy az iskolák különböző szellemiségén túlmenően fenntartás is van a másikkal szemben. Ez nem a pedagógusok-

ból indul ki, inkább az iskolák szponzoraitól. Erre vezető vissza, hogy bár minden iskola külön-külön küszködik az olyan jegyzet, tankönyv megírásával, mint a magyarországi zsidóság története, ezt nem együtt készítik el. Van olyan tantárgy, aminek tanára hiányzik az egyik iskolából, miközben a másikban annak szakemberének kapacitása nincs kihasználva...

Az alábbiakban néhány szemelvényt közlünk abból, amit a pedagógusoktól hallottunk.

Anna Frank Gimnázium: Zsidónak lenni...

HARGITAI PÉTER igazgatóhelyettes: Gimnáziumunk sok évtizedes nevelési programmal és gyakorlattal rendelkezik. Ezt gazdagítottuk az utóbbi években a zsidó tudatot erősítő tantárgyak óraszámának növelésével, illetve új tantárgyakkal. Alapvető célunk, hogy diákjaink mindenképp minél több ismeretet szerezzenek, műveltté váljanak, minél számosabban kerüljenek egyetemre, az életben sikeresek legyenek. Zsidónak, zsidó büszkeségre neveljük őket – eredményesen. Járnak hozzánk vegyesházasságból származók, ezek előbb-utóbb azonosulnak társaikkal. Iskolánk régi vonzóerejét, melegségét megőriztük. Ezt abban látjuk, hogy nemcsak a régi zsidó gimnázium még élő diákjai ragaszkodnak az Alma Materhez, hanem az elmúlt években végzetek is. Anyagi létünk, bár nem problémátlan, de biztosított. Ezt a Hitközség, az állami kvóta és a volt diákok támogatása teremti meg.

Terveinkről és azok akadályairól már sokszor szóltunk a nyilvánosság előtt. Szeretnénk visszatérni a 4+8, esetleg a 6+6 osztályos szisztémához. Ennek feltétele, hogy visszkapjuk az Abonyi utcai épületünket. Erről legfrissebb „hivatalos” értesítést a tévéből szereztünk: Pálos Miklós államtitkár az államosított egyházi iskolák további visszaadásáról szólva kijelentette, hogy a miénk 1993 őszére vagy az 1994-es tanév kezdetére rendelkezésünkre áll. (A kétkedő tudósító felteszi a kérdést: ez a kijelentés miként kérhető majd számon, hiszen két év múlva a Miniszterelnöki Hivatal, melynek Pálos úr államtitkára esetleg nem a maiak vezetik?!)

Mszoret Avot: Vallásosnak lenni...

DR. HARASZTI GYÖRGY főigazgató: A harmadik tanévre számos probléma megoldódott, számos pedig keletkezett. 1989-ben iskolánk alapításának híre osztatlan örömet váltott ki, megindultak a gyerekek a város minden részéből, vidékről, jöttek Szlovákiából és Romániából is. A zsidó öntudatnak tudhatjuk be a nagy érdeklődést, de annak is, hogy magas színvonalat ígért az iskola, sok óras angol tanítást, külföldi vendégeskedést, az ország határain túl is egyetemi felvételre jogosító nemzetközi érettségit. Ennek következtében az ortodox iskolába többen járnak, mint a másik kettőbe együttvéve, holott a magyarországi ortodoxia csak kisebb hányada az egész zsidó közösségnek. A szülők egy része, amikor gyerekét a Wesselényi utcába írat-

Fiatalkutatók Tudományos Ülésszaka az Országos Rabbiképző Intézet Alapítása 115. évfordulója tiszteletére

Az ülésszak helye és ideje:

Orsz. Rabbiképző Intézet Díszterme
Budapest, József krt. 27. II. emelet
1992. december 20. de. fél 10.

A tervezett program:

I. rész

Cserhalmi Péter: Gruby Dávid (1810-1898) világa.

Éri Károly: A totális interpretáció módszerének alkalmazása a Biblia-tudományban (Méir Weiss: Jób kezdeteinek története).

Fazekas László: A jiddis nyelv kialakulása.

Frojmovics Kinga: A magyarországi zsinagógaépítéset helye a középkori Európában

Gadó János: Népi-urbánus vita Magyarországon 1991.
SZÜNET

II. rész

Részletek Láng Tamás: Ahogy itt lehet 1978-5738 c. regényéből. A szemelvényeket Vallai Péter olvassa fel.

Ó. Kovács József: Polgárosodás és zsidóság Magyarországon 18-19. sz-ban.

Markovics Ábrahám: Chanukka a tradicionális és a modern zsidó irodalomban.

Schweitzer Gábor: Adatok az 1935. évi Izraelita Országos Gyűlés történetéhez.

Turán Tamás: A hadszolgálat a zsidó joghagyományban.

ta, jobban figyelt az amerikai alapítványú jelzőre, mint a *mszoret avot*, vagyis ősi hagyomány névre. Közülük sokan értetlenül, sőt, felháborodva fogadták, amikor a gyerekek édesanyjának származását tudakolták. A vallás szigorúbb, mint Izrael Állam bevándorlása törvénye. Ezt elvárja tőlünk a fenntartó és alapító *Albert Reichmann* és *David Moskovits*.

Határozott célunk – ez eszmény, és az iskolán kívüli magatartásban nem követelmény – a gyerekek elvezetése a valláshoz, előírásainak betartására való nevelés, a zsidó élet megmentése a galutban. A cionizmus nem integráns része az ortodox nevelésnek. Két év alatt kiderült, hogy az elképzelések egy része túlzott volt, s olyan szuperpedagógusokat kívánt, akik nem állnak rendelkezésre. Sőt, a tisztázatlan helyzet zavarta őket, képességük alatti hatással működtek. Bizonyos céloktól visszaléptünk, ezzel szemben nagyobb figyelmet fordítunk a közismereti tárgyra, hogy biztosítsa a magyar érettséget és az itteni továbbtanulást.

Javne Zsidó Közösségi Iskola és Óvoda: Boldognak lenni...

NATONEK GABRIELLA, SZESZLER ANNA, LIPPNER GYÖRGY, HAAS JUTKA egymás előadásához kapcsolódva, egymást kiegészítve mondták: Az identitás az alapja oktatási filozófiánknak, a gyerek-központúság pedig tanítási módszereinknek. Számos tantárgynál az állami iskolák tankönyveit használjuk, de saját tantervünk és pedagógiai programunk is van. A vallás, a tradíciók, a zsidó történelem tanítása nemcsak a gyerekeknek szól, hanem a szülők jelentős részének is, hiszen a mai 30-40 évesek többsége nem részesült hittanoktatásban. Ez is hozzájárul az iskola és a szülők bensőséges kapcsolatához, ezért is olyan teljes a szülők részvétele az iskolai ünnepeken.

Ugyanakkor soha nem kérdeztük a szülők származását. Biztosan sok a vegyesházasságban, sőt néhány keresztény családban született gyermek is. Ezeket tiszta szívvel és szeretettel hozták zsidók közé. Az itteni diákevek után biztosan barátaink maradnak, társadalmi megbecsültségünk szószólóivá válnak. A zsidó tudat elválaszthatatlan a cionizmustól, de a gyerekek választását, tehát hogy szülőföldjükhöz vagy ősük otthonához ragaszkodjanak-e, nem befolyásoljuk. Probléma, hogy egymástól távol lévő kerületekben folyik az egyes tagozatok oktatása, másrészt nem lehet végleges oktatási koncepciót lefektetni, míg nem jutunk el a teljes 12 osztályos oktatásig. Az iskolateremtő *Ronald S. Lauder* ma egyharmadát adja a fenntartás költségeinek, az állami járandóság mellett a szülők magas tandíjat fizetnek. Az alacsony jövedelműek kedvezményt élveznek, így egyetlen gyereknek sem kellett anyagiak miatt elhagyni minket...

Országos Rabbiképző Intézet Pedagógiuma: Lenni...

Dr. KOMOLY JUDIT főiskolai tanár: Az ősszel indult oktatási intézményünkben vallástanárokat és szociális munkásokat képzünk. Elképzeléseink szerint más területekre is nevelünk majd szakembereket, meg akarjuk szerezni a főiskolai rangot. Ez azt is jelenti majd, hogy hallgatóink más főiskolákon egészítik ki tanulmányaikat, szereznek speciális képzést. Az első évesek tizenhatan, a második évfolyamon heten, a harmadikon és negyediken pedig négyen-négyen vannak...

V. E.

Kinek jó, ha beszélünk a miniszterelnökkel?

(Folytatás a 3. oldalról)

használják. Az elmúlt időszak bizonyítja, hogy ebben nemcsak a sokat támadott liberális sajtó és az ellenzéki pártok lehetnek partnereink, hanem a kormánypártok demokrata elkötelezettségű személyiségei is. Ha a törvényhozási lépésekre gondolunk, akkor még nyilvánvalóbb, hogy nem elégséges az antiszemita, antidemokratikus nézeteket bíráló ellenzékre támaszkodni, hiszen a parlamentben az ellenzék kisebbségben van.

A demokráciák a politikai váltógazdaságra épülnek, és ebben a struktúrában meg kell teremtenünk a párbeszéd lehetőségét és konkrét gyakorlatát minden olyan demokratikus erővel, amelyik szembenáll az antiszemizmussal és a rasszizmussal. Ez nem jelenti azt, hogy fel kell adnunk – az egyéb szempontok alapján fennálló – személyes szimpátiáinkat, hanem pusztán annak tudomásulvételét, hogy a demokráciák az érdekcsoportok közti egyeztető, tárgyalásos játékszabályokra épülnek. Ennek éppen az ellenkezőjét jelenti a pártállam felbomlásának – amúgy nagyon kellemes – időszakából ittmaradt nyilatkozatok, nyílt levelek módszere, amely feltételezi, hogy a véleményünket nem is a másik félnek szánjuk, hanem csupán a nagyközönségnek. Az üzengetés helyett közvetlen tisztázó vitákra és kooperatív párbeszédre van szükség. A fentieket ékesen bizonyítják a nyugati tapasztalatok is.

Fontos, hogy nyilvánvaló legyen, kik azok, akikkel érdemes beszélünk, és kik azok, akikkel nem. Roppant károsak azok a vélekedések, amelyek az egész kormányt vagy egy egész pártot antiszemitanak nyilvánítanak, hiszen ezzel pont azokat gyengítjük, akikkel együttműködhetnénk.

Mennyiben szolgálták a fenti célokat és elveket a novemberi tárgyalások?

Azzal, hogy elmondtuk aggodalmainkat, helyzetértékelésünket, azok szavahihetőségét (sajtó, ellenzék) is megtámogattuk, akiket gyakran azzal vádolnak, hogy az egész zsidókérdést *csak politikai célokból* veszik elő.

Elindul egy közvetlen párbeszéd, amelynek fontosságát a zsidó szervezetek közös fellépése, és a miniszterelnök által a tárgyalásokra rászánt közel három óra is jelezte.

A kétségtelen nézetkülönbségek ellenére volt egy-két kérdés, amiben bizonyos konkrét eredményeket is elértünk. Ilyen például az a megállapodás, amely a szakértőink által előkészítendő törvényjavaslatot illeti az antiszemita, rasszista uszítás, és a holocaust tagadásának tilalmáról, vagy az a miniszterelnöki javaslat, amely az antiszemita, rasszista jelenségekkel foglalkozó bizottság felállítására vonatkozott. Természetesen ezek igazi jelentőségét csak később lehet majd megítélni.

Annak a miniszterelnöki kijelentésnek a jelentősége azonban már a mai helyzetben is megítélhető, miszerint *Auschwitz után nem megengedhető, hogy a zsidókérdés és az antiszemizmus a politikai vita tárgya legyen. Ez mind külföldön, mind itthon szalonképtelenné teszi azok hangoztatóit.*

Ebben feltétlenül egyetértünk.

Korányi László

„Van egy állam, ahol egyenjogú polgár lehetek”

Interjú Tuvia Ravivval, a Szohnut budapesti irodájának új vezetőjével

Tuvia Raviv 1934-ben született Szabadkán, 1941-ben édesanyjával és bátyjával felköltöztek a veszélyes Bácskából a biztonságosabbnak hitt Budapestre. 1944-ben hamis papírokkal bujkáltak, 1945 januárjában, az orosz csapatok bejövetele után azonnal elindultak vissza, Jugoszláviába. A család 1948 decemberében, tehát Izrael állam megalakulása után érkezett sok viszontagság után, egy roskatag görög hajón Izraelbe.

Családja nem volt sem vallásos, sem cionista, sem 1945 előtt, sem azután. „Tito 1948-ban engedélyezte a zsidók kivándorlását. Amikor megtudtam, hogy van egy olyan állam, ahol én egyenjogú polgár lehetek, azt mondtam anyámnak, menjünk. Ha ők nem jönnek, megyek egyedül. Együtt mentünk.” 1949-52 között egy mosavban (földműves-szövetkezetben) élt. 18 évesen, 1952 tavaszán jelentkezett a hadseregbe; 27 évig volt hivatásos katona. A páncélosoknál szolgált, valamennyi háborúban résztvett, a Jom Kippur-i háborúban már dandárparancsnok volt; Ariel Saron divíziójában, a déli fronton harcolt. 1990 decembere óta dolgozik a Szohnut budapesti irodájában. Először a szovjet aliját segítette, majd 1991 elejétől a jugoszláviai zsidósággal foglalkozott. 1992 őszén nevezték ki a budapesti iroda vezetőjévé.

– 1990-ben a fiaim – három fiam van – erőszakosan rávettek arra, hogy látogassunk Magyarországra. Látni akarták, hol születtem, hol éltem, mielőtt bevándoroltam Izraelbe. El voltak ragadtatva Budapest szépségétől. Én nem tudtam lelkesedni. Ők nem viseltek sárga csillagot.

1990. december 1-jén kezdtem meg az itteni munkát. Akkor már az iroda egy éve legálisan működött, nemcsak a szovjet alija miatt, hanem önállóan, mint magyar rezidencia. Két hónapig a szovjet zsidók átutazásával foglalkoztam. A Szohnutban fölvetették, hogy mivel beszélem a nyelveket és ismerem az országot, vezessem a Jewish Agency jugoszláviai irodáját. Először terepszemlét tartok – feleltem. 1991 májusában már nagyon puskaporos volt a hangulat. Végigutaztam Jugoszlávián, láttam, hamarosan háború tör ki, nem célszerű, hogy az iroda vagy az egyik vagy a másik oldalon legyen. Otthon megállapodtunk, hogy a jugoszláviai iroda is Budapesten lesz, innen utazom majd a helyszínre.

– Hány zsidó jöhetett számításba?

– Akkor öt és fél – hatezer zsidó lehetett Jugoszláviában. Három nagy hitközség működött: Belgrádban 1500 ember, Zágrábban 1100, Szarajevóban 1300-an tartozhattak a közösséghez.

– Volt veszélyérzetiük, ki akartak vándorolni?

– Nem. A jugoszláviai zsidóság, éppúgy, mint a magyar, negyven éven keresztül torz információkat kapott Izraelről. De azért van egy nagy különbség: a jugoszláviai zsidók, a magyarokkal ellentétben, mindig büszkén vállalták zsidóságukat. Amikor kitört a háború, sikerült légi úton kihoznom egy csoport zsidót Szarajevóból. Egy mémök – aki korábban nem akrt alijázni – ekkor mondta: „nem hittem el, hogy ez megtörténhet”.

– Itt nálunk sincs alijázó kedv. Azt hiszem, a Szohnutnak az lenne a feladata, hogy megmagyarázza az embereknek, hogy miért menjenek Izraelbe, hogyan találjanak otthonra. Nálunk az emberek zöme úgy érzi, hogy Izrael menedék. Akkor kell csak menni, amikor veszélyeztet van. A cionizmus motivációja a legtöbb emberből hiányzik.

– Pontosan az a feladatunk, hogy megmagyarázzuk: a cionizmus a lehetőség arra, hogy a zsidóság saját maga irányítsa

sorsát. Ha egy zsidó a galutban él, sorsa attól a nemzetétől függ, amelynek állampolgára. Ha a zsidók saját kezükbe veszik sorsuk irányítását, ez nem történhet meg.

– Ez a tudat hiányzik a magyar zsidókból?

– Határozottan igen.

– A fiatalokból is?

– Egy részükből nem, s ennek nagyon örülök. De sokan még mindig valami rosszat látnak a cionizmusban; 16-18 éves fiúktól, lányoktól hallottam azt is, hogy ne emlegessük annyit a holocaustot, ideje lenne már felejtetni. És ez a zsidó többség.

– A Szombat előző számában közölte a párizsi Le Monde interjúját Leibovitz professzorral, aki úgy véli, mi itt abszolút biztonságban élünk, viszont Izrael szüntelen fenyegetésben. Talán az ilyen okfejtés is meggondolásra késztet sokakat.

– Nem akarok vitatkozni Leibovitz professzorral. Tény, hogy Izrael megalakulása első percétől, sőt, már előtte is fenyegetett volt és van. De szeretnék tudni egy olyan helyet a világon, ahol a zsidó közösség nincs fenyegetve. A professzor Izraelben megérte a 92. évét. Ez az én nagyapámnak Bácskában nem sikerült, ő Auschwitzban halt meg.

– Ősz óta te vezeted a Szohnut budapesti irodáját. Nincs kudarcélményed, hogy nem sikerül a mozgósítás, nem jönnek az emberek.

– Jugoszláviában akármennyit beszéltem, az első három hónapban nem jött senki. Majdnem depressziós lettem. Most az öt és félezerből már kilencszázan vannak Izraelben, s egy sincs, aki ne lenne megelégedve. Persze, segíti őket a régi jugoszláviai bevándorlók szervezete. Én mindenkinek megmondtam, hogy az első két-három év nagyon nehéz lesz, de aztán mindig könnyebb.

– Bizonyára hallottad azt az érvet, hogy a Szohnutnak a „minél rosszabb, annál jobb” az elmélete. Tehát a rosszabbodó helyzet kedvez az alijának. Vagyis az alija egyenlő a meneküléssel.

– Tény, hogy onnan jönnek többen, ahol erős az antiszemitizmus. Onnan többen jönnek, mint Amerikából, vagy akár Magyarországról. Itt sokan hisznek az asszimilációban. De nem biztos, hogy befogadják őket. Egy tény: Izrael alkotmánya kimondja, hogy kapui tárva vannak minden zsidó előtt.

– Mégis, aki elhatározza magát, mire számíthat? Nem garanciákról kérdezek, de hogyan tudjátok elősegíteni befogadásukat Izraelben? Persze, meg kell jegyezni, hogy innen az emberek nem javuló, hanem szüntelenül rosszabbodó helyzetből indulnának.

– Jó lenne, ha abban, aki elhatározza magát a kivándorlásra, már volna némi zsidó és cionista érzélem. Ezzel sokkal könnyebb elviselni az első évek nehézségeit. Valóban nincsenek garanciák. Izrael szabad ország, mindenkinek a két könyökével kell kivívni a helyét, megteremtteni az egzisztenciáját. Azt mondod, hogy Magyarországon a helyzet rosszabbodik. Nos, én egyet garantálhatok: nálunk az első nehézségek után évről évre jobb lesz.

– Milyen itteni szervezetekkel álltok kapcsolatban?

– Én csak nemrég kezdtem tevékenységemet. El akarok menni az összes hitközségbe, vidékre is. Szervezzük a Tanah, a héber nyelv, az izraeli történelem tanítását. Találkozni akarok a fiatalokkal, az iskolákkal és az iskolákon kívül is. Ha bárki, bármilyen zsidó szervezet meghív engem, vagy munkatársaimat előadásra, találkozóra, vitaestre, örömmel mondunk igen.

(szécsi)

Kik akadályozzák a holocaust-kutatásokat?

(II. felvonás)

A Szombat novemberi számában jelent meg Ságvári Ágnes cikke „Kik akadályozzák a holocaust-kutatásokat?” címmel.

Időközben szerkesztőségünk az ügygel kapcsolatban megszerzett két dokumentumot, melyek megvilágítják a cikkben jelzett problémát. Újabb kérdésünk mármost csupán az: *kinek az érdekében?*

Várjuk a választ!

PÉNZÜGYMINISZTERIUM
BUDAPEST V., JOZSEF NADOR TÉR 2-4.
TELEFON: 118-2066
TELEFAX: 118-2570. TELEX: 20-2763
POSTACÍM: 1369 BUDAPEST, POSTAFIÓK 481

JOGI FŐOSZTÁLY
2885/1992.
Pénzügyi Jogi Osztály
Dr. Bíró Imre

MELLÉKLET: 1 db
T á r g y:
HOLOCAUST-i vo-
natkozású NSZK
Kártérítési
iratanyagok

Dr. Schwartz István Mihály úrnak
a Munkaszolgálatosok Országos
Egyesülete ügyvezető elnökének
1 0 7 5 Budapest
Kazinczy u. 45.

Tisztelt Elnök úr!

Az Egyesület képviselőjében 1990. február 15-én Dr. Békesi László a korábbi pénzügyminiszterhez intézett levele alapján a tárgyban említett levéltári iratanyagok zárolására kerültek és ennek tényét folyó évi április 6-án kelt, Dr. Kupa Mihály pénzügyminiszter úrhoz intézett újabb levele alapján ismét megerősítettük az érdekeltektől és Önhöz intézett 1435/1992. Jog számú levelünkben.

Tekintve, hogy a Magyar Országos Levéltár mellékelt levelében a szóbanforgó iratanyagoknak zárolás alól történő feloldását, illetve az abban történő kutatás engedélyezését kéri, ezért kérem, hogy álláspontjáról mielőbb szíveskedjék értesíteni, mert ettől függően kívánjuk a Levéltárat tájékoztatni.

Figyelemmel arra, hogy a szóbanforgó iratokba történő betekintést mind többen az érdekeltek, illetve jogi képviselőjük kérelmezi, ezért levelemet tájékoztatás és állásfoglalás végett Zoltai Gusztáv úrnak a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége ügyvezető igazgatójának is megküldtem állásfoglalás végett.

Tisztelettel

Budapest, 1992. október 26.

Dr. Molnár Zoltán
főosztályvezető

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
JELENKORI GYŰJTEMÉNYE
1014 BUDAPEST I, IESS ANDRÁS TÉR 5.
POSTACÍM: 1250 BUDAPEST, I. PF. 16.
TELEFON: 1557-122

Ügyiratszám: 2130/1992.

Előadó:

T.

Dr. Bártfai Béla
h. államtitkár
Pénzügyminisztérium
BUDAPEST

Tárgy: Adatszolgáltatás a Pénzüntézet
Központ irataiból

Hiv.sz.:

Melléklet: 1 db

2885

Tisztelt Államtitkár Úr!

A II. és III. kárpótlási törvény kapcsán egyre több olyan megkeresés érkezik levéltárunkhoz, melyekre csak a Pénzüntézet Központ fondja részét képező Általános Értékforgalmi Bank Kártalanítási Osztályának irataiból tudnánk adatszolgáltatást teljesíteni. A beadványok között szerepel olyan kérelem is, miszerint az ügyfél az 1962-ben készült beadványába (aktájába) szeretne betekinteni, s arról fénymásolatot készíttetni. (Megjegyzem: A Kártalanítási Osztály iratanyagának jelentős részét továbbra is a Pénzüntézet Központ őrzi.)

Kupa Mihály pénzügyminiszter úr azonban 1991. szeptemberi, 2059/91. Jog számú iktatott átiratában, melynek másolatát mellékelem, arról tájékoztatja az érintetteket, hogy elődje Békesi László a Munkaszolgálatosok Országos Egyesületének kérésére ezt az anyagot zárolta, ezért nem csak az iratokban történő kutatás, hanem a betekintés sem engedélyezhető.

Ez az intézkedés egy adott situációban nyilván indokolt volt, nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy ellentmond az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. törvény 41.§ (1) bekezdésében foglalt azon rendelkezésnek, mely szerint az ügyfél és képviselője a saját ügyével kapcsolatos iratokba betekinthet, arról másolatot kérhet.

Kérem Államtitkár Urat, szíveskedjen a kérdést ismét megvizsgálni, s az iratanyag kezelésére vonatkozó álláspontját velünk közölni.

Budapest, 1992. szeptember 18.

Dr. Vass István
főigazgató h.

CONCERTO

H·A·N·G·L·E·M·E·Z·B·O·L·T

1074 Budapest, Dob utca 33. ☎ 121-64-32

KOMOLYZENEI LEMEZEK VÉTELE-ELADÁSA

Nyitvatartás:
hétfőtől péntekig 12-19 óráig
vasárnap 12-16 óráig

Röhrig Géza

Auschwitz

*Egyszer drukoltam a halálnak,
mikor dekaönnnyű Apánkat megvette
flektífusz. Mert mint színigszórt homokóra,
az idő most ha lenne se volna,
bár a harangkongás szerint
ebédre mennek, akik csak mernek,
míg a fölállt kéve büszke népét
élet s halál közé tározza be
ez a mégsosemelőállt táj,
magasbaemelt, de üres szédertál,
s lévénhogy nem ordít föl Isten,
mint régente, kegyelt korokban,
edd a pocokölő piros magot, fiam,
dőlj talpfának iparvágány alá,
elműtött karral tetvészd a fejed,
s gondold, hogy fönn a teuton Tejúton,
ott se elég árjapapír a négy evangélium,
s nincs csak e kifűlt, mentességmentes,
a bűn érdeméből már káinbélyeges,
számozott ábelbőr,
kik megölettünk meghalatlantul,
nekünk nem jár semmi,
se az abáltszívű ör stopperének
szöcskecombmutatója,
se ezüstkürt jelzette, omlós világvég,
vagy más szexi, bölcsebb kezesség: nyema,
se magunkat nem hívhatjuk tanukul,
mert hol egy marék gombostű százezer ember,
úgy chaplin-botlik a túlélő
a krematóriumok közt,
mint jóllakott ingyenc a svédasztaloknál,
de mi mindent kibírunk,
kedves Dél-Amerikában élő tábordoktorunk,
homloküregeinkből csontokon át,
a sűrű fehér gennyet szíjják,
délután meg a bánatukkal,
vodkaszagú tolmáccsal és kamerával jönnek,
de mi mindent kibírunk, mert csak ez igaz,
oly erős a lánc, mint a leggyöngébb szeme,
1944 a Létezés Éve,
december.*

Az első ítélet

Gadó György országgyűlési képviselő, az 1980-as évek elején illegálisan terjesztett zsidó ellenállási kiadványok szerkesztője, magyarországi zsidóságot érő támadások érzékeny észlelője és szenvedélyes leleplezője, több pert indított a vallás, a faj, a nemzetségi és nemzeti tisztaság védelméért szolgáló törvények megsértői, illetve éppen törvények melletti kiállásaiért ért rágalmozások ellen. Egyik-másik perirata egy évnél hosszabb ideje érdemleges foglalkozás nélkül járja a bíróságok útvesztőit, más panaszára a tárgyalás elnapolását val marad el az orvoslás. A *Szent Korona* című folyóirat főszerkesztője ellen már tavaly tett feljelentést, idén októberben mégis elmaradt a tárgyalás, mert az időközben gyilkosságban való közreműködésért vizsgálati fogságban lévő *Romhányi Lászlónak* a perirata „nem tudták kézbesíteni”.

Egy másik támadásért, amely a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* letet is érintette, végre megszületett az elsőfokú bírói döntés. A *Kapu* című lapban megjelent – alább rövidítve közzétett – olvasó

Levél a Kapu 8. számához

Kedves Szerkesztőség!

1. Nagyrabecsüléssel üdvözlöm Dr. Balogh Barnát kemény, de tárgyilagos válaszáért a kútmérgező Magyar Zsidó Kulturális Egyesülethez. Nagylelkűségnek tartom Dr. Balogh úr részéről, hogy egy Gadó szövegre egyáltalán hajlandó válaszolni, mert sok ok van antiszemitizmusra, de Magyarországon nyomós ok erre a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tevékenysége. Dr. Balogh úr válaszát majdnem szóról-szóra aláírom, és meggyőződésem szerint, velem együtt minden igaz magyar, akár katolikus, akár protestáns, akár zsidó származású. A „majdnem”-re később visszatérek.

A helyzet Magyarországon az, hogy néhány száz mindenre elszánt, felelőtlen ember a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben, valamint néhány rabbi, megbízással, többszáz ezer zsidó magyar nevében – mind otthon, mind külföldön – vad demagógiával rágalmozza a magyarságot, és egyben a magyar zsidóságot is; a kár beláthatatlan. Ezek a félmagyarok világszerte, hamis és eltorzított híreket terjesztenek a magyarországi antiszemitizmusról, s előbb vagy utóbb egy igazi, eddig nem létező antiszemitizmust fognak tudni felkelteni. A káros elemek, Kun Bélától és Szamuelytól, a nyilasokkal kollaboráló Berend rabbin keresztül a Rákosi-Gerő klikkig, elég kárt okoztak már a zsidó magyaroknak. Ezt tovább fokozza a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tevékenysége. Hozzájön ezekhez még, hogy egy bizonyos Kardos fő- (...) rabbi arcátlanul megleckézteti a Magyarországra látogató pápát. (...)

Ezek a kisiklások talán abból erednek, hogy minden rendes magyar ember földühödik Gadó szellemisége és stílusa kapcsán. Én magam is tajtékzok, ha Gadó vagy a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület szövegeit olvasom. Ott, ahol Dr. Balogh úr félelmetesen elveti a súlykot, ott is, bármennyire elítélem tartalmilag amit mond, Gadóra és társaira kell hátritanom a felelősséget, mert az ő alacsony névű és hamis érvelésű szövegeik, sajnos ilyen reakciókhoz vezethetnek.

László Károly
Basel

levél és az arra küldött Gadó-válasz főszerkesztői kommentálása szolgáltatott okot a képviselő panaszának.

A bíróság *Brády Zoltán*, a *Kapu* főszerkesztőjét 100 ezer forint kártérítésre kötelezte, s elrendelte az ítélet *Kapuban* való közzétételét. (Lehet, hogy a MAZSIKE elnöksége e sorokból tudja meg, hogy ország-világ előtt minősítették a magyarságot és egyben a zsidóságot vad demagógiával rágalmozónak s az eddig nem létező antiszemitizmus előbb-utóbb felkeltőjének?)

Gadó György mindenesetre felperes lesz *Kósa Csaba*, a *Magyar Fórum* főszerkesztője ellen december 4-én 9 órakor a Markó utcai Pesti Központi Bíróságon (478. szoba) és ugyanabban az épületben december 9-én, 10 órakor a 457. szobában *Kunszabó Ferenc*, a *Hunnia* főszerkesztője ellen.

(várai)

Amiből élet és jövő származik

Interjú Donáth László evangélikus lelkésszel

A 60 ezer ember elnémult. A szónok is hallgatott. Béklyóba verte a meghatottság. Majd tekintete végigsiklott a tömegen. Kinek egy szál szegfű, rózsa, kinek gerbera volt a kezében. „Hitünket próbálják megtörni... jog és igazságosság...”, ilyeneket mondott Donáth László evangélikus lelkész. Nyugalom és nyugtalanság egyaránt vibrált a szavai nyomán. A Demokratikus Charta által 1992. szeptember 24-re, a Március 15. térre meghirdetett demonstráció emlékezetes pillanatai voltak ezek. Ezért kezdtem ezzel a beszélgetést.

– Amikor felkértek, hogy szólj a tüntetésen, te gondolkodás nélkül igent mondtál? Felfogtad egyáltalán, mit vállalsz magadra?

– A „főpróbára” néhány évvel ezelőtt, 1989 június 16-án került sor. Engem bíztak meg Maléter Pál temetésével. Ökumenikus gyászistentiszteletet tartottunk. Magam is meg voltam rendülve. De Maléter nem mindennapi, rögzös útja szinte parancsolóan diktálta, hogy kísérjem végső útjára.

– Mióta vagy lelkészi pályán? Mit jelent ez számodra?

– Amint 1979-ben befejeztem budapesti tanulmányaimat, megkezdtem lelkészi pályám Kelenföldön, majd Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Ózd, Kazincbarcika lett a működési területem. Városban és falun egyaránt helyt kellett állnom. Rá kellett hangolódnom a valós életre. Nem ment könnyen. Mindaz, amit eddig tanultam, kívül esett azon, amivel ott, vidéken szembekerülnöm kellett. Tapasztalnom kellett: az egyik legnehezebb tudomány közelférközni embertársaink lelkéhez. Azóta is, hogy kellően felkészüljek rájuk, nemcsak a Bibliát kell lapozgatnom, hanem a napi sajtót, valamint a rádió, tévé adásait is figyelemmel kell, hogy kísérjem. Ügyelek arra, hogy prédikációim ne váljanak moralizálássá, ne rugaszkodjanak el a mindennapi élettől.

Vértként választottam a teológiát. Mérhetetlen sok sérelem, megaláztatás és jogtiprás érte családomat, Horthy, Rákosi és Kádár uralma alatt. Hivatásomhoz az is segített, hogy anyai dédapám evangélikus lelkész volt, s számomra követendő példa. Öt éven keresztül a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémián tanultam. Majd a heidelbergi Zsidó Tudományok Főiskoláján judaisztikával foglalkoztam. Ez nem volt idegen terület számomra, ugyanis mintegy 12 éves korom óta élményszerűen kapcsolatban vagyok a zsidósággal. Mindebben közrejátszott apám származása is. A szellem olyan kiválóságával kerültem emberközébe, mint Scheiber Sándor, Raj Tanús, Schweitzer József és még sorolhatnám. Ez a kapcsolat endkívül sokat adott nekem. Örömmel tapasztaltam, hogy környezetemben nem kevesen az igazságosság szmájének elkötelezettjei. Egy az utunk.

– Heidelberg nem múlt el nyomtalanul az életedből?

– Eszmeileg igazolta addigi életutamat, annak folytatására ösztökélt. Ott eszméltem rá, milyen kisugárzó ereje van a keresztény-zsidó párbeszédnek. Európában mindenütt, Svédországtól Görögorszáig egyik fő fegyverünk lett, amit szembe tudunk állítani az újjáéledő raszizmus, fasiszta nézetekkel.

– Hol tart ma nálunk a keresztény-zsidó párbeszéd?

– Remélem, nem veszi az olvasó hivalkodásnak, ha példaként említeném a zsidó-keresztény dialógusról szóló első magyar nyelvű, könyvet, melyet Raj Tamással együtt írtunk. De hogy ne kalandozzak el messzire, a MAZSIKE megalakulásánál is együtt bábáskodtunk Raj Tamással, Iványi Gáborral, s a szervezet egyik szekciójában a mai napig is közreműködünk.

– Úgy hallani, hogy a kőbányai zsinagóga felújítása is ennek az együttműködésnek egyik gyümölcse.

– Így igaz.

– A TV Tévé külön programidőt bocsátott tavaly a rendelkezésekre?

– A „Biblia pauperum” elnevezésű adást ennek jegyében készítettük. Többen is megszólaltak e program keretében.

– Hogy fogadták kezdeményezéseketek?

– Az egyházi hatóságok nem tekintik fontos tevékenységnek. A közvetlen napi haszonnal járó gyülekezeti munkálkodást változatlanul helyesebbnek tartják, mint a nehéz múltú, bűnvallásra is kényszerítő zsidó-keresztény párbeszéd egyházi és társadalmi formáinak kialakítását. Meg kell mondanom, hogy zsidó részről sem voltak elragadtatva. Többek között attól tartottak, hogy hittérítéssé válhat ez a tevékenység. Pedig ez testvéri párbeszéd. Nem több és nem kevesebb. Ez a fajta együttműködés alapozza meg az emberiség jövőjét.

– A zsidó gondolkodók közül kik voltak rád hatással?

– Elsősorban Franz Rosenzweig-et említeném. Nemcsak filozófiai gondolkodása, mélysége kapott meg, hanem emberi tartása. Nemkülönben Buberé.

– Családodról már esett szó, beszélnél még róluk?

– Feleségem a parlamenti könyvtárban dolgozik, három gyerekem van. Mirjam és Dávid már iskolások. Nekik is elkél egy ható apai szó, simogatás. Erdélyi szászőseim éppen úgy hozzám tartoznak, mint apai családom származása miatt részben megölt, részben szerte a világban szétszóródott tagjai. Vállalom apai szellemi örökségemet, a baloldalt és a liberálisat is.

Króó László

PAX RÁDIÓ ALAPÍTVÁNY

Az ökumenikus PAX RÁDIÓ bemutatkozó műsora után – a Magyar Rádió segítségével – havonta egy óras adásban lép a hallgatók elé. Reméljük, hogy sugárzási lehetőségeink a médiatörvény megalkotása után hamarosan bővülnek.

A PAX RÁDIÓT alapítvány működteti, amelynek alapító tagjai: a római katolikus, a református, az evangélikus egyház és a zsidó felekezet. Kérjük adományainkkal támogatás a PAX RÁDIÓ ALAPÍTVÁNYT. Számlaszám: OTP Pest Buda Igazgatóság Vállalkozási Iroda 217-98089 580-002241. A küldött összeg az APEH engedélye alapján az adóalapból levonható.

A Magyar Zsidó Levéltár rendezésének újabb szakasza

A jelentésünk tárgyát képező iratanyag-rendezés szerves folytatása a *Magyar Zsidó Levéltárban* 1992 nyarán megindult rendezési munkálatoknak (erről ld. „Jelentés a Magyar Zsidó Levéltár rendezési munkálatairól”, *Szombat*, 1992, 5. sz. 8. o.). Az említett időpontban megalakult munkacsoport végezte a mostani munkát is, egy kivétellel. A rendezésben most a következők vettek részt: *Borsodi Csaba, Kiss József Mihály, Kiss Márton, Újvári Gábor, Zsidi Vilmos*.

A rendezés második szakaszában azt vállaltuk, hogy a nyári iskolai szünet (június 15. – augusztus 20.) alatt elvégezzük az előrendezését annak a kb. 50 folyóméternyi iratanyagnak, amelyet egy-másfél éve az *Anna Fránk Gimnázium* pincéjében őriztek. Az iratanyag korábbi sorsáról annyit tudunk, hogy ezt megelőzően a Dohány utcai templom épületében (toronyban) volt elfalazva. Innen ömlesztve, teherautón szállították *Landeszman György* főrabbi figyelmességéből a biztos pusztulás (bezúzás) elől megmentve, a gimnázium pincéjébe. Az elfalazás, illetve a pincei őrzés, továbbá a többszöri szállítás, mozgatás komoly nyomokat hagyott az anyagon. Az iratok teljesen összekeveredtek, egy részüket nylonzsákokba gyömöszölték, más részük erősen szennyezett, szakadt állapotban volt. A rendezés során kiderült, hogy az egész iratanyag (amelynek időhatárai 1900-1949) egyetlen *fondot* alkot, a *Pesti Izraelita Hitközség* irattárát. Ezen belül természetesen különböző állagok és sorozatok különíthetők el. A legnagyobb anyagot a hitközség iktatott iratai képezik (kb. 370 doboz = 37 folyóméter). Az ezután következő nagyobb egységek: gazdasági iratok (26 doboz), gazdasági nyilvántartások (24 doboz), vegyes iratok (12 do-

boz), a *Pesti Izraelita Nőegylet* iratai (8 doboz), kórházi építkezési iratai (4 doboz), pénztári utalványok (4 doboz), reálgimnáziumi építkezés iratai (3 doboz); 1-1 doboznyi tesz ki: a *Joint*, fiúgimnázium, az *Ahavasz Reim Egyesület*, a *Hegedűs Árműépítész* elleni per, az iskolai bizonyítványok, a leánygimnázium, a Zsidó Központi Szervek, a leány- és fiúiskolai jegyzőkönyvek, a vegyes nyomtatványok, a gimnáziumi osztálynaplók, illetve a külön kezelt iratok (pl. közgyűlési jegyzőkönyvek) anyaga. Az említetteknek kívül szakadt, hiányos iratok (4 doboz), fertőzött iratokat (6 doboz), iktatott töredékiratokat (4 doboz), valamint 21 doboznyi könyvtári anyagot is elkülönítettünk.

Mivel meglehetősen rövid idő állt a rendelkezésünkre, ez az előrendezés – a felsorolt állagok és sorozatok szétválasztásán és szakszerű dobozba helyezésén – kívül egyébre nem vállalkozhattunk. Egy állaggal tettünk csak kivételt, a legnagyobbal. Az iktatott iratok esetében nem elégedtünk meg többi állagtól való elkülönítéssel, hanem évrendet is kialakítottunk.

A leírtakból kiderül, hogy az anyag jelenlegi állapotában még nem kutatható. Ahhoz, hogy használni lehessen, további rendezésre van szükség. Az iktatott iratok esetében ez az iktatószámok szerinti, eredeti irattári rend helyreállítását jelent. Ezt a munkafolyamatot nehezíti, hogy nem találtunk iktató- és mutatókönyveket. Ugyancsak problémát jelent, hogy a hitközség nem egyszerű sorszámot, hanem alapszámot iktatást alkalmazott, és sajnos az ügyiratok is összekeveredtek. A nem iktatott iratok esetében évrend kialakítása látszik célszerűnek. Mivel nem volt módunk az iratok tüzetes tanulmányozására a finomrendezés során a fentebb említett állagok és sorozatok változhatnak, némelyikük összeolvadhat, illetve esetleg elkülönül a többitől.

Mint ismeretes, a Magyar Zsidó Levéltár már előzőleg rendezett anyagát új helyiségekben, a Síp utcai hitközségi épület tömbben helyezték el. A közeljövő feladatának tekintjük – a főrabbi úr felkérésére – a sérült dobozok kicserélését, illetve a raktári rend kialakítását. Ebben az új raktári rendben helyet kapnia a most rendezett anyagnak is, hiszen a pesti hitközségi anyag szervesen kapcsolódik a – vidéki hitközségi anyagokat is magába foglaló – korábban rendezett irategyütteshez. Mivel az anyag eléggé szennyezett, fertőzött, szintén sürgető feladat az iratok fertőtlenítése. Ezt a levéltárakban szokásos módon, mindenképpen szakemberek közreműködésével kell elvégezni.

Távolabbi célként csak megismételni tudjuk a korábbi jelentésünkben leírtakat. Továbbra is fontosnak tartjuk a magyarországi zsidóság történetére vonatkozó, más zsidó intézményekben őrzött iratanyagok feltárását, begyűjtését és rendezését, és erről egy, a kutatást segítő segédlet elkészítését és kiadását.

Munkánkat az MTA *Judaisztikai Kutatócsoport* kezdeményezte és szervezte és ugyancsak a Kutatócsoport fedezte, főként a *Soros Alapítvány* támogatása révén, a költségeket és kiadásokat. Mindvégig segítséget kaptunk *Landeszman György* főrabbi úrtól, a Magyar Zsidó Levéltár vezetőjétől is. Jelentősen hozzájárult munkánk sikeréhez az *Országos Rabbiképző Intézet* vezetése is azzal, hogy lehetővé tette számunkra, hogy akár késő estig is az épületben dolgozhassunk. S végül ugyancsak köszönettel tartozunk *Berend Rózsának*, az *Anna Frank Gimnázium* igazgatójának, aki a rendezéshez szükséges két tantermet a nyári tanítási szünetben rendelkezésünkre bocsájtotta.

1992. szeptember

Dr. Kiss Márton

Ezüst hanukia, körkörös lépcsőzetes alap, csúcsosodó nyél, ringó felső rész nyolc kacskaringós, körben elhelyezett karral, mindegyike egy sima, lecsépegtető tányéros mécses tart, középen a samesz mécsessel, szemmel láthatóan jelzés nélkül, Bagdad, XIX. sz., 32 cm magas (576 g, ezüstszegély ötvözet).

Megjegyzés: A ringó felső rész és az alapba belülré szerelt kampó lehetővé teszi, hogy a lámpát mind állítani, mind függeszteni is lehet.

Biblical World

Kisebbségi utcai csődületet okozva nyílt meg november 3-án, a Wesselényi utca 13. alatt a *Makkabi Kiadó KFT* „Művészeti galériája, judaika és ajándékboltja”. Egy, az úttest közepén felejtett autót okozta forgalmi dugó miatt, még tán a többszáz méterre eső Körúton is a megnyitóról „beszéltek”, ám az ünneplők – mert jó hangulatú, őszintén együtt örülő közönség gyűlt össze az alkalomra – nem zavartatták magukat. Szép számmal voltak, akik *Zoltai Gusztáv* MAZSIHISZ ügyvezető igazgató, és *Székely Gábor* főpolgármester-helyettes, s *Havas Judit* irodalmi műsorát csak az utcáról hallgathatták, mert nem fértek be a helyiségbe.

Utóbb mindenki a kínálatot fürkészte, a nyelvkönyveket és szótárakat, imakönyveket és bibliai szakmunkákat; a ruhakínálatot (melyről a tudósító töredelmesen bevallja, hogy nem

ért hozzájuk, de női blúzokat, keleti jellegű ingeket vélt felfedezni a hölgyek értő kezei között); s a képzőművészeti „árut”: főleg a Chagall-kör tagjainak alkotásait, így *Engel Tevan István* grafikáit, *Balla Margit* és *Magén István* képeit, *Szilárd Gyula* égetett, festett famunkáit és *Thury Levente* vegyes technikájú Gólemeit. Az árak, nos az árak nem alacsonyok, ám ismerve a műtárgypiac árszínvonalát, nem mondhatók irreálisnak.

Fontos vállalkozás a „Biblical World” tulajdonosaié is, nemcsak azért, mert folyóiratunk, a *Szombat* példányait is láthattuk a polcokon, a többi zsidó kulturális kiadvány mellett. A „bibliai világ” megnyílt az érdeklődők előtt, még bővebb árukészlettel, még szélesebb judaika kínálattal komoly nyereséget hozhat a honi zsidó közösség szellemi újjászületésében is.

(sz. t. g.)

Ungvári Tamás a Társasági-klubban

November 7-én este zsúfolásig megtelt a MAZSIKE klubhelyisége. Nem mintha a szombat esti összejövetelek nem lettek volna eddig látogatottak, de az utóbbi időben a tévében s a rádióban sokat szereplő *Ungvári Tamás*, a neves irodalomtörténész-esztéta látogatása igazi csemegének ígérkezett.

Már az első percekben megnyerte a közönség szívét. Közvetlenül, szellemesen válaszolt *Barna Róbert* kérdéseire, amelyekhez hamarosan mások is csatlakoztak. Szívesen jött ide. Ritkán van Magyarországon, öt év óta nem vállalt előadást, de ezt az alkalmat nem utasíthatta vissza. Mesélt családjáról, gyermek- és ifjúkori emlékeiről, az ötvenes évek egyetemmi légköréről. Eredetileg az oxfordi egyetemre nyert felvételt, de a sorompó lecsukódott és már nem mehetett ki. Így barátaival – többek között *Krassó Miklóssal* – a budapesti egyetemre iratkozott, meghozta a korengedménnyel, érettségi nélkül. Káderlapja nem volt a legmegfelelőbb – édesapja szabó kisiparos lévén –, ezért egy dorogi általános iskolában kezdte pályáját. A viszonyok enyhültével a siker nem maradt el.

Sok érdekessé tudhattunk meg az angolszász egyetemek életéről, oktatási módszeréről. Ungvári Tamás megállta a helyét ezeken is. Sok kényes kérdés hangzott el. Ungvári Tamás unokatestvérének, *Elbert Jánosnak* tragikus halála ma is rejtély. Erről szóló könyve kapcsán kérdeztek. Közélet, médiák körül forgott az egyre kötetlenebbé váló társalgás. Gyakran szakított a félbe lelkes taps a vendég szavait. Két nagyon pregnáns mondat különösen tetszést aratott: „Mindent elcserélnék ha kell, de a zsidóságot nem.” És a másik: „Egy életet pumpáltam a magyar kultúrába.” Aki figyelmesen hallgatta Ungvári

Tamást, annak számára ez a két állítás egyáltalán nem ellentmondásos.

Meglepő volt, hogy mennyire naprakészen tisztában van Ungvári Tamás a magyar kulturális élet jelenlegi helyzetével, a politika rezdüléseivel. Aki hallgatta szavait, nem csodálkozik, hogy Ungvári „könyv nélküli író”. 32 kötetét nem kapni a könyvesboltokban, a pult alól is elkapkodják.

Ez a szeretet és népszerűség megmutatkozott a Garay utcában is. Már befejeződött a „hivatalos program”, de az író még nem mehetett haza. Körülállták, kérdésekkel ostromolták, s ő mindenkinek kedvesen, barátságosan válaszolt. Láthatóan ott-hon érezte magát. Az övéi között volt.

R. P.

Zsidó tulajdonú műkincseket szolgált vissza Oroszország

A kormányzóvivő irodájának nyilatkozata szerint az orosz kormány által visszaszolgáltatandó magyar műkincsek többsége zsidó magángyűjteményekből származik, amelyeket a náci megszállók elkoboztak és Németországba vitték.

A háború vége után ezek az alkotások, köztük *El Greco*: *Szent Jakab apostol*, *Goya*: *Karnevál*, és *Corot*: *Ébren álmodó Marietta* című műveit a Szovjetunióba szállították.

A műalkotások más részét a szovjet csapatok budapesti bankok széfeiből vitték el.

(lahav)

Kőkemény profitérdekek

Legutóbbi számunkban részletesen ismertettük Göncz Árpád köztársasági elnök izraeli látogatását, és amint az olvasó emlékezhet rá, a delegáció tagjai útibeszámolóikban központi helyen említették az *Általános Értékforgalmi Bank* tel-avivi kirendeltségének megnyitásán való részvételünket.

Nem csoda, hogy ezt az eseményt mindenki jelentőségteljes mozzanatnak tartja, hiszen – habár az izraeli *Leumi* már hosszú idő óta működik Magyarországon – magyar bankok ez idáig még nemigen dicsekedhettek izraeli jelenléttel.

Az ÁÉB a magyar bankszféra legrégebbi, legpatinásabb tagja; jogelődjét, a *Magyar Ipari és Kereskedelmi Ellenőrző Bankot* 1922-ben alapították. Üzletköre kartellszerződések, bizományi megállapodások kezelésére, bizományi áruüzletekre terjedt ki. A második világháború végéig minden üzleti évet nyereséggel zárt, és – eltekintve a gazdasági válság időszakától – a kor viszonyai között tekintélyesnek számító osztalékokat fizetett.

A háború után a kötött gazdaságirányítás, majd a tőkeisajátítás miatt elveszítette üzletkörét, és 1948-ban megkezdődött felszámolása. Ezt a folyamatot 1952-ben a pénzügyi szervek megszakították. A bankot *Általános Értékforgalmi Bank Rt.* néven újraindították azzal a céllal, hogy a Pénzügyi Központ bankári jellegű feladatait ellássa.

A kétszintű bankrendszer megalakulásakor, 1987 közepétől, önálló, teljes jogú kereskedelmi bankká vált, sikeres üzletmenetet folytatott, tisztes osztalékokat fizetett. Az 1990. január 1-jével kötött megállapodás alapján a részvények 50 százaléka a *Central European Development Corporation* tulajdonába került, ezzel a magyar bankok sorában elsőként megtörtént privatizációja.

Az ÁÉB ma 312 alkalmazottat foglalkoztat 43 ezer ügyfelének – vadonatúj, 2500 négyzetméteres, színvonalasan felszerelt székházában történő – fogadására, igazgatótanácsának elnöke *Mark Palmer*. Budapesten hat bankfiókkal rendelkezik, ezen kívül négy külföldi képviselettel, a már említett tel-avivi mellett Baselben, Moszkvában és május óta Ungváron.

Az izraeli kirendeltség létrehozásához – amint az ÁÉB vezérigazgatója, *Erős János* elmondta – az adta az ötletet, hogy a MÁV és egy izraeli cég meglepő sikert aratott egy budapesti befektetéssel, a mára már közismert egészségügyi diagnosztikai centrummal. Kedvező fogadtatása azt is bizonyította, hogy a befektetési kedv Izraelben igen magas.

A képviselet létrehozásának gondolatával kapcsolatosan a *Szombat* az iránt érdeklődött, vajon volt-e benne szerepe a tulajdonosok, *Ronald Lauder* és *Albert Reichmann* urak nyomásának is. A vezérigazgató elmondta, hogy bár nem elleneztek az izraeli kirendeltség megnyitását, ám az ötlet nem tőlük származik, sőt, kidolgozásában sem vettek részt. Ebben az üzletben ugyanis kőkemény profitérdekek vezérelték a feleket, amelyben érzelmi tényezőknek semmiféle szerepe nem lehetett.

Az ÁÉB izraeli képviseletéről megtudtuk, nem lát el bankfióki funkciókat, tehát nem kötnek önálló üzleteket, csupán közvetítőt és tanácsadó tevékenységet folytatnak. Befektetőket keresnek Magyarországra, amint annak idején a MÁV-val közös vállalkozás létrehozásában is részt vettek. Elsősorban a textil, az élelmiszeripar és a mezőgazdaság iránt nagy a kereslet odakint. Feltételezésünkre, vajon a

Erős János vezérigazgató

Magyarországról elszármazottak részéről tapasztalható-e a nagyobb kereslet, Erős János úgy vélte, nem, hiszen az izraeliek részéről ugyanúgy gazdasági jellegű az érdeklődés, és ugyanúgy független az érzelmi tényezőtől, mint ahogyan az bankja részéről is tapasztalható. A befektetni szándékozók a megtérülés szempontjából tekintenek a magyarországi lehetőségekre.

A vezérigazgató elmondta még, hogy az izraeli bankrendszer rendkívül fejlett, történetéből sok tanulság vonható le. Az ország átélt egy horribilis inflációt, amelytől azonban nem omlott össze, sőt magas fokú kompenzációs és pénzkímélő eszközöket hozott létre. A bankok egészséges konkurenciát folytatnak egymással, ám nem egymás kárára, hanem egymás hasznára. Az inflációt sikerült kétszámjegyűre – tízegynéhány

százalékosra – leszorítani, a sekel aránya 2,34 a dollárhoz viszonyítva.

Mindezt úgy érték el, hogy az árakat indexelték, azaz a dollárhoz kötötték, ami bár nem az egyedüli megoldás, de Izraelben hatásosnak bizonyult.

Az ÁÉB vezérigazgatóját arról is faggattuk, hogy korábban Ronald Lauder a magyar jogszabályok gyakori változtatásáról panaszkodott, amely nagy mértékben akadályozza a magyarországi befektetéseket. Megkérdeztük, tapasztaltak-e hasonló nehézségeket, bürokratikus akadályokat a kirendeltség megnyitása körüli időben. Erős János úgy vélte, az ő esetükben nem nehezi-

tették ilyen körülmények a munkát, sőt, mint mondotta, a kormányzat és a MNB részéről fölmerült észrevételek kivétel nélkül helytállóak voltak. Azt is megjegyezte, hogy figyelemre méltó volt az *Izraeli Központi Bank* segítőkészsége, gyorsasága és rugalmassága is.

A tel-avivi képviselőt munkatársairól megtudtuk, ketten vannak. Magyarországon *dr. Szántó Bertalan* koordinálja a munkát. Ő sokéves gyakorlattal és nemzeti banki múlttal rendelkezik. A helyi képviselő *dr. Tunyogi László*, emellett a helyszínen az Udi-Recanati családdal dolgoznak együtt.

Szegő Krisztina

Társadalombiztosítás Izraelben

Amint az utóbbi időben tapasztalhattuk, a leggyakrabban módosított jogszabály a társadalombiztosítási törvény, ám a vállalkozók, gazdálkodók nem emiatt nem szeretik. Anomáliáit, korlátait hosszasan sorolhatnánk.

Amikor *Mottie Alon*, az *Izraeli Nemzeti Biztosító Intézet* főmunkatársa a közelmúltban Magyarországon járt, arról érdeklődtünk tőle, vajon Izraelben hogyan funkcionál a társadalombiztosítás. Mint elmondotta, működését, szabályait egy 1954-es törvény rögzítette oly módon, hogy az ország minden polgára jogosult legyen szociális ellátottságra. A Nemzeti Biztosító Intézetet a *Népjóléti, Szociális és Munkügyi Minisztérium* felügyeli, irányítását pedig a 45 tagú *Társadalombiztosítási Tanács* látja el. Vezetője a miniszter, összetétele pedig egyharmad-egyharmad arányban a munkaadók, a szakszervezetek és az állami minisztériumok képviselői alkotják. Munkájukat szociológus, futuroológus, statisztikus és matematikus szakértők segítik, a döntések végrehajtása pedig az intézet 3300 alkalmazottjának feladata. Az intézet mellett nagy szerepet kapnak még a szakszervezeti beteg- és nyugdíjbiztosító-, valamint a magánbiztosító-társaságok, mindhárom szférára az önálló pénzügyi gazdálkodás jellemző.

Magyarországon sok szó esik a nyugdíjkorhatárokról, mivel a jogszabálytervezetek e téren is változásokat helyeznek kilátásba. Izraelben a lakosság 10 százaléka 70 év feletti, ez az arány az évezred végére azonban több mint másfélszeresére növekszik. Bonyolítja a helyzetet, hogy a 4,5 milliós ország igen sokszínű. Nem számítva az elfoglalt területeket, a lakosság 15 százaléka arab, 4 százaléka keresztény, illetve drúz, és még ennél is kisebb százalékban ugyan, de szintén állampolgári jogokkal rendelkeznek egyes nomád beduin törzsek. A

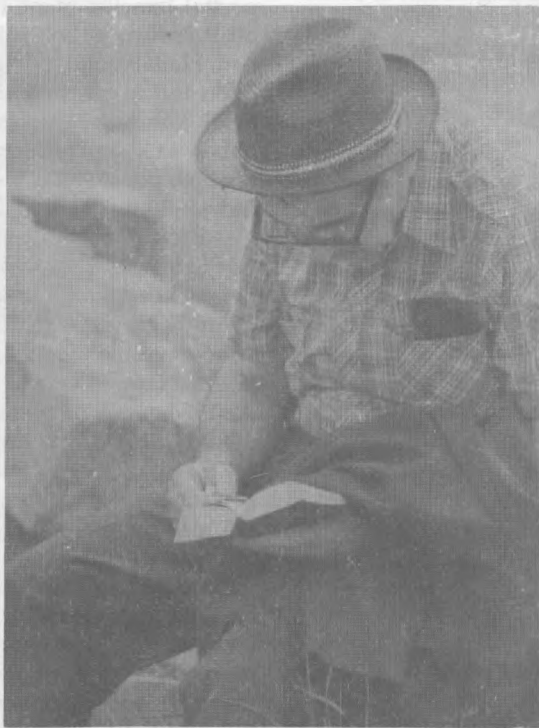
jogaikat nem kellőképpen ismerő, egyedül élő időskorúakat egy – az intézet keretében működő – mozgalom tagjai fölkeresik, és eljárnak érdekükben, akár más szervezetek bevonásával is.

A munkavállalók – nők 60, férfiak 65 éves korukig – jövedelmük arányában hozzájárulást fizetnek az intézetnek: a dolgozók bérük 15, a munkáltatók 20 százalékát. Ezért öregségi, özvegyi, vagy rokkantsági nyugdíjra jogosultak. Az öregségi alapnyugdíj a mindenkori havi átlagbér 15 százaléka, ha a díjfizetés nem érte el a 10 évet. Ha meghaladja, akkor kiegészítő nyugdíjként a munkaviszonyban töltött minden év után 2 százalék jár, de maximum 25 év figyelembe vételével, amely a havi átlagbér 50 százaléka.

A nyugdíjasokat azonban további díjfizetési kötelezettségek terhelik, ez a szociális levonás, amelynek összege a nyugdíj felének 6 százaléka. Fizetni kell ezt abban az esetben is, ha mint nyugdíjas munkaviszonyt létesít, ezen túl pedig a munkaviszonyból származó jövedelméből is – az aktív dolgozók díjfizetésével egyező módon – köteles az intézet számára díjat fizetni. Ha azonban a munkavállaló eléri a nyugdíjkorhatárt, de a nyugellátást nem veszi igénybe, hanem aktív állományban marad, akkor munkaadója mentesül a nyugdíjbiztosítási díj fizetésétől, a biztosított pedig minden ledolgozott év után – de maximum öt évig – 5 százalék nyugdíjmelésben részesül. Ha aktív munkaviszonya még 65, illetve 70 éves korában sem szűnik meg, folyósítani kezdik számára az öregségi nyugdíjat anélkül, hogy egyéb szempontokból nyugdíjasnak minősítenék.

A díjfizetés mindig a biztosított jövedelmének függvénye, a nyugdíjszolgáltatás azonban kizárólag a munkaviszonyban töltött évek arányában differenciál.

(sz. k.)

Temetőben. Kőbányai János felvétele

A dubrovniki zsidó közösség

Orbán Györgyi helyszíni riportja

A dél-adriai Dubrovnik a világ egyik legszebb középkori városa, amelyet az évszázadok háborúságai megkíméltek, de ez a mostani XX. század végi őrület súlyosan megrongálta. Ezen az ószutón, utolsó ottjártamkor már csak a hegyek mögül hallatszott az ágyúszó. Így az emberek, az ott lakók és az odamenekültek egyaránt megkönnyebbülten lepték el a főutcát, a Stradunt és a kávézók teraszait. A *Marin Drzic* színház is évadnyitó premierre készült. Az óváros egyik házának első emeletén, a színház titkárságán találtam rá Mimire, *Mirijam Fererára*, aki a színház titkára, lelke, jó-tündére, egyben a dubrovniki zsidó közösség egyik vezetője. *Jom Kippur* ünnepe volt, Mimi kinyitotta a sérült zsinagógát, ott beszélgettünk.

– *Hogyan él a zsidó közösség a háborús Dubrovnikban, hányan vagytok?*

– Nagyon kis közösség a miénk, 22-25 tagja van. Nincs egyetlen tiszta zsidó család sem, hiszen mindannyian egyes házasságban élünk, mégis érezzük az együvé tartozást a zsidó néppel, büszkék vagyunk a XV. századi zsinagógára, amely még mindig jó állapotban van, köszönhetően a dubrovniki városi vezetés gondoskodásának és a műemlékvédő egyesületnek, amely, ha szükséges, mindig rendelkezésre áll. Kevés fiatalunk van, akik vannak, Zágrábban tanulnak és tanulmányaikon keresztül kapcsolódnak a zsidó közösség munkájához. Itt a városban, mi, középkorúak munkánk mellett nem hivatásszerűen tevékenykedünk a közösségben. Rabbink már hosszú ideje – pontosan a második világháború óta – nincs, mert áldozatul esett az öldöklésnek, mint közülünk sokan mások. A volt Jugoszlávia zsidóságának egyetlenegy rabbija volt belgrádi székhellyel, és beosztották, hogy a különböző ünnepekkor melyik járásba látogat el. Most van egy *hazanunk*, aki előimádkozó, *Mandelzamen* úr, aki Zágrábban él és ott tart istentiszteleteket. Nekünk így külön rabbink nincs, de amikor kellett, mindig volt, mégpedig úgy, hogy Dubrovnik idegenforgalmi központ, sok külföldi látogatja, és mivel a zsidó újév, a *Raus hassono* általában szeptemberre és októberre esik, ilyenkor sok zsidó turista jön hozzánk, bemennek a templomba és egymás között megbeszéljük, ki vezesse le az istentiszteletet; 50-60 ember is összejön erre az alkalomra. Sajnos ez tavaly a háború miatt elmaradt, idén pedig azért nem jöhettünk össze, mert a zsinagóga is megsérült a támadásokban. A dubrovniki közösség szefárd zsidókból áll. A két világháború között 150-200 lelket számoltunk. A háború után körülbelül 70-en jöttek vissza ide, és ezután megkezdődött a kivándorlás Izraelbe, más nagyobb jugoszláv városokba, és egy kis részük asszimilálódott. Nálunk egy kicsit nehéz megakadályozni a beolvadást, de a nagyobb horvát városokban, például Zágrábban, a hagyományokat nagyon is ápolják. Ivrit nyelvtanfolyamokat tartanak, és ezeket nemcsak zsidók látogatják, előadások hangzanak el a zsidó történelemről, zenéről és ez nagyon jó dolog. Van három unokám Zágrábban, ők rendszeresen járnak ezekre a rendezvényekre, amelyeket a zágrábi zsidó nitközségben tartanak.

– *Itt, Dubrovnikban szerveztek-e hasonló rendezvényeket?*

– Mivelhogy nagyon kicsi közösség a miénk, külön nem szerveztünk semmit, hanem részt veszünk a város rendezvényein. Nagy tiszteletnek örvendő, megbecsült közösség vagyunk, mindenki nagyon barátságos velünk, nincs sem-

miféle problémánk, hogy el ne kiabáljam. Aktívan dolgozunk a helyi szervezetekben, például a városi önkormányzat elnökségében két nő és három férfi képviseli a zsidóságot és ez nagy elismerésnek számít. Raus hassonokor mindig adunk egy kis fogadást, vendégül látjuk mindazokat, akikre egész évben számíthatunk.

– *Külföldi zsidó közösségek érdeklődnek-e irántatok?*

– Igen, nagyon sokan szeretnék tudni, hogy milyen állapotban van a zsinagóga, hogyan élünk, milyen segítségre van szükségünk. Kisebb adományokból tartjuk fenn magunkat. Az utcában, ahol a zsinagóga is áll, van egy-két kávézónk, üzletünk, ezeket bérbe adjuk és a bevételből fizetjük a hitközség rezsijét, így a villanyt, a takarítást, a zsinagóga fönntartását. Most nagyobb szociális kiadásunk nincs, bár a mostani háboarúban 2-3 ember segítségre szorul, őket támogatjuk, de többé-kevésbé mindannyiunknak megvan az otthona, a családjá, és így valahogy élünk.

– *Hova való a Ferera-család?*

– Anyám és apám is Szarajevóban született, mint gyerekek, szüleikkel együtt jöttek Dubrovnikba. Tudod-e, hogy az én nagyapám Bulgáriából, Pazarcsikból való, Szarajevóban telepedett le, ott jöttek a gyerekek, majd Dubrovnikba kerültek. Apám itt nősült és itt élte le az életét a második világháborúig. Dubrovnikban ért bennünket a megszállás, voltak itt usztasák, németek. Mi az olasz megszállók alá kerültünk, ők deportáltak bennünket. Egy olasz tábort voltam, sikerült 1943-ban, Olaszország kapitulációja előtt megszöknöm és egy pravoszlávhoz mentem feleségül. Így menekültem meg, de a testvéreimet és szüleimet elvitték. Anyám soha nem tért vissza, meghalt egy olasz internálótáborban. Az egyik bátyám elesett, a másik szerzett betegségébe belehalt. Az apám az első jugoszláv kivándorlócsoporthal Izraelbe ment 1948-ban, Netanyán telepedett le és ott is halt meg. Sok rokonom él Jeruzsálemben, Tel-Avivban, Haifában és különböző kibucokban. Én már nem nagyon tudok utazni a lábam miatt, de ők gyakran jönnek, nekik könnyebb és olcsóbb utazni és szeretnek is idejönni. Ebben az évben, a háború alatt is jött egy rokonom a feleségével, persze nem ide, a megszállt Dubrovnikba, hanem Isztrián szálltak meg és naponta beszélünk telefonon.

– *Végig itt voltál Dubrovnik ostroma alatt?*

– Igen, végig. Szerencsére nem történt bajunk, de a gyönyörű középkori zsinagógánkat kétszer is eltalálták, nagyon megsérült a tető. Három nappal később a műemlékvédő egyesület azonnal küldött embereket a tető megjavítására. Nagy terveink vannak a környezetünk fejlesztésére. Az 1978-as földrengés óta Dubrovnikot folyamatosan megújítják. Elsőbbséget élveztek az óvárosi épületegyüttesek, így a zsinagóga. Külföldi adományokat is akartunk szerezni a fölújításhoz, hogy ily módon zsidó kulturális centrumá alakíthassuk a környéket. Értékes judaisztikai gyűjteményünk van, egyedüliek vagyunk ezen a vidéken, akik ezt megőriztük. Kiállítási helyet szeretnénk kialakítani ezeknek a tárgyaknak és előkészítenénk egy kis alkalmi lakást a rabbinak, hogy jöhessen, amikor szükség van rá, mert Dubrovniknak soha nem lesz annyi zsidó lakosa, hogy állandó rabbit tartson. Most minden megváltozott, más ügyek élveznek elsőbbséget, de bízom abban, hogy ez is sorra kerül.

A zsidók is Szarajevo védői között vannak

A szarajevói zsidó közösség elnöke, *Ivica Ceresnjes* rövid időre jött Zágrábba, hogy részt vegyen a zágrábi zsidó hitközség épületének újbóli ünnepélyes megnyitásán (A Palmoticeva utcai házat a belvárosban tavaly ismeretlen tettesek felrobbantották.) Szarajevótól Splitig 38 ellenőrzőponton és barikádon állították meg és igazoltatták különböző katonai és rendőri erők, maga sem tudja, ki kicsoda volt. A szarajevói csaknem 3 ezres zsidó közösségből a többséget, öregeket, gyerekeket, aszszonyokat kimenekítették Izraelbe, körülbelül 500 zsidó maradt a városban, főként férfiak, és ők részt vesznek együtt a horvátokkal, a muzulmánokkal, a szerbekkel a bosznia-hercegovinai hadsereg kötelékében Szarajevo fegyveres védelmében. Élelmiszer és gyógyszer alig van, pedig kemény tél elé néznek. A humanitárius segélyek a napi szükséges élelmiszernek csak a 20 százalékát fedezik. A szerb terrorista támadásokban megsérült mind az öt szarajevói zsinagóga és a temetők, köztük a szefárd temető, amelyik a második legrégebb zsidó temető Európában. A szerbek fölforgatták a sírköveket és

beásták magukat aknavetőikkel együtt, onnan lövik folyamatosan azt a városrészt, a Vracát, ahol az a park is van, amely a második világháború idején meggyilkolt boszniai zsidóknak állít emléket. A szarajevói zsidó közösségből azok, akik még a városban maradtak, ebben a pokoli helyzetben is megünnepelték, hogy 500 éve érkeztek az első zsidók Spanyolországból Bosznia-Hercegovinába. Ahogy Ceresnjes elmondta, nem volt több napos kongresszus, hangverseny és kiállítás ebből az alkalomból, helyette elmentek a Holiday Inn szállóba, hallgatták a muzsikát, miközben tankgránáttal kilőtték fölöttük az épület 8. emeletét. Az ünnepségre külföldről nem érkezett senki – jegyzi meg fekete humorral az elnök, de jöttek üzenetek faxon Izraelből, Argentínán, az Egyesült Államokon, Dél-Afrikán, Spanyolországon és Svédországon keresztül. Üdvözlését küldte az izraeli elnök, a spanyol király, a török elnök és *Henry Kissinger* is, közli velünk, nem kis életerőről téve tanúbizonyságot Ceresnjes.

O. Gy.

Távolból még látszik a régi templom szépsége...

...pedig már csak a falai állnak...

Enyészete a zsinagóga...

A hajdan 2000 zsidónak otthont adó szlovákiai magyar városban 180 éves működése után 1988-ban megszűnt a hitközség, a közelmúltban pedig elhunyt az utolsó vallását tartó polgár. A végső enyészet kezdte ki a szépségében valaha a szegedivel vetélkedő zsinagógát. Az utca embere úgy tudja, hogy a zsidó közösség megszűnése után a templom tulajdonjoga a losonci önkormányzatra szállt, ennek ellenére izraeli szervezetek jelentős összegeket utaltak át a városnak, hogy az épület, legalább műemlékként, fennmaradjon. Két évvel ezelőtt el is kezdték a restaurálást, de a kupola kijavítása után a munkálatok leálltak. Azóta állaga egyre romlik, és senki nem tud az átutalt pénz sorsáról...

Szöveg és kép:
Legindi Zoltán

...belül minden rom.

Hírek

LOS ANGELES: FILM EGY KÜLÖNLEGES ÉLETÚTRÓL. Steven Spielberg, a mai rendezők egyik nagysága megfilmesíti Oscar Schindler szudétanémet gyáros életútját. A náci párt tagja, hogy 1942-ben ingyen munkaerőhöz jusson, a krakkói gettóból 1250 foglyot rendelt ki üzemébe. A velük való érintkezés feltárta előtte a nácizmus valódi arculatát, megváltoztatta a nyereszkeskedni akaró fasiszta gondolkodását, és életveszélyt is vállalva megmentette embereit. Spielberg a filmmel kapcsolatban elmondta, hogy a producerek, mint a pestistől, úgy zárkóznak el a holocaust-témától, de erre a műre mégis áldozni szándékoznak.

*

HANNOVER: A ZSIDÓ TEMPLOMI ZENE EURÓPAI ARCHÍVUMA. Évszázados kották, azoknál is régebbi forrásmű-foliánsok, tanulmányok, könyvek, újságcikkek képezik a centrum anyagát, amelyet Alsó-Szászország kormánya létesített és tart fenn. Az avatási hangversenyen felhangzott – más zeneszámok mellett – a XVII. században alkotott Monteverdi-tanítvány, a mantuai Salomone Rossi három műve is. Az archívum megteremtésének sugalmazója és igazgatója a Magyarországról elszármazott kántor, Izsák Andor.

*

AACHEN: ZSIDÓ ÚJSÁGOK KIÁLLÍTÁSA. A város Nemzetközi Sajtómúzeumában időszerű kiállítás nyílt a múlt századi zsidó lapokból. Közöttük a legrégebbi a Lipcsében 1837 májusában megjelent *Allgemeine Zeitung des Judenthums*.

*

MOSZKVA: A VOLT SZOVJETUNIÓBAN 130 ZSIDÓ ISKOLA VAN. Közülük azonban csak harmincat ismernek el a hatóságok oktatási intézményként, s adnak számukra anyagi támogatást. A többit a világ minden tájáról érkező zsidó szervezetek és magányosok pénzéből tartják fenn. Mintegy 6500 gyerek Oroszország és Ukrajna iskoláiba jár, őket létszámban Üzbegisztán buharai közösségének tanulói követik. A Baltikum 30 ezer körüli létszáma az új tanévben 9 iskolát indított 1700 tanulóval. Összesen 12-13 ezer gyerek jár zsidó iskolába.

A szülők a következő indítékokkal adták ezekben az intézményekbe gyerekeiket: meg akarják őrizni hagyományukat, identitásukat; az iskola előkészület alijázásukhoz; meg akarják kímélni lányaik, fiaikat az állami iskolák antiszemitizmusától.

Hlinka út Kassán

A nagy történelmi múltú Kassa (Kosice) egyik központi fekvésű útját a közelmúltban *Hlinkáról*, a szlovák nacionalista-antiszemita-fasiszta mozgalom megalapítójáról nevezték el. Az 1864-ben született politikus pap a két világháború között létezett *Szlovák Néppárt* vezérének a csehszlovák államból való kiválás szükségességének legfőbb propagálója és harcosa lett. 1938-ban bekövetkezett halála után eszméi megvalósultak, az „önálló” szlovák állam Tiso páter vezetésével a nácik odaadó szövetségesevé vált. A magyarországi nyilas különítményhez hasonló Hlinka Gárda tagjai szinte példátlan kegyetlenséggel hajtották végre a zsidó lakosság deportálását, közreműködtek fizikai megsemmisítésében.

A megváltoztatott nevű Dukelskych hrudinov – a Duklai Hősök útja – azoknak emlékére örökítette meg, akik a duklai szorosban a hitleri hadak ellen vívott harcokban áldozták fel életüket. Hlinkáról már igen, Hitler Adolfról eddig még nem nevezték el utcát a kelet-szlovákiai nagyvárosban. Ami késik, nem múlik?

(VF)

„Könyvtár az előítéletek ellen”

Ezt a címet viseli egy kisebb írás, amely része a *Profil* című Németországban megjelenő, magyar nyelvű magazinnak 1992. évi 1. száma, több részből álló beszámolójának, amely a németországi zsidó élettel foglalkozik.

Idézzünk a cikkből:

„Heinrich Böll (1917-1985), a háború utáni német birodalom legismertebb képviselője egyike volt a hat neves alapítónak: a *Germania Judaica* könyvtárat Kölnben hozták létre 1959-ben, eredetileg politikai céllal. Az ötvenes években ugyanis újból jelentkezett az antiszemitizmus Németországban, zsidó sírokat gyaláztak meg, zsinagógák falaira mázoltak horogkeresztet ismeretlen tettesek, s így szükségesnek látszott valami módon fölvenni a harcot az előítéletekkel. Kezdetben csupán adományokból fedezték a felmerülő költségeket, 1975 óta azonban Köln városa és Észak-Rajna-Vesztfália tartomány viseli a fenntartási költségek javarészét. Amikor négy évvel később felhúzták a kölni központi könyvtár új épületét, a jelenleg mintegy 40 000 kötetet felölelő zsidó anyag is megfelelő elhelyezést kapott. Az állomány, amelynek súlypontját a német zsidóság újkori történelmére és kultúrájára vonatkozó publikációk képezik, évente kerek 1200 kötettel gyarapodik. A *Germania Judaica* a maga nevében Európa legfontosabb könyvtára, amelyet első sorban tudósok, tanárok és egyetemisták használnak.”

*

Bizonyára nem lesz érdektelen, ha ugyanennek a beszámolóhoz egy másik cikkére is felhívjuk olvasóink figyelmét, aminek címe: *Heidelbergi hagyományok*, és egy zsidó főiskoláról szól:

„Bárki beíratkozhat, ha érettségije van, a Heidelbergben 1979 óta fennálló *Hochschule für jüdische Studien*-ben. Ezen a főiskolán olyan tárgyakban képezik ki a hallgatókat, amelyekre németországi zsidó hitközségekben van szükség, ha ott vállalnak munkát. Heidelberg nem először nyújt jó példát ilyen vonalon: egyeteme 1724-ben elsőként adott engedélyt zsidó hallgatóknak a beíratkozásra. Hogy a jelenlegi főiskolán valaki oklevelet kapjon, négy és fél évig kell zsidó bibliamagyaroztat, rabbinikus irodalmat és héber nyelvtudományt tanulnia, a *Talmudot* és a kódexeket tanulmányoznia, a zsidó nép irodalmával, filozófiájával és szellemtudományi munkásságával foglalkoznia. Ezekben az alapvető szakokon kívül arra is lehetőséget nyújt a főiskola 130 hallgatójának, hogy zsidó istentiszteleteken vegyenek részt, zsinagógai zenét tanuljanak, zsidó képzőművészettel és a kortárs zsidóság életével foglalkozzanak. A főiskolán oktatás mellett kutatás is folyik. A hallgatók a főiskola saját könyvtárán kívül használhatják az egyetemét és az 1987 óta fennálló *Zentralarchiv zur Erforschung der Geschichte der Juden in Deutschland*-ot is.”

(j. l.)

„Szabadság arra, hogy kinyissuk a szánkat”

Erich Fried 1921-ben született Bécsben, és 1988-ban Baden-Badenben hunyt el. 1938-ban, Ausztria megszállása után Angliába emigrált. Londonban először a BBC külső, majd belső munkatársaként dolgozott. Verseskötetei, regényei és esszéi jelentek meg, fordított angolból (többek között Shakespeare-t), de héberből és görögből is. 1977-78-ban megkapta a „Prix International des Editeurs” elismerését, 1987-ben pedig a Német Nyelvészeti és Irodalmi Akadémia Georg Büchner-díját.

Kezdeti lírájával a német újromantika hagyományához kapcsolódott, a hatvanas évek közepétől pedig másokhoz hasonlóan a közéletiséget közvetlenül megjelenítő irodalom áramába került. Ekkor évente újabb és újabb köteteket

adott ki, széles körű ismertséget szerezve magának. A megváltozott tematika mellett megtartotta korábban kiértelmezett virtuóz technikáját, szóművészetéhez és formai bravúrainak pedig a konkrét költészet eszközeit társította. További pályáján megmaradt „elkötelezett” költőnek, olyan témák kaptak helyet nála, mint például az izraeli-palesztin konfliktus. Kérdés, hogy ezek a versei túlélhetik-e saját korukat, nem határozza-e meg őket túlzottan aktualitásuk, valamint a helyenként zavaró szentenciózusság.

Az itt közölt verseket az 1972-ben megjelent *Die Freiheit den Mund aufzumachen* (Szabadság arra, hogy kinyissuk a szánkat) című kötetéből válogattuk.

Fürjes Gabriella

Erich Fried

Egy kultúrkor vége

*A táborparancsnok
művelt ember
vallomását
letisztázta
néhány kifejezést
kijavított
és itt-ott
egy-egy viccet is beszúrt*

*De ők nem nevettek
és a végén így szólt
Mostantól rossz idők járnak
a humorra*

Tel Aviv Hilton*

*Az új Hilton hotel
messzire látszik
megnyitották
kiváló helyen
egy arab temető
földjén*

*Aludjatok
Cion vendégei
békésen aludjatok
a meggyalázott sirok fölött*

*A buldózer
csontokat, földet, köveket tört szét
hangosabban horkolt
mint ti horkoltok az Utolsó Napig
Nem ébreszthettek már föl senkit
ne álmodozzatok*

* Izraelben és Jordániában hivatalnokok, valamint pénzügyőrök határozatai alapján temetőket dúltak föl. Husszein Jordániájában, Jeruzsálemben az Olajfák hegyén a régi zsidó temetők tizedrészét lerombolták, hogy utat építsenek az új Hotel Internationalhoz. Tel-Avivban pedig teljesen megsemmisítették az egykori arab temetőt, amely iszlám szokás szerint mindenki előtt nyitott kert volt, és évtizedek óta zsidó szerelmespárok találkozóhelye. Ott építették föl a Hilton és Sheraton Hotelt. (E. F.)

Chaszid kérdések

*A kávé
a kavargatástól édesül
vagy a cukortól?*

*A KAVARGATÁSTÓL
de akkor
mi szükség a cukorra?*

*HOGY TUDJUK
MEDDIG KELL
KAVARGATNUNK*

*A forradalom
a reakcióstól
édesül?*

Nyelvtelen

*Miért írsz
még mindig
verset
holott
ezzel a módszerrel
csak kisebbségeket
érsz el*

*kérdeznek barátaim
türelmetlenül arról
hogy módszereikkel
mindig csak
kisebbségeket érnek el*

*és nem tudok
válaszolni
nekik*

Schein Gábor fordításai

Mai marranusok

A Szombat szeptemberi számában jeleztük, hogy a „marranus-irodalom” idén egy újabb kiadvánnyal gazdagodott. A *Les Marranes (La Difference, Párizs, 1992)* című kötet nyomán készült az alábbi összeállítás.

A Portugáliában 500 évvel ezelőtt megkeresztelkedett – erre kényszerített – zsidók utódainak arról a közösségéről szól a mű, amely bizonyos módosításokkal, mindig megőrizte ősei hitét, vallását, zsidó hagyományait. A kötet négy szerző munkáját foglalja magába, három szöveges részt, művészi fényképeket, mai marranusok portréit.

Belmonte Beirának, Portugália egyik településének a körzetében van a spanyol határtól néhány kilométerre. Lakóinak száma kétezeröttszáz. Köztük százhusz az úgynevezett *marranus*. Ők a fennmaradás bizonyosságai és tanúi. Az itt élő emberek marranusként csak egyénileg, illetve családi körben gyakorolják a maguk rítusait, szokásait. A tágabb közösségi tudat idegen számukra. A falak közé való visszahúzódás a titkos vallásgyakorlat első rendű szabálya.

Hivatalosan keresztényekről van szó, hiszen meg vannak keresztelve, a plébánosuk előtt kötötték házasságot, az utolsó kenetet is a falusi pap adja föl nekik. Ámde a zárt családi kör meghittségében zsidóknak számítják magukat. Megülik a szombatot, ünneplik a *Jom Kippurt*, tartják Eszter böjtjét és a *Pészachot*. De hétköznapijokban semmi sem árulkodik a zsidó gyakorlat látható jeleiről. Így nincs náluk körülmetélés; nem létezik semmiféle könyv, vagy írott dokumentum, csak a nemzedékeken át továbbadott szájhagyomány él; nincs saját nyelvük sem. Imáik portugálul szólnak, csakis Isten nevét mondják héberül; nincs zsinagógájuk. Legfeljebb a padlások, pincék és rétek búvóhelyein rejtőznek el az imádkozók a kíváncsi szemek elől; intézményeik sincsenek, rabbik sem működnek itt. Asszonyok dolga a hagyomány továbbadása, ők gyűlnek össze imára.

Az idő, a félelem, az emlékezés

Csaknem öt századdal zsidó őseik kényszer-keresztelése után, még mindig vannak marranusok Portugáliában, Beira Baixa, Beira Alta és a Tras-os-Montes északkeleti vidékének néhány távoli városában és falvában. Még mindig vannak férfiak, nők, családok, akik külső látásra keresztényekként élnek, de titokban zsidó szertartásokat gyakorolnak.

S z á m u k a t nem tudják pontosan. Belmonte plébánosa a marranus közösség számát három száza becsüli. (A lakosság száma kétezer.)

A spanyol zsidók kiűzésének rendeletét 1492. március 31-én írták alá Granadában. Három hónapot

adtak a zsidóknak a távozáshoz. E kétségbeejtően rövid idő alatt ezrével hajóztak át Észak-Afrikába, Olaszországba és Keletre. Sokan átlépték a portugál határt. A kicsinyke navarrai királyságon kívül ez volt az egyetlen szomszédos ország, ahol a vallásgyakorlás szabadsága lehetségesnek tűnt. (Franciaország a maga zsidóit már a XIV. században kiűzte, Navarra csak 1498-ban tette ezt meg.)

Portugáliában – a XV. században a növekvő népi antisemitizmus ellenére – ugyanazon perióduson belül a spanyol zsidó közösségek szenvedéseikhez, rettenetes megpróbáltatásaihoz hasonlítható szörnyűségek nem történtek. A legtöbb spanyol zsidó számára Portugália egyetlen lehetséges menedéknek látszott.

Spanyolország úgy akart megszabadulni zsidóitól, hogy kiűzte őket, Portugália azon igyekezett, hogy ugyanezt tömeges áttérésekkel érje el. Manuel, a portugál uralkodó nem tudta felmérni a várható következményeket. Azt hitte, hogy amit az emberre rákényszerítenek, az végül is igaz hitévé válik, hogy az áttértek vagy ivadékaik előbb-utóbb teljességgel hasonulnak a keresztény, portugál társadalomhoz. A kiáltvány kifejezése szerint „el kell veszteniük megszokott gyakorlatukat és meg kell erősödniük a mi szent hitünkben”.

A két ország közötti ellentétes megítélés tanulságos. „Az új keresztények” származásából és jellegzetességeiből fakadnak a különbségek. Portugáliában – ellentétben azzal, ami Spanyolországban történt – az áttérés tömeges és egyidejű volt. A portugáliai 1497-es kollektív keresztelés döntő jellemzője, hogy az egész zsidó közösség áttérése megtörtént egy erőszakos és visszavonhatatlan intézkedés nyomán. Ezzel szemben a spanyol zsidó közösség, jóllehet állandóan fogyott, de megmenekült az intézményes térítéstől. Spanyolországban 1391-től 1492-ig tartott az áttértek és a magukat zsidónak vallók közötti feszültség korszaka. Ez nem ismétlődött Portugáliában, ahol 1497 után mindazok, akik előzőleg zsidónak számítottak, egyszerre áttértek lettek. Így a portugál zsidók elkerülték azt a hosszú és demoralizáló folyamatot, amit a spanyol zsidók a XV. század folyamán kénytelenek voltak átélni.

Miatyánk

(Az imák szövegeiben és funkcióikban is megmutatkozik a marranus-lét sokféle sajátossága. A legszembetűnőbben jelentkezik ez a kettősség a kimondottan keresztény imában, a *Miatyánk*ban. A marranusok leleménye a kripto-zsidók vágyaihoz és szövegemlékeihez igazítja a fohász mondatait. A négysoros szakaszok utolsó sorai a *Miatyánk* szövegét adják, míg az előző mondatok rendszerint a zsidó imák tematikája és frazeológiája alapján épülnek fel.

Szombatfogadás

Uram, ki vagy a magasságokban,
sok jóságodért
a gyarló emberek úgy hívnak:
Miatyánk!

Imádlak, Uram, ahogy csak tudlak,
hívom Nevedet,
mert bizonytal tudom, hogy Te vagy,
ki a mennyekben lakozol.

Védj meg, Uram, engem, a bűnöst,
ki erősen kívánja, hogy lászon Téged,
azért, hogy Neved
megszenteltessék!

Dicsértessél mindörökké,
úgy, ahogy
mind egyszerre mondtuk:
Legyen!

Nem fárad el senki ennek mondásában,
sem a Téged dicsérésben:
csakis a Te Neved
dicsértessék!

Enyhítsd éhünket
kezed áldásával: add, hogy
a mennyből, ó, Istenem, a kenyér
jöjjön el mihozzánk!

Légy mindig a mi támaszunk,
add meg nekünk a kenyeret, továbbra is,
az életet, és végül mindennek felette:
hozd el a Te uralmadat!

Tedd, hogy miénk legyen
az igazság uralma, és hogy mindig
a Te akaratod
legyen meg!

Amikor majd számot adunk mindenről,
amikor Melletted fogok én is állni,
akkor *legyen meg a Te akaratod,*
hogy megbocsáss nekem!

Majd ott, az örökkévalóságban,
Temelleted adjál minékünk helyet,
mert hosszú az út, amit megteszünk,
mi, itt a földön.

Így űzi majd el az öröm
a bánatot,
mert sehol nincs olyan
boldog hely, mint az *egekben.*

Fogadom, hogy ragaszkodom Hozzád
mindhalálig,
dicsérni foglak mindig,
mindennapon.

אבינו

שוכן עד מרום בשמים

יחודש שמה רבה

יהי

יתברך שמך

הוא נתן לחם

וימליך מלכותך ומלוך עלינו

יהי רצון

יהי רצון

בארץ

ובשמים

בכל יום יהללוך
ממיר לעולם ועד

ai marranusok

Nyújts nekünk vidámságot és örömet,
a Te mindenható kezeddel, és
add meg mindenkinek a bocsánatot,
ma, add meg azt nekünk!

וישמח לבנו
סליחה
סלה לנו

Mert Előtte senki sem futamodik meg,
s a bűnbánók inkább közelednek,
mert Te vagy a lesújtottak Istene!
bocsáss meg nekünk!

סמך נופלים
סלה לנו

A Te szerelmedre kérünk: támogass bennünket,
boldogok, akik segítségedet bírják,
bocsásd meg
a mi vétkeinket is!

וכפר לנו על חטאינו

Szükségünk van rá, hogy bocsánatot nyerjünk,
Tóled, ha megtanulunk megbocsátani,
majd *mi is*
megbocsátunk.

ונסלה להם

A Te dicsőségedre, és bocsánatodat
ajándéknak érezzük,
hiszen a *megbocsátás* olyan cselekedet,
amit amazoknak juttatsz.

סליחה

Mert mindnyájan szolgálid vagyunk,
helyes a megbocsátás, hogy soha többé
ne legyenek
bántóink!

עבדים בלנו
הסר מעלינו אויב

A Te kegyelmed
nagyobb nál nagyobb,
szeretetedben
el ne hagyj minket!

על העזבינו

Ne hagyj el minket,
ezt a gyarló porhüvelyt,
mert mi könnyen
elbuknánk Nélküled.

ולא נבוש כי עפר אנחנו

Segíts minket
támogató jósággal,
nehogy kísértésbe
essünk!

פן יפחה לבבכם
אשר אתם זנים אחריכם

Nyújtsd kezedet
jóságodban,
szabadíts meg minket
a bűntől!

סלה ומחל לכל עוונותינו

Adj nekünk Uram, Istenem,
Buzgalmat, és eredményes munkát,
és szabadíts meg minket
mind evilági gonoszságától!

חננו מאתך דעה בינה והשכל
הסר שטן מפנינו

És most mindenki mondja
igaz, tiszta és szilárd szeretettel:
dicsértessék az Úr,
Amen!

יתגדל
אמן

Táslich (bűnvallomás). Ros Hasana első napján szokás folyó partján szabadulni az előző év bűneitől.

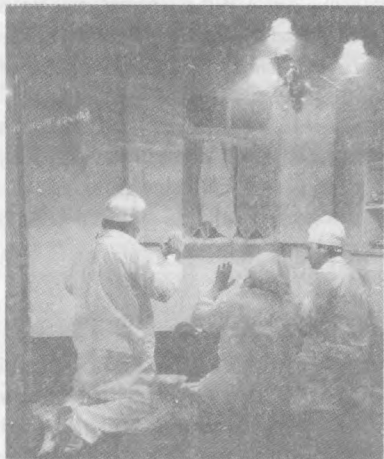
Az „utca emberei”

A *Santa Festa*, a Pészah, a belmontei zsidók legfontosabb ünnepe. A legtöbbet éppen emiatt szenvedtek. Az inkvizíció idejében a legveszélyesebb dolog volt megtartani, mert az ünnep nyolc napon át tart. Hogy az inkvizíciót megtévesszék, az ünnepet egy hónappal később tartották. *Emiliának* – egy belmontei asszonynak – padlásán vagyunk. Minden kijáratot gondosan elzártak. Az egész család, minden nemzedék tetőtől talpig fehérbe van öltözve. Készítik a kovásztalan kenyeret. Meggyúriák a tésztát, tüzet gyújtanak a cserépedények alatt. Emilia elmond egy imát.

Másnap hajnalban elmennek a folyóhoz, hogy emlékezzenek a Vörös-tengeren történt átkelésre. Az egész szertartás dramatizálva megismétli az egyiptomi kivonulást.

– Emilia, szerinted mi a Pészah jelentősége? – kérdezzük.

– Az egyiptomi kivonulás és a szent földekre való érkezés. Az egyiptomi kivonulás az inkvizíció idejében történt, a népet elkergették Egyiptomból, és az elment a szent országokba. Nekem így mesélték. Mikor a nép megérkezett, akkor ünnepet ült. És a szent, áldott Eszter azt kérte, hogy ne öljék meg a népet. Nem is ölték meg, ezért lett a szent ünnep. Az anyósom azt meséli, hogy az Úr azért választotta ki Jézust, hogy a mi népünknek adja őt. És neki adta a

Maceszsütés

mi népünket, hogy ő vigyázzon rá. Jézust imádják a keresztények, de az égben van az ő Atyja, aki a mi Atyánk. Mi nem hiszünk az Atya Fiának. Később jött a földre szent Mózes. És azóta ő megmaradt nekünk, hogy vigyázzon ránk. Ő mindig szeretett minket. Mózes a miénk, az ő nevét szólítjuk mi.

Egy belmontei házban *Éliás* válaszol.

– A régimódi vallásban a nők uralkodtak?

– Igen, most ellenkezőleg. A férfiak határoznak, ők járnak elől – mondja. – Így van ez: a férfiak távol voltak a vallástól, míg a nők foglalkoztak vele. Most a férfiakon a sor. Annak előtte a szent ünnepeket a mi Pészahunkat megülhettétek, csak hogy egy hónappal az igazi időpontja után. Nem így van ez ma már. Visszatérünk a helyes dátumhoz.

– És te *Rui*, most, hogy körülmetéltetted

magad, vajon követed-e majd az új szertartásokat? Tanulod-e az új dolgokat, melyekről *Éliás* beszélt, vagy folytatod-e a múltat, ahogyan szüleid tették?

– Nem, meg akarom tanulni mindazt, amit nem tudok, hogy végre valóságos zsidók lehessünk.

A helybeli katolikus pap, aki 1954-től 1975-ig működött Belmontében, ezt mondja:

– Elhatároztam, hogy nem fogom föltétlenül megkeresztelni a zsidóktól származott gyerekeket, mert nem tudom, hogy később akarnának-e katolikusok lenni. Azt gondoltam, hogy tizennyolc éves korukban választhatnak: katolikusok vagy zsidók lesznek. A házasság esetében ugyanez a helyzet. Miért kellene nekik katolikus módra házasodni? Hátha már megházasodtak a maguk titkolt zsidó hitének szellemében?

Tudtam, hogy a belmontei zsidó családok legtöbbje zsidó fiúkkal vagy lányokkal akarják házasítani fiaikat, lányukat. Mert fenn akarják tartani a maguk „klán”-ját. Főleg az asszonyok. Belmontében egy hagyományos ősi vallás és faj szerinti patriarkális életvitel folyt. Ki volt ennek a hagyománynak az irányítója? Ki vezette a ház gazdasági ügyeit, ki tanította a rítusokat, ki diktálta a számokat? Az asszonyok. Ki tudta az imákat? Ki szerezte az imákat? Az asszonyok. Az asszonyok azok, akik az idő távlatában ezt a teljességgel szóban őrzött hagyományt őrizték. Egyetlen írásbeli szó sincs. Miért? Ezek az asszonyok két dolgot védtek, amelyek különbözőeknek tűnhettek, de összetartoztak: az egyetlen Istenben való hitet és fajtájuk fennmaradását. Kezdetben a belmontei zsidók nem értették meg az én viselkedésemet. Folyton azon igyekeztek, hogy olyanok legyenek, mint a többiek, de közben egyre csak zsidók maradjanak. Azt nem értették meg, hogy miért nem kereszteltem meg gyermekeiket, s miért nem eskettem meg őket templomban. Néha kerestek más papot, Belmontén kívül, hogy az kereszteljen és eskessen. Ma már – azt hiszem – vannak olyanok, főleg a fiatalok között, akik megértették a helyzetet, mert kapcsolatba kerültek más zsidókkal is. Megértették, hogy nem ők az egyedüli zsidók a világon.

A részleteket válogatta és fordította Vidor Pálné

Jehuda Amiháj

A nagy előadás, amit jövőnek hívnak

*Emberek, akiket már soha többé nem fogok látni,
velem együtt ülnek, velem együtt esznek.*

*Ágyában a kisgyermek azt álmodja,
hogy bűvár lesz, vagy pilóta.*

*És mindnyájukat ugyanaz a fésű fésülte,
mindnyájukat egy irányban. És a halottak
hallelujáznak, porral teli szájukból
hallatszik az ének.*

A nappalok elrejtőznek az éjszaka irgalmában.

*Egy nő a rádió híreiben elmondja
– hangja lágy, behízelt –,
hogy mit tesznek egymással a férfiak
a háborúban.*

*A nagy előadás, amit jövőnek neveznek,
elkezdődik.*

Éjn Gedi – „védett terület”

*Jegyet kell váltanom, hogy beléphessek
arra a helyre, ahol emlékeim vannak
a csodákról, amik velem estek
meg itt, a múltban:
távolodó évek, vágy a szülőföld után,
egész életem,*

*az öröm belezuhanása a szomorúság kútjába,
oly igen egyszerű és könnyű: csobbanás és hab.
A nagy kő, ami mellett tábornözüink lobogott,
megmaradt feketének – ő így emlékezik,
emlékezésének ilyen a színe.*

*Elhajítottam a belépőjegyet,
és a helyet így neveztem el: szobák.*

Jólesz László fordításai

A győztes

(Folytatás a 3. oldalról)

manitárius segítség és a politikai stratégia már-már megszállott azonosításával. (Holott nem is az ő, illetve az állam pénzéről volt szó; ez még egyértelműbbé teszi fanatizmusát.)

Bush nem volt antiszemita (talán legjobb barátai között is voltak zsidók), de tiltakozott a „túlzott zsidó hatalom” ellen az amerikai közéletben; adminisztrációjában – szám szerint bizonyítható – dolgozott a legkevesebb zsidó, a háború utáni adminisztrációkkal összehasonlítva. Ő vállalta a „magányos kis fickó” szerepét, aki fogadja a felháborodott telefonhívásokat, s aki elnézi, hogy külügyminiszterét (az ország első diplomatáját) úgy elragadja az indulat, hogy felkiált: „Kib...tt zsidók!” (Sokan hallották.)

A Bush-adminisztráció ügyetlen volt a szavakban, de végsőfokon jól politizált – mondták egyesek: Irak meggyengült, Irán nem erősödött meg túlzottan, bekövetkezett a csoda: Izrael és Szaud-Arábia, ha csak jelképesen és rövid időre, szövetségesek lettek. S a hitelgarancia megtagadásával nem ér-e fel, hogy Hillary, Mrs. Clinton egy nemzetközi karitatív szervezet vezetőjeként 15 ezer dollárt juttatott – közvetve – egy palesztin nőszervezetnek, amely köztudottan a Fatah fedőszerve?! Clintont többek között ezért is vádolták baloldalisággal, ezért ironizálnak most azon, hogy „megválasztották Hillary férjét”, s Clinton ezért hivatkozik Hillary pozitív gesztusára, a HIPPY-re.

Minden elnökjelölt leírta a tiszteletkört Izraelnek, így mondják sokan, józan izraeliek is. Ámde: teljesen egyértelmű, hogy Bush az 1967-es határok mögé akarta visszaszorítani Izraelt. Clinton nem állítja ennek ellenkezőjét, de a leírt jeruzsálemi koncepció ellentmond az 1967-es szituációnak. Más a véleménye a palesztinokról is. (Sőt, véleménye Arafatról, szöges ellentétben áll a bölcs zsidó professzor, Jesajáhu Leibovitz véleményével.)

A történelem furcsa, de egyre inkább azt hiszem, nem véletlen paradoxonokat produkál. Végső fokon – saját hibáin túl – a Likudot és Jichak Samirt George Bush buktatta meg. Az Izraeli Munkapárt, az izraeli baloldal tehát hálás lehet a baloldalinak és ultrademokratának végképp nem minősíthető Bush-kormányzatnak, hogy júniusban megnyerte a választásokat. És most mégis felszabadultan tapsol annak, hogy Clinton győzött. S ha még egyet húzunk a csavaron, talán odáig is elmehetünk, hogy Bush politikája segítette győzelemre azt a Bill Clintont, aki valószínűleg jó lesz Amerikának és Izraelnek, de nem lesz jó Európának, s nekünk, itt Keleten vegetálóknak végképp nem. Bár nem elhanyagolható, hogy januártól olyan elnök költözik a Fehér Házba, aki valóban őszintén gyűlöli az antiszemitizmust.

Nálunk régóta nincsenek utcabálók és sokáig nem lesz miért ujjongani. Ha szeretjük és féltjük Izraelt (márpedig szeretjük és féltjük., s valljuk be, nemcsak önzetlenül, hanem nagyon is saját érdekből), akkor azért mi, zsidók, itt Magyarországon örülhetünk. Bizakodva nézhetünk a Fehér Ház, s aggódva a libanoni határ felé. Izraelnek sokáig kell még veszélyesen élnie. Ez nem egy elnöki beiktatástól függ. Mi több: ma már nem kérdéses, hogy Izrael hajlandó területet adni békéért. De még mindig kérdéses, hogy az arabok hajlandók-e békét adni a Területekért. S Izraelt cseppet sem vigasztalhatja, hogy mi itt, Budapesten is veszélyesen élünk.

Szécsi Éva

Bill Clinton

„Izrael nem egy a sok közül”

Múlt tavasszal, amikor *Bush* elnök keményen visszautasította a Kongresszus kérését, hogy adjon hitelgaranciát Izraelnek, saját magát úgy jellemezte, mint egy „magányos kis fickót”, aki egymaga állja a telefonok és a levelek ostromát. A kormány pedig általánosságban azzal vádolta az amerikai zsidókat, hogy aránytalanul nagy befolyást akarnak gyakorolni, egyszerűen azért, mert a zsidók elmennek szavazni a választásokon, és politikailag aktívak.

Én ezt másképpen látom. Szerintem a zsidó közösség példát mutat az egész nemzetnek állampolgári felelősségtudatból. ...Legelőször is biztosítani akarom Önöket arról, hogy a Clinton-Gore adminisztráció szilárdan fog állni egyetlen demokratikus közel-keleti szövetségese, Izrael mellett... Ezt Amerika számára nemcsak geopolitikai okokból tartom szükségesnek, vagy mert Izrael katonailag erős, hanem mert a lelkiismeret is összefűz bennünket. Mindannyiunknak, akik nem felejtjük el a holocaustot, Izrael *nem egyszerűen egy ország a sok közül.*

Először 1981-ben látogattam Izraelbe. Rögtön elmentem a Falhoz. Soha nem tapasztaltam ehhez fogható érzést. Láttam a sok cédulát a kövek között. Megértettem, miért éreznek így az izraeliek a túlélés emlékműve előtt. Felfogtam, hogy *soha nem engedhetjük meg, hogy ezt a várost még egyszer kettéosszák.*

Most remélem, hogy tartós béke lesz a Közel-Keleten. Megígértem *Rabin* miniszterelnöknek, hogy a Clinton-Gore adminisztráció folytatni fogja azt a külpolitikát, amely a *Bush* elnök által elért, s reméljük még elérendő sikereken alapul. Tudom, hogy megegyezni csak az érdekelt felek tudnak. Az Egyesült Államok nem parancsolhatja rájuk a békét.

Azt hiszem, el kell ítélnünk, hogy Szíriában *Asszad* példátlan módon sérti meg az emberi jogokat, pontosan oly módon, ahogyan az amerikai Külügyminisztérium 1991-es jelentése a terrorizmust jellemezte. Nagyon óvatosságnak kell lennünk, amikor fegyvereket adunk el arab államoknak: ezeket a fegyvereket Izrael ellen lehet fordítani. Biztosítanunk kell, hogy Izrael megőrizze minőségi katonai fölényét azok fölött, akik megesküdtek arra, hogy a tengerbe dobják a zsidókat.

Meg akarjuk gátolni *Szaddam Huszeint* abban, hogy megsértse a tűzszünetet és az iraki nép emberi jogait. Egyben remélem, sikerül majd megakadályoznunk, hogy újabb diktátorok jelenjenek meg a térségben. Ellenzem egy független palesztin állam megalakítását és elismerem Jeruzsálemet mint Izrael állam fővárosát... Remélem, hogy folytatódnak Izrael és az Egyesült Államok gyümölcsöző gazdasági kapcsolatai.

Az új elnök egy Los Angeles-i zsidó gyűlésen

Osztom az Önök csalódottságát, hogy *Bush* elnök megtagadta a hitelgaranciát... Úgy véltem, a hitelgaranciát nem szabad összekapcsolni a települések kérdésével – ezt az érdekelt feleknek kell megbeszélni –, mert úgy éreztem, az Egyesült Államoknak különösen nagy a felelőssége azért, hogy a szovjet zsidóknak sikerüljön letelepedniük, hiszen ez volt régóta is a mi államunk törekvése.

Bush elnök döntése különösen elszomorított, mert láttam, milyen áldozatokat hozott Izrael az Öböl-háborúban. ... Emlékszem, ültem a TV előtt és néztem, ahogyan lecsapnak a Scud rakéták Izrael legnagyobb városaira, miközben férfiak, nők, gyerekek ülnek gázmaszkokban a légmentesen lezárt szobákban, s beleegyeznek, hogy passzívak maradnak, mert az Egyesült Államok megkérte őket, hogy ne tegyenek semmit.

Jól tudom, hogy a zsidó szavazókat nemcsak az Izraellel kapcsolatos témák érdeklik. Biztosítom Önöket, hogy külpolitikai stratégiám általában tükrözni fogja azokat az értékeket, amelyeket érvényesíteni akarok az Izraelhez fűződő kapcsolatunkban. Kormányzatom felemeli szavát és fellép az emberi jogok megsértése ellen, bármilyen fajhoz, valláshoz, etnikai kisebbséghez tartozzanak az áldozatok. Őszintén aggódom, milyen arcot mutathat Amerika a világnak, amikor kormánya megtagadja a politikai jog pusztá kérelmezését azoktól a haitiaiaktól, akik egy gyilkos rezsim elől menekülnek. Feldúlnak a képsorok, amelyeket a volt Jugoszláviáról látok: képek, amelyekről süt a borzalom, az „etnikai tisztogatás” pusztító rémsége, mindaz, amiről annakidején esküvel

fogadtuk, hogy nem engedjük soha többé megisméltódni. Jóllehet megértem, hogy Bush elnöknek nehéz az ENSZ-szel karöltve hatékony megoldást találni a boszniai válságra, mégsem hiszem, hogy megengedhetjük magunknak, hogy tétlenül nézzük, amint embertársainkat gyilkolják, nemzeti hovatartozásuk miatt.

Azzal is erősíteni kívánom Amerika pozícióit a nemzetközi porondon, hogy javítani akarom itthoni helyzetünket. Stratégiám arra irányul, hogy növeljük a termelékenységet és a beruházási kedvet. Ezek a programok segítik majd az üzleti köröket, hogy versenyképesebbek legyenek a világpiacon és egyúttal javítsák katasztrófális kereskedelmi mérlegünket. Ami a legfontosabb: többet fogunk beruházni magába az amerikai népbe. Gazdasági és egyben erkölcsi kötelességünk, hogy kiemeljük az embereket a szegénységből, csökkentjük a bűnözést a városokban és erősítsük a közösségi érzést. Csakis így teremthetünk meg egy olyan társadalmat, amely elutasítja mind a fajgyűlöletet, mind az antiszemitizmust, mind pedig a bigottság minden formáját.

... Nagyon fontos a nevelés. *Hillary* (Clinton felesége, lásd vezércikkünk vonatkozó részét) hívta fel a figyelmet arra, hogy olvasott egy izraeli programról, amelyet HIPPY-nek neveznek (*Home Instruction Program for Pre-school Youngsters* – Tanácsadó a még nem iskolás korú gyermekek otthoni nevelésére). A programot a jeruzsálemi *Héber Női Egyetemen* dolgozták ki, s megadja a szülőknek a minimális ismereteket arra, hogyan legyenek gyermekeik első tanítói. ... Most Arkansasnak van a legnagyobb HIPPY programja a világon, Izrael után.

... Az igazságszolgáltatásról, elsősorban is a Legfelső Bíróságról. ... Vannak (itt Clinton számunkra kevéssé ismert személyeket, eseteket nevez meg. *A ford.*), akik arra hivatkozva, hogy a törvény „semleges”, megengedhetőnek tartják a vallásgyakorlás lábball tiprását. Ezek szerint jogosan tilthatják meg egy ortodox zsidó katonának, hogy kipát viseljen.

... Befejezésül hadd mondjam el, miért olyan fontosak számomra ezek a témák. *Martin Niemöller* lelkész ezt írta: „Németországban, amikor először leszámoltak a kommunistákkal, nem emeltem fel a szavam, mert nem voltam kommunista. Amikor leszámoltak a zsidókkal, nem emeltem fel a szavam, mert nem voltam zsidó. Ezután leszámoltak a szakszervezeti tagokkal, s én nem emeltem fel a szavam, mert nem voltam szakszervezeti tag. Aztán leszámoltak a katolikusokkal, s én nem emeltem fel a szavam, mert én protestáns voltam. S amikor értem jöttek, már nem maradt senki, aki felemelhette volna a szavát.” Együtt kell dolgoznunk, mert semmi esélyünk sincs arra, hogy egyedül képesek legyünk megjavítani a világot.

Moment, 1992. október

Szécsi Éva fordítása

Bronz öntött hanukia, lépcsőzetes és barázdált alappal, ívelt és balusztrád nyéllel, csipkézett alappal, négyzetes alapon egy sorba helyezett nyolc mécses, két csillag alakú, felfüggesztett olajtartó edényke, közepén leemelhető samesz mécsessel, Lengyelország, XVIII. sz., 30 cm magas.

Az izraeli haditengerészet új parancsnoka

Nagy szerencséje volt a kolozsvári *Hirsch*-házaspártnak, hogy a harmincas évek végén fiatalon elhagyta elődeinek szülő- és lakóhelyét, vállalta a megpróbáltatásokat, elhatározta, hogy életét ősei földjén, az akkori Palesztinában folytatja. Akik nem követhették őket, azokat néhány év múltán elhurcolták otthonaikból, a náci kezére adták: Kolozsvár s környékének több ezer zsidó lakosából Auschwitzban csak hamu és por maradt.

Hirschék sok viszontagság után elérték céljukat, házára leltek, ahol érkezésük után nyomban részt vállaltak abból a küzdelemből, amely az önálló Izrael állam megteremtéséért folyt. Nem sokkal egyetlen fiúk születése után megszületett a szabad, független zsidó állam is. A szülők kibucban dolgoztak, korábbi nevüket *Ájalonra* változtatták. Hozzájárultak, hogy a fiú – *Ávi* – mihamelylehetősége nyílt rá, a haditengerészethez jelentkezzen szolgálatra. Nem is egyszerűen a flottához, hanem annak legnehezebb és legveszélyesebb feladatokat ellátó egységéhez. Nehéz harcokkal és sok tanulással teltek az évek. A fiatal tiszt tudására és bátorságára felfigyeltek fegyvernemének előljárói. Békében és háborúban egyforma odaadással és a legjobb eredménnyel állta meg a helyét. Így történt, hogy a negyvenhat éves *Ávi Ájalon* a közelmúltban az izraeli hadsereg tengeri erőinek főparancsnokává nevezték ki.

(v. f.)

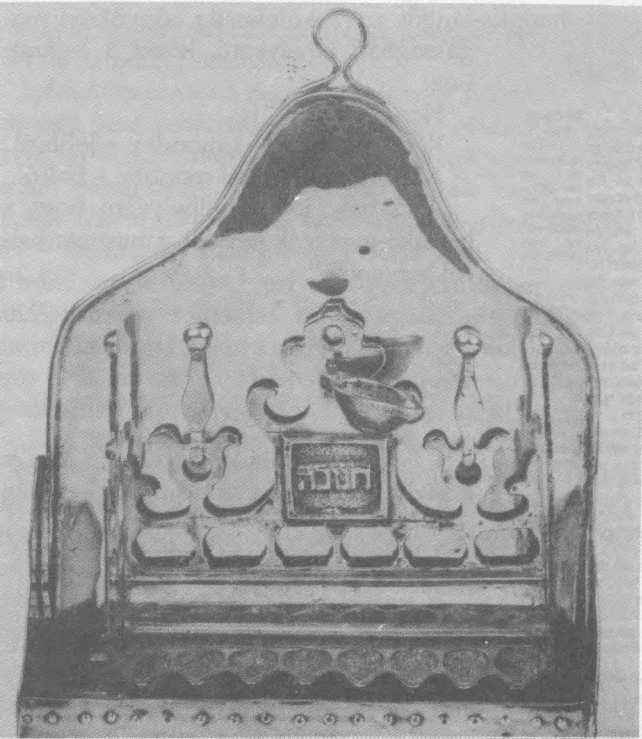
Az első hanuka-gyertya meggyújtása Bergen-Belsenben

Hanuka első estéjének napján szelekció volt a bergen-belsei táborban. Hajnalban három német parancsnok jelent meg a férfibarakkban. Ráparancsoltak a férfiakra, hogy ágyaik előtt sorakozzanak fel.

Megkezdődött a szelekció. Nem kellett ehhez sem útlevel, sem másfajta irat, létszámmellenőrzést sem tartottak. Az egyik parancsnok csak mutatóujjával rábökött egy sápadt arcra, míg szája egyetlen szóval mondta ki a halálos ítéletet: „Gyere!”

Géppisztolyropogáshoz hasonlóan pattogott a német parancsszó: „Komm, komm, komm, komm!” A kiválasztott férfiakat kivezényelték. Gumibottal és vasrudakkal felszerelkezett SS egények várták őket. Ütötték, verték, rúgták szerencsétlen áldozataikat. Amikor az áldozat teste már semmire sem mozgult, elővették a pisztolyt...

A véletlenszerű szelekció folytatódott a barakkokban és a

Sárgaréz hanukia, öntött, csipkézett, liliummal díszített hátlap, egyenes védőlemez, héberül beleírva: hanuka és leemelhető samesz mécses, alsó részében (jelenleg hiányzó Dávid csillaggal) öntött, egy sorba rendezett mécsessel, hangsúlyos kiöntővel, mindet az egyenes hátlapról csüngetve alá a hozzáillesztett csöpögtető tányérral, Hollandia, XIX. sz., 31,6 cm magas.

érszomjas gyilkolás nem szűnt napnyugtáig. Amikor a halál áci angyalai eltávoztak, mögöttük több száz megkínzott test maradt hátra.

Így érkezett meg Hanuka Bergen-Belsenbe. Eljött az első gyertya meggyújtásának ideje. Nem volt sem olaj, sem gyertya, s az ünnepi gyertyatartó is csak emlék volt már. Egy fapa-

pucs, az egyik táborlakó cipője lett a gyertyatartó, néhány cérnaszál a gyertyakanóc s a fekete tábori cipőpaszta az olaj.

Nem messze az élettelen testektől az élőholtak összegyűltek, hogy meggyújtsák az első Hanuka-gyertyát.

A bluzsovi rabbi meggyújtotta az első gyertyát s zengő hangján elkántálta az első két imát; az ünnepélyes dallam fájdalommal és bánattal telítődött. Mielőtt azonban a harmadik imába belefogott volna, habozott egy pillanatra, s elfordította fejét, mintha keresne valamit.

Am szinte rögvest ismét a gyengén pislákoló fény felé fordult és erős, nyugodt, vigaszt adó hangján elmondta a harmadik imát is: „Áldott vagy te Örökkévaló Istenünk, a világnak királya, ki éltetél és fentartottál minket és megéretted velünk ezt az időt.”

Az ünnepi gyertya meggyújtására összesereglett férfiak között volt egy bizonyos Zamietchkowski úr, a varsói Bund egyik vezetője.* Okos, őszinte ember volt, ki nagy szenvedéllyel vitatkozott a vallás, a hit és az igazság kérdéseiről. Még a bergen-belsei táborban sem lankadt vitatkozókodva, s egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy efféle beszélgetéseket kezdeményezzen.

Amint a bluzsovi rabbi befejezte a gyertyagyújtást, Zamietchkowski odalépett a rabbihoz és így szólt: „Spira, te okos és becsületes ember vagy. Megértem, hogy még ezekben a nyomorúságos időkben is szükséged van a Hanuka-gyertyák meggyújtására. Még a második áldás elmondását is megértem, hiszen történeti háttere van: »Ki csodákat műveltél atyáinkkal a régmúlt időkben.« Am azt már semmiképp sem értem, hogy mondhattad el a harmadik imát. Hogyan köszönhetted meg Istennek és hogyan mondhattad azt: »Áldott vagy te Örökkévaló Istenünk, a világnak királya, ki éltetél és fenntartottál minket és megéretted velünk ezt az időt«? Hogyan mondhatad, mikor több száz zsidó élőhalott tengődik a táborban és milliónyi zsidót mészárolnak le szerte a világon? Ezt te megköszönöd az Istennek? Én még dicsőítet is?! Ez szerinted az »éltetés«?”

„Zamietchkowski, tökéletesen igazad van – válaszolta a rabbi. – Amikor a harmadik imához értem, én is elbizonytalanodtam, s magamban arra gondoltam, mi is legyen evvel az imával? Elfordítottam fejem, hogy megkérdezzem a zaneri rabbit és más, mellettem álló tekintélyes rabbikat, hogy elmondhatom-e az imát. De miközben feljűk fordultam, észrevettem, hogy sokaság áll mögöttem, élő zsidók sokasága, arcukon hit, odaadás és elmélyedés tükröződött, mialatt a hanukai gyertyagyújtást figyelték. S arra gondoltam, ha az Örökkévalónak, áldott legyen Ő, olyan népe van, amely még ezekben az időkben is, mikor szeretett apáik, fivérek és fiaik teste élettelen halmokban tornyosul, s a halál leselkedik mindenünnen, de ennek ellenére idegyűlnek és áhitattal hallgatják a hanukai áldást: »Ki csodákat műveltél atyáinkkal a régmúlt időkben«, akkor bizony külön kötelességem elmondani a harmadik imát is.”

* Zise Zamietchkowski (1921–1974) Lódzban született. A második világháború után az alsó-sziléziai Brichbachban telepedett le, majd 1961-ben kivándorolt Izraelbe.

A medzsibozsi sohét fia

A második világháború kitörése után Spira Izrael rabbi Isztrikból Lembergbe költözött. Lemberg akkoriban szovjet megszállás alatt állt. A szovjet gyakorlatnak megfelelően mindenkinek termelőmunkát kellett végeznie, nehogy parazitának tartsák, és Szibériába száműzzék.

Az összes haszid rabbinak produktív munka után kellett néznie, és megtiltották a „rabbi” cím használatát számukra.

A bluzsovi rabbi, Spira Izrael biztosítási ügynök lett. Minden egyes hónap végén bizonyítania kellett, hogy legkevesebb ezer rubelt keresett. Azokban a napokban egy-egy rabbinak még számos követője és híve volt, s így nem okozott különösebb gondot az ezer rubelről kiállított számla és a biztosított személyek listájának bemutatása. Így módon a rabbi megfelelt az oroszok elvárásainak s haszid követőit is tudta szolgálni.

Egyik este az orosz kommisszár gyűlést szervezett a területen dolgozó biztosítási ügynökök számára. A megjelenés kötelező volt. A biztosítási ügynökök között volt egy másik haszid rabbi is, az áldott emlékű bojáni rabbi, Friedmann Ábrahám Jákob. A gyűlés estéje egybeesett Hanuka első estéjével.

A haszidok körében az volt a szokás, hogy a rabbi házában gyűltek össze az első gyertya ünnepélyes meggyújtására és az azt követő ünneplésre. Spira Izrael rabbi elkezdte törni a fejét, mi módon maradhatna távol a gyűléstől, hogy haszidjai körében ünnepelhesse Hanuka első estéjét.

Hirtelen remek ötlete támadt. Elmosolyodott és a kommisszár hivatalába sietett. Az odavezető úton elővette dohányos szelencéjét és szüntelenül tubákol. Mire megérkezett a kommisszár irodájába orra kivörösödött és minduntalan tüszzentenie kellett. Két tüszzentés között a rabbi elmagyarázta a kommisszárnak, hogy rette-

netesen megfázott s ezért képtelen az esti gyűlésen megjelenni.

A kommisszár, kinek egyenruháját számos kitüntetés díszítette, egy papírkötegekkel megrakott h a t a l m a s íróasztal mögött ült. Kétkedéssel hallgatta a rabbit. „Milyen különös véletlen” – mondta, miközben mé-

lyen a rabbi szemébe nézett. „Néhány perccel ezelőtt itt járt egy hozzád hasonló, hosszú szakállú és pajeszos biztosítási ügynök, orra vörös volt, mint a zászlónk, s megállás nélkül tüszögött. Ő is azt állította, hogy megfázott, s arra kért, ne kelljen részt vennie az esti gyűlésen.”

„Ez csak a bojáni rabbi lehetett”, gondolta a rabbi, s mosolyát elfojtva így szólt: „Nincsen abban semmi különös, ha az ember ebben az évszakban megfázik.”

A kommisszár egy szót sem szólt. Felállt és kiment a szobából.

Kisvártatva arcán széles mosollyal visszatért és visszauült íróasztala mögé, Sztálin hatalmas portréja alá. „Most már értem betegséged okát – mondta. – Belepil-

lantottam zsidó naptáromba, s láttam, hogy ma van Hanuka első estéje. Körültekintőbb is lehetnél volna. Oroszországban ügyelned kell arra, hogy ha már kitalálsz egy mesét, az hihető is legyen. Sohasem lehet tudni, ki rejtőzik egy szovjet kommisszár egyenruhájában. Ha egy másik kommisszár ülne e székekben, te és a tüszögő barátod már a szibériai pusztákon ápolná magát. Én viszont a medzsibozsi sohét fia vagyok. Így hát menj, és gyűjtsd meg az első gyertyát Hanuka tiszteletére.”

**Seleanu Magdaléna
fordításai**

Sohét (sajhet): rituális metsző

Luah

Imaidők

Budapesten

Naptár

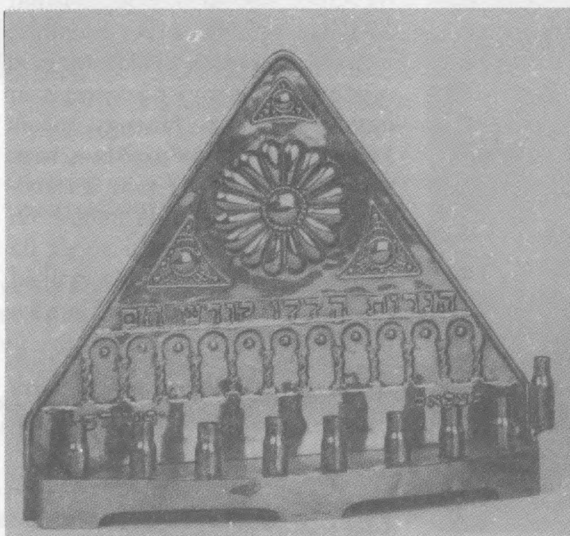
1992

December 4. Péntek Kiszlév 9.	Gyertyagyújtás 15.36
December 5. Szombat Kiszlév 10.	Szombat kimenetele 16.45
December 5-én, szombat estétől 1993. április 7-ig	„Veten tál umátár“-t mondunk az Ámidá imában hétköznapokon
December 11. Péntek Kiszlév 16.	Gyertyagyújtás 15.34
December 12. Szombat Kiszlév 17.	Szombat kimenetele 16.45
December 18. Péntek Kiszlév 23.	Gyertyagyújtás 15.36
December 19. Szombat Kiszlév 24.	Újhold hirdetés. Szombat kimenetele 16.47 Este Hanuka gyertyagyújtás
December 20. Vasárnap Kiszlév 25.	Hanuka I. napja
December 21. Hétfő Kiszlév 26.	Hanuka II. napja
December 22. Kedd Kiszlév 27.	Hanuka III. napja
December 23. Szerda Kiszlév 28.	Hanuka IV. napja
December 24. Csütörtök Kiszlév 29.	Hanuka V. napja
December 25. Péntek Tévét 1.	Hanuka VI. napja Ros Hódes, Gyertyagyújtás 15.39
December 26. Szombat Tévét 2.	Hanuka VII. napja Szombat kimenetele 16.50
December 27. Vasárnap Tévét 3.	Hanuka VIII. napja
1993	
Január 1. Péntek Tévét 8.	Gyertyagyújtás 15.45
Január 2. Szombat Tévét 9.	Szombat kimenetele 16.56
Január 3. Vasárnap Tévét 10.	Böjt

Templomok

	december 4-5.		december 11-12.		december 18-19.		december 25-26.	
	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel	Péntek este	Szombat reggel
Hősök imaterme, Wesselényi u. 7.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Frankel L. u. 49.	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Hegedüs Gy. u. 3.	15.45	09.30	15.45	09.30	15.45	09.30	15.45	09.30
Vasvári P. u. 5.	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00
Thököly út 83.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00
Hunyadi tér 3.	15.45	09.00	15.45	09.00	15.45	09.00	15.45	09.00
Bethlen tér 2.	15.45	09.30	15.45	09.30	15.45	09.30	15.45	09.30
Nagyfuvaros u. 4.	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00	18.00	08.00
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45
Kazinczy u. 27.	15.45	08.00	15.45	08.00	15.45	08.00	15.49	08.00
Alma u. 2.		08.00		08.00		08.00		08.00
Kórház, Amerikai út 53.	15.45	07.30	15.45	07.30	15.45	07.30	15.49	07.30
Páva u. 39.	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00	17.30	09.00
Dózsa Gy. út 55.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30
Berzeviczy u. 8.	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30	17.30	09.30
Károli G. tér 5.	16.30	10.00	16.30	10.00	16.30	10.00	16.30	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	17.00		17.00		17.00		17.00	
Visegrádi u. 3.	15.45	08.30	15.45	08.30	15.45	08.30	15.49	8.30
Desseffy u. 23.	15.45	08.00	15.45	08.00	15.45	08.00	15.49	8.00
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00		8.00
Vidéken								
Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30		16.30		16.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00	17.00	09.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	15.36	08.00	15.34	08.00	15.36	08.00	15.40	08.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	15.39	08.00	15.37	08.00	15.39	08.00	15.42	08.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	15.39	08.00	15.37	08.00	15.39	08.00	15.42	08.00
Pécs (Füred u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petfi u. 1.)	17.00		17.00		17.00		17.00	
Szombathely	17.00		17.00		17.00		17.00	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	17.00		17.00		17.00		17.00	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.00		17.00		17.00		17.00	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

Réz Becalel hanukia, a háromszög alakú hátlap ívsorral dekorált, felette héberül beírva Ha-Nerot Halalu Kodes Hem, tojásdíszű és gyöngyözött körrel tetőzve, amelyet körülölel három háromszög alakú dekoráció, a félhold alakú alapra egy sorba helyezték a töltényhüvelyből készített olajkannácskákat, leemelhető, töltényhüvelyből készített samesz olajtartóval, a hátlapba héberül bevésvé: Betsalel Jeruzsálem. 19,5 cm magas.

Szombat

Olvassa, és ajánlja barátainak is!

Zeke Gyula

Szilágyi Dénes, Tábor Béla, Pap Károly: három zsidó önkép a vézskorszak küszöbén

Nem téved nagyot a holocaust előtti évtizedre tekintő szak-történeti elemzés és nyomában a történeti köztudat, midőn a magyarországi zsidóság öngyilkos tehetetlenségéről, helyzet-felismerésének végzetes hiányáról, halálba-tereltetésének bel-ső-lelki jóváhagyásáról beszél.* Kicsit téved. Voltak, akik megkíséreltek szembenézni a válsággal, öröknek tudott zsidósá-guk éppen-való válságával. Az önvizsgálatot többnyire a vézskorszak jól érzékelhető előzményei kényszerítették ki – Hitler; itthon a Gömbös-éra alatti jobbratulódás; a hírhedt *Darányi*-beszéd, majd a zsidótörvények –, ám az újraértelmezés kísérletei szükségképpen terjeszkedtek ki az emancipációval lendületet vett asszimiláció időszakának egészére, esetenként pedig annál is tovább. Kronologikus és metafizikai értelemben egyaránt. A történet a miénk, de nem csak ezért érdekes.

A zsidóság kérdése, s most a fogalmat szociológiai és szel-lemi jelentéseinek összességében értem, három módon is jelen-való a mai magyar kultúrában. Ez utóbbi szó helyett talán valóságot kellett volna mondanom, de azt nem szeretem. Él-nek Magyarországon zsidók. Itt most mindazokra gondolok, akik akár egy halvány életrajzi gyanú erejéig a személyesség tisztásán szembesülnek a zsidóság, zsidóságuk tényével, vagy hát mijével is, kívülről úgy látom, ez többnyire kérdés marad. A zsidóként való élés egyéni és közösségi tartalmai ma min-denesetre ugyanúgy kimunkálásra várnak, mint vártak a har-mincas években.

Másodjára kérdés ez, s múlthatatlanul az is marad számunk-ra, akik Magyarországon élnek, illetve közük van Magyaror-szághoz, vagy inkább örök fölszólítás. Megtörtént egyszer, aminek nem lett volna szabad megtörténnie, s most már senki sem születhet ártatlannak. Nem valami kollektív bűntudat kö-telező fölvételére gondolok. Auschwitz-cal a létezés lett terhe-sebb, s aki ennek nem vonja le legalább a szellemi nyilvános-ságban való mentálhigiénás következményeit, az – finoman szólva – alulmaradt a kor démonaival szembeni küzdelemben.

Harmadszor, s bár oda jutnánk, hogy csak ez maradna meg kérdésnek, az európai kultúrában szellemi feladat volt és lesz mindaddig, amíg ez a kultúra fönmarad, a zsidósággal mint metaforával, vagy ahogyan *Tábor Béla* mondja, mint szimbó-lummal való szembesülés. Tán mondanom sem kell, hogy itt a kereszténységről is szó van, s ezeknek visszajaként minden egyébről is, ami a felvilágosodás óta és folyamányaként tört-ént a világban. Nem mindenről persze. Közkeletű, hogy a megváltáshitre épülő vallásoknak, filozófiáknak és művésze-teknek nagyerejű ellenmintái léteznek az európai kultúrában. Ám – s erre szép példákkal szolgál a hazai polgári kultúra rövid története – igazán szerencsésnek az a szellemi közeg tudhatja magát, amelyik egyidejűleg képes jelentős alkotások-ban testet adni e két egymást polárisan kizáró világmentelmezés-nek (utalásképpen: Ady és Kosztolányi).

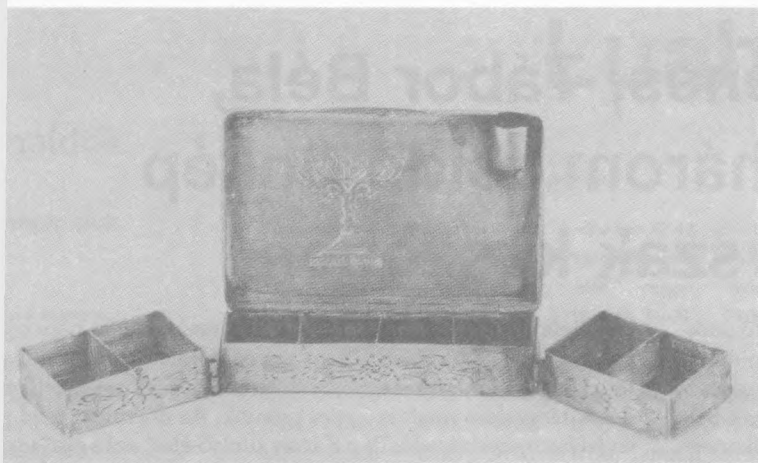
Szilágyi Dénes, Tábor Béla és Pap Károly életműve, pontosab-

ban életművük számunkra ma érdekes szelete tehát nem csu-pán szellemi és történeti – nem szívesen választom szét e két megközelítési módot – értéke folytán, de a föntről elősorolt kér-dések tárgyalása miatt is fontos nekünk. Az iménti sorrend az én ízlésem szerint való; Pap Károly utolsó-első, azaz első-utol-só helyét ezentúl persze a mártírium ténye, de mindenekelőtt annak rontott és rontó tartalma is indokolja. Szilágyi Dénes és Tábor Béla ma is élnek, hála Istennek, mondanám, ha több volna ez a számból, mint világi szófordulat. Nem csupán a magas kor, de önnön művük fél század múltán való szemügy-re vétele is megadatott a számukra. Ezt jelzi *A zsidóság két útja* 1990-es második kiadása,¹ végén az akkor nyolcvanhárom éves író-esszéista és műfordító csillogó utószavával.

De nézzük előbb Szilágyi Dénest, azaz évtizedek óta *Denis Silagit* és művét. Egy nyelvelméleti dolgozat az életpálya lege-lején,² majd mind több cionista irányultságú újságcikk, ame-lyeknek java része azután 1939-ben napvilágot is látott egy kis-kötetben, a nagy tekintélyű orosz-zsidó cionista vezető, *Vladi-mir Jabotinsky* szép előszavával.³ A szerző és cionista-barát kí-csiny köre, a *Zsidó Munkaközösség* négy éven át, 1939-től 1942-ig játszott fontos mozgalmi s nem jelentőség nélkül való szel-lemi-ideológiai szerepet Magyarországon. A kör történetét *Nathaniel Katzburg* és *Randolph L. Braham* professzorok biztatá-sára maga Denis Silagi írta meg 1986-ban.⁴ 1947 óta München-ben él, történész, fő kutatási területe a magyar jakobinizmus, de írt monográfiát gróf *Széchenyi István*ról is, s számos egyéb magyar történeti tárgyú publikáció közt a két világháború kö-zötti hazai zsidóság történetéről is készített egy kisebb össze-foglalót.⁵ A Zsidó Munkaközösség gyökeresen szakítani kí-vánt az asszimilációval. Programot dolgozott ki a magyaror-szági zsidóság, de még a kitért zsidók Palesztinába telepítésére is, melyet tömegesen a világháború befejezése után akart vég-bevinni. A kor ténykedésének e mozgalmi-politikai oldalával itt nem foglalkozom, de tolmácsolom Silagi utólagos adatait. A német megszállás kezdetéig 4500 magyar zsidó fiatalat segí-tettek kivándorolni, s nem kevesebb mint 35 000 Magyaror-szágon át menekülő zsidónak nyújtottak a kijutáshoz nélkü-lözhetetlen segítséget más cionista szervezetekkel együtt.⁶ Ezek az akciók emberek életét mentették meg, s így jelentősé-gük alig eltűnőzhető.

A Zsidó Munkaközösség publikációinak döntő részét Szilá-gyi Dénes írta,⁷ ezek számunkra-való helyüket egy gyűjtemé-nyes kötetben vagy cionista antológiában lelhetnék meg. Elé-gületlenül, néha szomorúan forgatom ezeket a kis köteteket, broszúrákat. Nem az asszimilációs állásponttal szembeni szim-metrikus fölépítés zavar, ennek mozgatórugóit meg kell érte-nem. Még a mozgalmi lendületből fakadó kategorikusság és a naiv nyelvi-képi biztonság sem visz el az asztaltól. Keserűen szemlélem azonban azt a szellemi vereséget, melyet az – em-lítsük most szalonképes szóval – etnikai beágyazottságú vilá-gkép osztagai mértek a szerzőre. Zsidó-, faj-, nép-, és sorsfogal-ma pusztán előjelet vált, de tartalmilag nemigen különbözik az ellenfél fogalmaitól. Nem irányul senki ellen, de az idő tú-lhaladt rajta.

* Előadás a „Zsidó szellemi élet Magyarországon a két világháború között” címmel rendezett konferencián, 1992. április 7-én, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanári Klubjában.

Ezüst úti hanukia, burnótszelencéből átalakítva, a fedele leemelhető lappal, megfelelő héber imák beleírva, két páros kihajtható olajmécses és egy négyrekeszes olajmécses, díszítése stilizált virágok és lombzat, a fedél belsejébe Hanukia-évet, kiterjesztett szárnyú sassal megjelölve. Bécs, a XIX. sz. második fele, 8,2 cm hosszú (10 g, ezüstszegény ötvözet).

Tábor Béla is küszködik a korban szinte elkerülhetetlen fogalmával, de nem eredmény nélkül. (Említett utószavának egy lábjegyzete fontos értelmezéstörténeti adalék a fogalom két világháború közti elterjedtségét illetőleg.) Szövegéből sok leírásról egyszerűen kihúzható volna, vagy hiánytalanul behelyettesíthető a spirituálisan megalapozott népfogalommal. A zsidóság két útja egyébként többet, jóval többet ad, mint amit a címben ígér, beszédmódja messze viszi a korszak zsidó tárgyú publicisztikájától. A cím ez is lehetne: „Az emberiség két útja”. Könyvtáramban nem a judaica-anyagban tartom, hanem *Hannibal Béla* mellett. A zsidóság rossz útra térése nála nem az asszimilációval kezdődik. Az utolsó kor, amelyben a zsidóság – legalább prófétaiban – az Egy, a Név, a Kimondhatatlan szolgálatában élt, Isten által való kiválasztását odaadásként, áldozatként élte meg. Ezra és Nehemiás kora volt. Azóta folyton távolodik e zsidóhoz és emberhez egyedül méltó határelménytől, választottságát passzív göggel éli meg, az Isten-közelség szellemi küzdelmeiből származó képességeket a birtoklás, a gazdaság körébe veti, a hit szenvedélyét rációvá szárítja. Az asszimiláció kora csak fölerősítette ezeket a régóta munkáló rossz folyamatokat, amennyiben egybeesett a nyugati kultúra hasonló irányú fordulatával. Zsidóság és emberség viszonyterése csak egyszerre képzelhető el, az áldozati heroizmus újra való vállalása útján. Ez mellesleg a magyarság valódi elnyerésének útja is, a zsidóként és emberként kivívott új Istenközelség. A gazdaságba süllyedő, az anyag bűvereje által lenyűgözött emberiség útelágazása ugyanitt található. (Csak zárójelben jegyzem meg, az alig tizennégy oldalas gazdaságfejlesztet elfeledtettem velem minden eddigi közgazdasági olvasmányomat.) A zsidó vallás Tábor Bélánál csak az Elérhetetlen, az Abszolút felé törekvés egyik lehetséges formája, mellérendelő viszonyban a többi vallással, már ha azok valódi határelményt nyújtanak. A zsidóság két útja élni biztatta 1939-ben a magyar zsidóságot, az 1990-es utószó megrendítő búcsú a hatszázezer magyar zsidó halottól. De szerves utolsó – nem bevezető – fejezet is egyben. Újabb stáció, amely a határelményt felé visz.

Elérkezem lassan Pap Károlyhoz. Az életrajzi tények elősorolásával nem vesződöm. Nem az a kérdés foglalkoztat, hogy milyen személyes élmények vitték Pap Károlyt az itt tárgyalandó *Zsidó sebek és bűnök*⁸ megírásáig. Egy ilyen könyv lehetősége benne volt a korban és éppen ő írta meg. A hírneves rabbi apa, Pollák Miksa, a család, Jeremia apó, az 1919-es bolsevik

extravagancia, az elszenvedett antiszemita élmények bizonyára mind ide illenek, én megelégszem az önmarcangoló, önmegsemmisítő alkat rendelésesejével. Ha itt érdemes kérdést föltenni, az inkább így szól: vajon miért egy ragyogó tehetségű szépíró tette ezt? A mánia örvénye mindig könnyebben rántja magával a tehetségtelenekeket, hisz mi más a tehetség, ha nem ellenállóképesség a káosz, a halál, a formátlan lét erővel szemben? A három nagyregény s a számos novella igazi szépirodalom.⁹ Távolság, formateremtő erő, nyelvi érzékiség mind együtt vannak bennük, sok minden tehát, amiből jó irodalom lehet. A tárgyválasztás sokszor itt is kínálná a bukás lehetőségét: zsidó sors, a világ megváltatlanságának fájdalma, külön zsidó büntudat a krisztusi megváltás elmulasztásáért, küszködés a messiás-alakokkal. A talán legjobb regény, az *Azarel* ráadásul később is születik, mint a *Zsidó sebek és bűnök*.

Az esszé nevezetes indítása azt mutatja, Pap Károly tisztában volt vele, hogy életproblémája távolságtartás nélkül való, az elemi szenvedést a formagyógyító próbáján át nem hurcoló tárgyalásáért súlyos árat kell fizetnie. Íme: „Egy népet csak úgy szabad ábrázolni, ahogy él, mozog, örül s szenved millió alakban. Művészi módon. S ezzel talán már előre kinondtam tanulmányomra a halálos ítéletet.”¹⁰

A tehetség mindazonáltal nehezen adja meg magát. Az esszé – azaz a kísérlet – csak lassan, fokoként izzik büntudatos próféciaivá, csak oldalakon át való sikertelen kapaszkodás közben keríti hatalmába íróját a weiningeri omlás, hogy elérkezék végül az elemi erejű halálvágyhoz: „Nem, népem, ne vidd magad a kísértésbe és szabadíts meg engem a gonosztól, az öngyilkosság démonától, amely minduntalan feltört szívemből, valahányszor sorsodra gondolkodom...”¹¹

Zsidó sebek és bűnök. A sebekről van elképzelésünk, de mik ezek a bűnök? Egy igazi bűn van, vagy inkább mondjuk azt, Pap Károlynak egy bűnre, egy ós-, egy elemi bűnre kell találnia. E bűn a zsidóság maga. A zsidó Isten születését értelmező mondatok a bizonyítékaim: „Az isten saját egyéni sorsunk végső elvonatkoztatása. [...] Ennek a Jahvének túlságosan éles arca van, jellegzetes, ő maga is rabságban született, Egyiptomban s az ősök, akiknek legelőször megmutatta magát: rabok voltak. [...] Más népek istenei a természet erőt személyesítették meg, ezeknek az erőnek a helyzetét egymással s az emberrel szemben. Jahve elsősorban az ember helyzetét jelenti az emberrel szemben: azt, ami a rabszolgának volt fontos s ami fontos lesz majd az egész földön, míg rabszolgák lesznek. Más népek isteneinek és hőseinek tragédiái az ember reménytelen küzdelmét ábrázolják a természettel, az isteni erővel szemben. A zsidó tragédia az ember reménytelen küzdelme az emberrel szemben. Az ember reménytelen küzdelme önmagával szemben.”¹² Mit fednek föl ezek a sorok? Mindenekelőtt azt, hogy nem hívő ember írta őket. Ezek egy vallástörténetész mondatai, leírójuk legfeljebb olyasvalaki lehet, aki már elég bátor ahhoz, hogy hívő és Isten-telen állapotait vonzalmi és félelmei szerint váltogassa. Pap Károlynak itt arra van szüksége, hogy népe és vallása történetében, mégpedig e történet egy döntő jelentőségű pontján leljen okra és magyarázatra. Magyarázatra, amely végre elfogadhatóvá teszi az asszimiláns zsidó létnek a személyiség végső kapaszkodópontjait minduntalan föltépő stigmáját, amely az antiszemitizmus alakjában kívülről, a nyughatatlanság és öngyűlölet alakjában belülről támad. Ha Jahve kíméletlen isten, ha rabszolgasorba vetett emberek leigázóinak, urainak égi megfelelője, akkor mi zsidók olyasvalakit teremtünk, aki nem fogja itt a földön enyhíteni a szenvedéseinket. Nem vagyunk tehát evilágra való, rossz, hogy itt vagyunk, rossz, hogy vagyunk. A hívő zsidó így szükségképpen a meg-

váltásban hisz, megváltáshit nélküli zsidó hit, de egyáltalában, megváltáshit nélküli zsidó lét, ez egyenlő a halál akarásával, de legalábbis hívó intése iránti belenyugvó kéznyújtással. A kör bezárult. Meddig lehet spirálszerűen örvényleni benne? Fokozható-e a megváltó gesztus? Merre törhet Murakeresztur egész Európát fölzsabadítani akaró bolsevik városparancsnoka, a kurzus börtönét megjárt izzó tehetségű szépíró, aki zsidósága nemes irodalommal formálásával, no meg zsidóság-, nép-, faj- és sorsfogalmuk magáévá tételével elnyeri a népi írók csodálatát, merre a minduntalan elbukó messiás?

Olvassunk bele egy 1944. március 19-én megjelent cikkébe! Első indulatában hevesen vissza akar vágni egy Mózesét¹³ ért antiszemita támadásnak. Isten azonban – s van-e fokozhatóbb beszédhelyzet? – megszólítja: „Ne nála, önmagadnál légy különb. Ez a te dolgod. Gyűlölőd kell önmagadat – az én nevenben. Mert csak ezzel veheted rá ellenségedet, hogy ő is gyűlölje önmagát. S ha mindketten gyűlölni fogjátok önmagatokat, akkor egymás elé fogtok menni s találkozni is fogtok félúton barátsággal.

S vajon nincs-e elég okod gyűlölni magadat?

Valld be, hogy nem csak a »Mózes«t és a »Zsidó sebek és bűnök«-et, de minden eddigi könyvedet gyűlölöd, s igen hitványnak tartod ahhoz, hogy engem szolgálj általuk. Mert összes írásaid egyetlen mondattal sem segítették elő az én országom létesülését: az összes osztályok és összes nemzetek összeolvadását egy néppé, egy országgá, Isten államává, amelyben a béke vallása legyen valamennyiünk közös egy vallása, hogy ezen a fundamentumon egy közös kultúra épülhessen s ezzel megszűnjön egyszersmindkorra minden versengés, vetélkedés s ennek folytán minden kizsákmányolás és minden erőszak az egész földön. [...]

Fordulj feléje, hajtsd le a te orcádat s így mondd neki:

»Méltán gyűlölösz engem, mert íme titokban én is méltán gyűlölöm magamat. S ha te nem is tudod, hogy miért gyűlölösz engem valójában, én megmondom neked, hogy világossá legyen előtted is. Gyűlölösz, mert szíved mélyén, odalent, ahova ma még nem is látsz.

Sárgaréz hanukia, nyolcszögletű, öntött és lépcsőzetes alapon, barázdált nyél, sima hornyolt ágak, sima egy sorba helyezett égővel, Dávid csillaggal befejezve, anyagában ékített samesz égővel, valószínűleg Észak-Afrika, XVIII/XIX. sz., 31,2 cm magas.

ugyanaz a tűz táplálja gyűlöletedet, ami az enyémet – önmagam iránt. Isten országának elősegítését várod tőlem, hogy majd abban végre megszabadulj te is, mint minden ember fia a magánosságától, a gondoktól, a vetélkedés hiúságaitól, az erőszak gyötrelmes vágyától, mindentől, amitől a gyűlölet keletkezik s ami beteggé tesz s elrútít, holott egészséges és szép lehetnél és bölcs, szíves, akár az angyalok. Ezt az országot várod tőlem és jogosan. [...]

S ha ez megvalósult, letelt az én szolgálatom és mire való volna egy pillanattal is tovább az én zsidóságom, létezésem.

Ha beteljesedett maga az Isten az emberben, nincs többé semmi dolga, semmi léte az ő választott népének.«¹⁴

Kezemben az Irgalom, Pap Károly életében megjelent utolsó novelláskötete. A címlapról ő néz rám. Nyakkendő, fehér ing, kontúrok, barna szem, borotvált arc. Tekintete nem esendőbb, mint bármelyikőnké. Megváltás nem lesz. De a szenvedély szavai talán elvezetnek egy méltóságtelibb halál küszöbéig.

Jegyzetek

¹ Tábor Béla: *A zsidóság két útja*. Budapest, 1990. Pesti Szalon, 179 o.

² Szilágyi Dénes: *Versus interlinguistica. Principios de interlinguistica generale. Dictionario terminologico de interlinguistica*. Milano, 1931. Schola et Vita, 17 o.

³ Szilágyi Dénes: *Nevelés nemzeti forradalomra. Válogatott cikkek és beszédek*. (V. [ladimir]) Jabotinsky előszavával. Budapest, 1939. A Zsidó Nemzet kiadása, 64 o.

⁴ Silagi, Denis: *A Foiled Jewish Political Venture in Hungary, 1939–1942*. In: *The Tragedy of Hungarian Jewry. Essays, Documents, Depositions*. Ed. by Randolph L. Braham. New York, 1986. Columbia University Press, 191–235 o.

⁵ Silagi, Denis: *Die Juden in Ungarn in der Zwischenkriegszeit (1919–1938)*. In: *Ungarn-Jahrbuch, Jg. 1973, Band 5*. 198–214 o.

⁶ Silagi, Denis: *A Foiled...*, 205–206 o.

⁷ D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: *Egy az út. A zsidó nacionalizmus könyve*. Budapest, 1939. Zsidó Nemzet, 58 o.

D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: *A zsidó nemzet története dióhéjban*. Budapest, 1940. Zsidó Nemzet, 16 o.

D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: *Zsidó nemzeti káté*. Budapest, 1940. Zsidó Nemzet, 15 o.

Szilágyi [Dénes]: *A zsidók országa: Palesztina*. Budapest, 1940². Zsidó Nemzet, 49 o.

D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: *Zsidó Sárgakönyv*. (Budapest), 1941. július. Zsidó Munkaközösség, 11 o.

D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: *Második Zsidó Sárgakönyv*. (Budapest), 1941 december. Zsidó Munkaközösség, 9 o.

Szilágyi Dénes: *A zsidó népegyéniség*. Budapest, 1943. Zsidó Munkaközösség, 110 o.

⁸ Pap Károly: *Zsidó sebek és bűnök. Vitairat különös tekintettel Magyarországra*. Budapest, 1935. Kosmos, 87 o.

⁹ Pap Károly: *Megszabadítottál a haláltól I–II*. Budapest, 1932. Nyugat, 160; 159 o.

Pap Károly: *A nyolcadik stáció*. Budapest, 1934. Révai, 220 o.

Pap Károly: *Azarel*. Budapest, 1937. Nyugat, 232 o.

Pap Károly: *Irgalom*. Novellák. Budapest, 1937. Athenaeum, 151 o.

¹⁰ Pap Károly: *Zsidó sebek...*, 7 o.

¹¹ I. m. 87 o.

¹² I. m. 15.; 20–21.; 23 o.

¹³ Az OMIKE Művészakció színpadán, a Goldmark Teremben 1944 elején előadott dráma szövegét I. a Pap Károly színművei. Budapest, 1973. 185 o. c. kötetben.

¹⁴ Pap Károly: *Zsidó antiszemita. Újság*, 1944. március 19. 7 o.

Marjanucz László

A szegedi zsidó polgárság kulturális tájékozódása az 1944-ben zár alá vett műkincsek tükrében

A műgyűjtés szegedi hagyományainak megteremtői a XIX. század első felében nem-zsidók voltak.* *Schaeffer Ádám* vaskereskedő, *Vedres István* építész, *Korda János* nemzetőr ezredes francia és holland festők munkáit tartalmazó gyűjteményét kell kiemelnünk az előzmények közül. Később tűntek föl a műélvezetet és a kincsképzést azonos súllyal kezelő gazdag hajósgazdák – köztük *Mikszáth Kálmán* barátja, *Zsótér Andor* – és *Kárász Géza* földbirtokos. Gyűjtőszervevényük társadalmi kereteit az állami közgyűjtemények hiánya, a polgári kultúra családi színtereinek a kiépítése, a helyi nyilvánossággal közcélú adományozás és alkalmi kiállítások révén ápolt kapcsolattartás jelentette az 1880-as években. A háborúig aztán sok minden megváltozott: az árvíz által rombadöntött Szeged elvesztette rusztikus jellegét, s a modern nagyváros megteremtette a műélvezet szélesebb társadalmi nyilvánosságát, intézményi feltételeit.

Hatósági gyűjtőszervevény

Három kiemelkedő zsidó műgyűjtőt ismerünk e korból: a szegedi születésű, de idővel Pestre került *Ráth Györgyöt*, híres Rembrandt-szakértőt, *Eisenstädter Lukács* laptulajdonost, aki értékes – etruszk, görög vázákat tartalmazó – gyűjteményét a szegedi Kultúrpalotának szánta, de halála után az oldalági örökösök tették rá kezüket és *Back Bernát* malomtulajdonost, akinek gótikus és reneszánsz kori táblaképei, szobrai, részben a Képzőművészeti Múzeumban kötöttek ki, részben pedig örökösödés útján osztódtak. *Back Bernát* személyét azért fontos kihangsúlyozni, mert a szegedi polgári kultúrát új szemlélettel gazdagította: nevéhez fűződtek a szegedi képzőművészetet támogató első mecénás-megrendelések. *Joachim Ferenc*, *Nyilassy Sándor*, *Károlyi Lajos* műveinek ő adott elsőként otthont magyángyűjteményében. Mikor 1917-ben a Szegedi Műbarátok Köre helyi műgyűjtők anyagaiból rendezett kiállítást, ott találjuk a szegedi zsidó értelmiség néhány kiválóságát, *Dettre Jánost*, *Hollós Józsefet*, *Löv Immánuel*t, *Tardos-Tauszig Árnint*, és néhány gazdag vállalkozót, így a *Holtzer* családot, *Lengyel Lőrincet*, *Eisner Ignácot*. *Hollós József* és a *Holtzer*-család kollekciója valódi művészeti csemegéket tartalmazott: *Gulácsy Lajos*, *Mednyánszky László*, *Tornyai János*, *Károlyi Lajos* alkotásait.

* Előadás a „Zsidó szellemi élet Magyarországon a két világháború között” címmel rendezett tudományos konferencián, 1992. április 7-én, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Tanári Klubjában. Rövidített változat.

A két háború közötti időszak további zsidó műgyűjtőkkel: *Déry-család*, *Engel Lajosné*, *Szivessy Lehel* ügyvéd, *Bartos Lipót* kereskedő, *Vajda Imre* gazdagította a kultúra „felhalmozásával” foglalkozó társadalmi csoportot. De rajtuk kívül még számtalan zsidó család tett szert a művészet kisebb-nagyobb rangú alkotásaira; sokan a polgári lakóközösséget természetes velejárójának tekintették a műgyűjtést, helyesebben a művásárlást. Erre lehet következtetni azokból a listákból, melyek a deportálás előtt rekvirált zsidó műértékek osztályozott darabjait tartalmazzák.

1944 tavaszán a különböző műfajú vagyontárgyakra nézve bejelentési kötelezettséget írt elő a hatóság, s e bejelentések alapján kezdődtek meg a kvázi házkutatások a begyűjtést előíró kormányrendelet értelmében. Szegeden mindez megalázó bürokratikus közönyösséggel, a fináncok „értő” közbenjárásával történt. Figyelembe véve a Polgármesteri Hivatalba érkezett bejelentéseket és a nyilvánosság szelekciós rostáján hozzájuk eljutott „fülesek”, kiszálltak a kiszemelt családokhoz és egyszerűen lefoglalták a lakásban talált vagyontárgyakat. Május elején történt mindez, hogy a nyár elejére tervezett deportálás előtt minden jelentősebb zsidó műkincs a kulturális tárgyak gyűjtőlaborába kerüljön, hogy aztán a hatalom azokat a saját szempontjai szerint osztályozza, leltározza, és döntsön új szempontú értékesítésükről.

Legnagyobb figyelmet az aranytárgyaknak, ékszereknek, művészi kidolgozású lakáshasználati daraboknak (szőnyeg, porcelán) szenteltek. A festményeket szinte válogatás nélkül levették a falról.

E hatósági gyűjtőszervevény eredményeként kb. 40 000 P értékű arany karlanc, nyaklanc, briliánsgyűrű, több száz ezüsttálca, gyertyatartó, étkészlet, pár tucat perzsaszőnyeg és tetemes mennyiségű festmény került a rekvirálást végrehajtó pénzügyi hivatal tulajdonába. Ennek ellenére nincs teljes képünk arról, hogy mennyi zsidó műkincset koboztak el a deportálás előtt, mert a művészi értékű festményekre, iparművészeti gyűjteményekre vonatkozó információink hivatalos összesítéseken alapulnak, míg az aranytárgyakról, értékes készletekről pusztán egy zálogházi kimutatás áll rendelkezésünkre. Bonyolította a helyzetet, hogy a szegedi tanács 160 000 P-nek a főpénztárhoz történő 24 óra alatti befizetésére utasította a zsidó közösséget, mert a gettó létesítésével kapcsolatos költségekre a városnak nem volt fedezete. Ezzel még nem ért véget a vagyonelkobzás, mert a gettóba költözés napján (1944. május 31.) a lakás

nagyobb ingó darabjait (bútorok, felszerelések, könyvtárak) az öreg zsinagógába, más részüket a kikeresztelkedtek gettóházába zsúfolták össze. Még a Rókus állomásról történt elszállításuk előtt is közvetlen gyűrűt, órát, töltőtollat, s pénzt szedtek el a bevagonírozásért felelős csendőrök. Volt olyan család, amelyet 10 000 P készpénztől fosztottak meg. Sokan úgy próbálták megmenteni családi ingóságait, hogy a majdani kiváltás reményében zálogházba menekítették azokat, ami annál is inkább szemet szúrhatott a hatalom helyi urainak, mert a zálogbaadással történő pénzteremtésre nem voltak ráutalva a szegedi zsidók. Ezt a nézetet erősíti meg az elhelyezett vagyontárgyak tényleges értéke és az elmentétként folyósított összegek közötti nagy különbség, ami pl. Papp Róbert ügyvédől letétbe átvett ingóságok 5 000 P piaci értékével szemben 2 000 P felszámolt árat jelentett. Két ok valószínűsíthető az irreálisan nagy eltéréssel kapcsolatban: 1. az egész zálogházi művelet a veszélyesebbé váló társadalmi környezet kiváltotta kényszerű, az anyagi helyzet által nem indokolható gazdasági mentő akcióként, 2. az alacsony szinten megállapított visszaváltási ár a viszonyok normális kerékvágásba terelődésének reményeként fogható fel.

Rangsorolt művészek

Az elszállított ingóságok leltárjegyzékük szerint az alábbi műfajokba soroltattak: iparművészet (gobelin, csipkegyűjtemény, művészi kivitellű szőnyegek), ritka sorozatokból álló kollektciók (érem-, bélyeg-, címergyűjtemény), személyes használati tárgyak (nerc-, szőrmebundák, porcelánkészletek), ékszerek, szobrok, rézkarok, grafikai gyűjtemények, festmények. Utóbbi jelentőségét nemcsak az húzza alá, hogy a zsidó polgári lakás domináns kultúrjavit alkotta, hanem az is, hogy felhalmozásuk szempontja összetettebb indítékokból táplálkozott, mint az előbbi kategóriáké. A társadalmi kirekesztést elszenvedő túlélő szemtanuk egybehangzó állítása szerint az iparművészeti tárgyak, műgonddal összeállított egyéb (pl. bélyeg) kellékek megvásárlásának

Kádár Béla: Idill (tempera, papír). Mai magángyűjteményből.

oka a pénz és műgyűjtői szenvedély értékmentő és -fenntartó szövetségében keresendő.

Más képet mutat a festmények osztályozása. Az 1942 regisztrált képet 4 fokozatba sorolták: első osztályúnak minősített 29, második osztályúnak 54, harmad osztályúnak 1206, negyed osztályúnak 658 kép. A felső kategóriába rangsorolt képek valóban a magyar képzőművészet csúcsát (Lotz, Csók, Vaszary, Mednyánszky, Rudnay, Bihari) jelentették, ám még ez a válogatás sem közelítette meg a háború előttről, illetve a 30-as évekből ismert műgyűjtők világszínvonalú összeállítását. Mindenesetre a festmények vázolt minőségi szerkezete kettős következtetésre enged: 1. a képzőművészeti szakma által is elismert, kiemelkedő esztétikai fogékonyságú alkotók műveinek kis száma a thezaurálási céllal vásárolt képek kis forgalmáról tanuskodik, 2. az alacsonyabb minőségű alkotások magas aránya az esztétikai belbecsben realizálható értékállandósághoz szükséges tőke hiányára utal. Egész egyszerűen arról volt szó, hogy a zsidó polgárok többsége nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy kulturális igényeit és gazdasági számításait a magasabb, éppen ezért nehezebben megvásárolható minőségben ötvözze.

Felmerül azonban a kérdés, hogy a leltározást végző hatóság által harmad-, negyedrangúnak minősített festmények mennyire voltak alkalmasak kincsképzésre, illetve ezek alapján hogyan jellemezhetnénk a szegedi zsidó polgárság kulturális tájékozódását? Kiinduló mérlegelési szempontunkhoz további emírikus adalékokat szolgáltat a szerzők létszáma. Az 1942 műalkotás 598 szerzőtől származott, akik közül 397-nek ismerjük a ne-

Schönberger Armand: Asztaltársaság (olaj, vászon). Mai magángyűjteményből.

Orbán Dezső: *Utcarészlet* (olaj, vászon). Mai magángyűjteményből.

replő családok tekinthetők-e hagyományos értelemben vett műgyűjtőknek. Még a jelentősebb kollekcióval rendelkező személyek (Déry Ernő, Kárász Józsefné, Winkler Hugóné, Beregi Béla, Dettre János) is hivatalos kimutatás szerint harmad-, negyed osztályú képekkel rendelkeztek. A korábbi minőségi válogatással szemben valóságos tömegjelenséggé változott a képvásárlás, elsősorban a zsidó polgárságon belül. Nem tudni még, hogy okként vagy következményként kezeljük a szerzeményekben tükröződő megerősödött regionális érdeklődést. Tény azonban, hogy a polgári kereslet tematikus kötődése részleges magyarázattal szolgálhat az alföldi és helyi mesterek túlfoglalkoztatására.

Ez a speciális kulturális igény, miközben egzisztenciális fogódzót kínált pár tucat tehetséges embernek, nem tévesztette szem elől a

valódi művészetet. Ugyanis a megszorított képvásárlás nemcsak azzal volt összefüggésben, hogy anyagilag kevésbé tehető zsidó családok ragaszkodtak a festménynek mint lakberendezési tárgynak a felhalmozásához, hanem azzal is, hogy bekövetkezett a tényleges képzőművészeti értékek piaci túlkínálata, ami a piac szabályai szerint kereslet-kínalat függvényében alakította árait.

Szegeden ez azt jelentette, hogy a helyi műgyűjtés felendülése szorosan kapcsolódott a Nyilassy Sándor, Károlyi Lajos és Heller Ödön által megteremtett modern, népi témájú alföldi piktúra törekvéseihez. Ez a művészeti irányzat fejeződött ki majd Parobek Alajos, Joachim Ferenc, Dinnyés Ferenc, Hódi Géza és Papp Gábor alkotásaiban. Nevezett művészek közül Parobeknek 173, Joachimnak 113, Dinnyésnek 78, Hódinak 62, Pappnak 34 festménye szerepelt a listákon, s e számok alapján – a már fentebb megnevezettek mellett – őket tekinthetjük a szegedi zsidóság első számú művészeti célpontjainak.

Nagy kérdés azonban, hogy ez a művészeti produktum milyen helyet foglalt el a magyar művészettörténetben? Szakértő történészek, műbarátok véleményére hagyatkozhatunk ez ügyben, akik az alföldi festészet szegedi sajátosságának azt tartották, hogy a népművészet formakincsének és motívumainak felhasználása nélkülözte a magyaros törekvéseket. A zsidók polgári eszményeivel jól megfértek Tápió, Alsóváros napsütötte utcaképei, a tiszai halászelet jelenetei, mert a történeti-népi hagyományokkal bennük megnyilatkozó azonosulási hajlam az esztétika eszközeivel hitelesítette az együvé tartozás gondolatát.

Nem kétséges, hogy a falusi idill, az ódon Szeged civishangulata tudatos témaválasztás volt, a lokális érzület, a társadalmi beilleszkedés és polgári konszolidáció tárgyi közvetítése s mint ilyen egyik kiváltó oka a megugrott képvásárlásnak.

A művészek jó harmadáról hosszas nyomozás után

vét, míg 201 képiró neve ismeretlen maradt. Az egy-egy festőtől vásárolt átlagosan három kép, az alkotók széles köre miatt felvethette a tematikus parttalanság amatőr tájékozatlanságából eredő problémáit. Ha konkrétan megvizsgáljuk az egyes szerzők „képarányos” népszerűségét, és a festmények témájában megragadható polgári ízlésvilágot, kiderül, hogy a műtárgy-besorolás elsődleges kritériuma alkotójuk elismertsége, s nem magának a műnek az esztétikai színvonala. De még ezt az elvet sem tudták konzekvensen érvényesíteni, mert akkor nem került volna a negyedrangú művészek közé Szőnyi István, Fényes Adolf, Gulácsy Lajos, Rippl-Rónai József, Magyar Manheimer Károly.

Ezek arra figyelmeztetnek, hogy a hatósági rangsor kialakított rendjének adott szempontja – az ismertség – mellett el kell végezni a listák konkrét, a helyi társadalmi közeghez viszonyított elemzését.

Ha feltételezzük, hogy a hírnév nem föltétlenül egyenesen arányos a mű belső esztétikai értékével, ha az alkotói népszerűség, illetve népszerűtlenség néha független a piktúra művészeti kvalitásaitól, akkor a Pénzügyi Igazgatóság klasszifikációját több ponton felül kell bírálunk.

Kiszámítottuk a közel 400 szerző műveinek előfordulási gyakoriságát, amelyből kiderült, hogy a legalább 10 festménnyel szereplő festő összesen 30 volt. E 30 művész közül 21 tekinthető szegedi illetőségűnek (vagy azért, mert egész munkássága a városhoz kötődött, mint pl. Parobek Alajos, Joachim Ferenc, Nyilassy Sándor, Heller Ödön, vagy azért, mert művészeti tevékenységük időleges színhelye Szeged volt, mint pl. Kacziány Ödön, Zombory Lajos, Herman Lipót). A helyi mesterektől származó képzőművészeti alkotások magas aránya visszavezethető a lakberendezéssel kapcsolatos kultúrjavak iránt megnövekedett polgári keresletre, a vagyonosodás feltételeinek kedvezőtlen irányú megváltozására.

Felmerülhet a kérdés ezek után, hogy a listákon sze-

sem tudunk semmi érdemlegesen megállapítani; valószínű azon ismeretlen festők közé tartoztak, akik alkalmoszerűen vagy nem hivatásos művészként dolgoztak. Mutatja ezt, hogy bár számosan voltak, műveik forgalmi értékét alacsonyra taksálták, egy-két képnél többet egyikőjüknek sem sikerült eladni. A műveiket felvásárló zsidó lakosokat semmiképp nem tekinthetjük műgyűjtőknek, még csak racionális képvásárlónak sem, mert e naiv munkák megszerzésénél kizárólag a lakáskultúra szempontjai döntöttek a művészi színvonal rovására, s ugyanakkor nem voltak annyira olcsók. Tendenciaként jelölhető meg az az összefüggés, mely a tulajdonos társadalmi állása és a vásárolt kép műbecse között fennállt. Nem tarthatjuk véletlennek, hogy pl. a kárpitos, fényképész, ötvös foglalkozású zsidó polgárok lakásában több volt az ilyen névtelen szerzőktől való alkotás, mint egyebütt.

A giccsmester nem kell

Csak a lefoglalt műtárgyjegyzékek alapján összeházasítva azt állapíthatjuk meg, hogy az európai remek és híres magyar mesterek munkáinak befektetési és művelzeti célú felhalmozása a két háború között visszaszorult. Ezzel együtt megszűnt a művészetpártolás hagyományos módjainak társadalmi rangja. A jó módú szegedi zsidó polgárok értettek ahhoz, hogy mi a jó kép. Eljutottak a valódi művészetig, ez azonban a korábbi akadálytalan kulturális horizonttágítás lehetőségeinek beszűkülése, illetve a zsidók hazafias irányba fordult szemlélete és nem utolsó sorban a kedvezőtlen anyagi helyzet miatt a művészi igényességgel megjelenített populáris értékek, népies témák vásárlás útján történő támogatását jelentette. Igaz, hogy *Parobek Alajos* már egy liter borért festett, *Dinnyés Ferencet* jó szerivel csak Szegeden ismerték, mint ahogy az alföldi életképek iránti vonzódás kiváltotta kereslet juttatta munkához *Joachim Ferencet*, *Nyilassy Sándort*, *Viski Károlyt*. Ők valamennyien az asszimilált élethelyzet szülte sajátos művelődési igényeket elégítették ki, megfizethető minőséggel. Biztos lett volna néhány dúsgazdagnál pénz *Benczúr*, *Rippl-Rónai* vagy egy *Kernstok* kép megvásárlására, de a tehetős családok (többek között a *Holtzer*, *Wimmer*, *Kohn*, *Déry*) tőkéiket élő vállalkozásba fektették, míg a festmények vásárlását egyszerűen a polgári jómodor, a finom ízlés tartozékának tekintették. Nem annyira tőkét menekítettek bele, mint inkább a lakóhely igényes, tárgyi kulturális környezetet teremtették meg. Természetesnek tűnt, hogy a fal ele legyen képekkel, még hozzá a város polgári közvéleménye által elvárt szellemiséget képviselő, divatos, le regionális vonatkozásban rangosnak tartott mesterek műveivel.

Dinnyés piktúrája jobb *Iványi Grünwald Bélánál*, *Károlyi* és *Heller* portréfestészete, *Nyilassy* és *Dorogi* lírius parasztvilága *Tornyaiék* esztétikájánál, ám utóbbiak egy rangos és elismert művészközösséghez tartoztak, míg az egyéneként külön-külön nagy szakmai ozzáértéssel festő helyi mesterek megmaradtak szegedi jelenségnek. Mindazonáltal az ő munkásságuk a agyszámú megrendelés hatására sem hígult fel, sőt éppen ezért megakadályozta, hogy a polgárság műve-

lődési eszményeiben a kulturális bővli hódítson teret. A külföldön is ismert, egyébként remek kézügyességgel bíró giccsmester, *Neogrády Antal* – a lista adatai szerint – mindössze három képet tudott a szegedi zsidóságnak eladni.

Meg kell még jegyeznünk, hogy a nívós festészet szegedi nagyjai saját élményanyaguk művészi megformázását néha belső hajlamaiktól eltérő kívánságoknak tett engedelmények révén adhatták el. Ez a különleges városi igény a portrékészítés iránt megmutatkozó erős érdeklődésben fejeződött ki. Valamit magára adó szegedi zsidó polgár egy íratlan társadalmi kódex szabályaitól vezetve belső késztetést érzett a család tagjainak művészi ábrázoltatására. Különösen *Kacziány Ödön* volt a város előkelő zsidó-keresztény családainak monopólyhelyzetű portréfestője. De megemlíthetjük *Tóbiás Györgyöt* és *Balogh Margitot*, akik közül az előbbi inkább a kivételesen gazdag családok „szállítója”, utóbbi pedig a szegedi közéleti hírességek megörökítője volt.

Scheiber Hugó: Öreg rabbi (olaj, vászon). Mai magángyűjteményből.

Fejtegetéseink végén még egyszer utalunk mondani-valónk forrástani korlátaira, hogy ti. a levont következtetések alapvetően a zár alá vett zsidó múkincsek tanulságain alapulnak, amelyek mégoly brutális eltulajdonítás esetén nem jelenthették a szegedi zsidóság teljes vagyónát. Művészettörténeti kitekintések és az örökösök beszámolóí azonban alátámasztották, hogy a lajstromokban nem szereplő, éppen ezért vizsgálati körünkön kívül eső vagyontárgyak, múkincsek elemzési tapasztalatai nem változtatnának a szegedi zsidó polgárság kulturális tájékozódásáról és annak társadalmi indítékairól itt fölvezolt lényegén.

George Mikes

Izraeli nyelvtörő

Zsidó szerénység

Előző könyvemben azt állítottam – és ezt semmi okom visszavonni –, hogy a zsidó humorérzék elveszett valahol útközben Izrael felé. Az igazság az, hogy az izraeliek zsidók és Izrael mégsem zsidó ország. Izrael egy új, független állam, növekvő önbizalommal és kialakult nemzetudattal. Az izraeli humorérzék jobban emlékeztet Ghána, Zambia és Felső-Volta humorérzékére – egyik sem világhíres –, mint a kelet-európai zsidóság legendás, bölcs, önbecsmerlő, meleg és mindent átfogó humorára.

Nincs ebben semmi meglepő. A híres zsidó humorérzék védekezési mechanizmus volt. Az orosz zsidókat elnyomták, megrugdosták és kivégezték; egyetlen fegyverük az volt, hogy megállapították: kínzóik – a muzsikok, a kishivatalnokok és a brutális katonatisztek – valójában buta, megtevesztett, hiú, tanulatlan és korrupt figurák. A túlélés érdekében egyszerűen nevetniük kellett rajtuk. Izraelben azonban, az új körülmények között egészen mára van szükség a túléléshez. Oroszországban és később Közép-Európában meg kellett tanulniuk szinte mentegetőzve kinevetni saját magukat. Izraelben viszont nincs miért mentegetőzni. A régi, kelet-európai zsidók mindig úgy érezték, hogy magyarázattal tartoznak, sőt bocsánatot kell kérniük azért, hogy élnek; az izraelieknek szilárd meggyőződésük, hogy nekik is épp annyi joguk van a létehez, mint bárki másnak. A híres zsidó humor kisebbségi kuncogás volt; Izraelben a zsidók nincsenek többé kisebbségben. A legtöbb zsidó vicc azzal az azóta halhatatlanná vált fordulattal kezdődött: „Két zsidó utazik a vonaton...”. Amint azonban minden vonaton minden utas zsidó lett, a régi zsidó vicc természetes halállal elpusztult.

A nyelv

Két látogatásom között Izrael megtanult héberül.

Ez három felvonásban történt. Kezdetben – amint az köztudott – senki, egy teremtett lélek sem tudott héberül. Ez az egyetlen eset, hogy egy holt nyelv az újkorban sikeresen feltámadt; az ír s a walesi még fele ilyen jól sem sikerültek. A héber újraélesztése lényegében egyetlen ember agyszüleménye és műve volt: *Ben Jehudáé* (1858–1922). Fiatal korában Dvinszkben járt az orosz egyetemre. Emigrált Palesztinába és attól kezdve még feleségével és gyerekeivel sem volt hajlandó semmilyen más nyelven beszélni, csak héberül. „Nem mondom, hogy minden cionistának örülnie kell lennie – mondta *Weizmann* elnök –, de nem árt, ha az.” És Ben Jehudát még sokáig rengetegen dühöngő örültnak tartották. Mégis elterjedt a héber használata, és így megvalósult a lehetetlen. „Az emberi méltóság ott kezdődik, hogy van saját nyelvünk” – mondta *Arisztotelész* és Ben Jehuda egyetértett vele. Ma már a tejesember és a szabó, a hivatalnok és a zöldséges, a postás és az ügyvéd mind héberül beszélnek. Van aki szépen beszél, van aki átlagosan, mások pedig rosszul – de használata mindenki számára ugyanolyan természetes, mint a franciáé vagy a perzsáé.

Maga Ben Jehuda a Bibliából tanult meg héberül. Más nyelveknél a nyelv mellékterméke egy nagy irodalmi mű; itt a nyelv egy nagy irodalmi mű mellékterméke.

A héber nagyon nehéz nyelv (ha röviden utalhatok arra, amiről egyszer már szóltam az *Igéret földjében*), mert magánhangzók nélkül írják. Mintha például magyarul a nemzeti himnuszt így írják:

stn, ldd mg mgyrt,
jkatvol, bsggl.

Részletek George Mikes: *The Prophet Motive – Israel Today and Tomorrow* című könyvéből. Penguin Books, 1971

Vegyünk egy magyar szót: ugat. Ha a magyarban is átvettük volna a héber írásmódot, akkor az ugat szót gt-nak írnánk. Abban a mondatban, hogy *kyt hngsn gt* (feltéve ha tudjuk, hogy a többi szó azt jelenti: *a kutya hangosan ...*), arra a következtetésre juthatunk, hogy a *gt* ebben a szövegkörnyezetben *ugat* helyett áll. Nainvan azt kérdezhetnénk, persze, mit is csinálhatna egy kutya hangosan, hacsak nem ugat. De *gt* a magánhangzó nélküli írásban sok minden jelenthet: *ugat, gát, gót, ágat, eget, éget, üget* és *guta*. Egy kutyaversenyről szóló szakszövegben ezt a mondatot úgy is lehetne olvasni, hogy „a kutya hangosan üget”. Ht-ht...

Voltak más nehézségek is. Egy ősi könyv alapján feltámasztott nyelv sokkal alkalmasabb bibliai imák elrebegésére, mint élő, modern gondolatok vagy technológiai problémák kifejezésére. A másik súlyos probléma az volt, hogy senki sem tudott igazán jól héberül. Első látogatásomkor Izrael lakossága kb. 1 millió volt. Az emberek egyharmada az előző 18 hónap alatt érkezett Izraelbe, ami arányosan annyi, mintha másfél év alatt 15 millió angolul nem beszélő emigráns és menekült érkezett volna Nagy-Britanniába vagy 45 millióan az Egyesült Államokba. Az átlag hébertudás olyan gyenge volt, hogy akkoriban egy különleges állás is volt Izraelben: egy héberül nagyon jól tudó ember átnézte a parlamenti képviselők, köztük a miniszterek beszédeit, kijavította a nagyobb nyelvtani hibákat és kiadásra alkalmassá tette azokat az izraeli parlamenti napló számára.

Nem egészen egy évtized múlva – második látogatásomkor – Izrael a második fázisba lépett, és ekkor úgy tűnt, itt beszélnek a világon a legtöbb nyelvet a lehető legrosszabbul. Rengeteg közép-európai beszélt rossz németet; a románok és bolgárok rossz franciát; más románok, valamint a szlovákok és a horvátok keverék magyart; néhány jugoszláv rossz olaszt; néhány olasz rossz spanyolt; a görögök rossz törököt, a törökök rossz görögöt; a rossz angol volt Izrael második nyelve és természetesen a rossz héber maradt a nemzeti nyelv.

Mostanra, a harmadik fázis során mindez megváltozott. Az emberek többségének (ez alig több mint a lakosság 50%-a, mégis a többség) héber az anyanyelve. A fejlődés lényege azonban nem az, hogy többen beszélnek, hanem hogy oly sokak számára vált teljesen természetessé a héber használata; már nem kell hozzá óriási erőfeszítés, nem furcsa és nem is vicces: egy nyelv. Egyre kelendőbbek a héberül írott újságok is, mivel egyre többen tudnak héberül olvasni. (Paradox helyzet volt, hogy éppen ebben az oly művelt országban elég sok ember beszélt valahogy héberül, de nem tudott olvasni. A magánhangzók hiányával nem tudtak megküzdeni.) A nyelv hiányosságait újonnan gyártott és természetes úton keletkezett szavakkal töltötték fel és ezek a jövevények a nyelv élő, szerves részeivé váltak. Volt néhány baklövés; néhány szó nem vert gyökeret, de a nyelv szinte napról napra gazdagodott.¹ A hatvanas években már héberül is ugyanúgy bármilyen témáról lehetett beszélgetni, mint az összes többi nyelven – technológiáról, popzenéről, szexről, művészetről és tudományról. Helyi nyelvjárások nem alakultak ki, ehhez túl kicsi az ország; beszéde alapján nem lehet

*Az új szavak gyártása, a bibliai héber alapján a modern héber nyelv kifejlesztése a *Vaad ha-Lashon*, a Nyelvi Tanács feladata volt. Ezt az intézményt említettem az első Izraelről szóló könyvemben, de nem jól betűztem. Húsz év alatt több ezer levelet kaptam, mind ezt javította ki; a legközelebbi a szomszéd házból érkezett, a legtávolabbi Új-Zélandról. Mind arra utasítottak, hogy a legközelebbi kiadásban javítsam ki a hibát, csakhogy amikor az új kiadásokat nyomtatták, akkor én vagy nem tudtam arról előre, vagy épp egyet sem találtam abból a rengeteg levélből – így a hiba maradt. A tiszteletre méltó testület időközben (1954-ben) hivatalosan is *Héber Nyelvi Akadémiává* nyilvánították és az ő nyelvtani és helyesírási szabályait lettek végérvényesek. Így hát meghajtom fejemet és ismét megpróbálkozom: *Vaad ha-Lashon*.

Ezüst hanukia, négy tekercs alakú lábon, a hátlap közepén az ágaskodó oroszlánokkal támogatott Törvénytáblákkal, korona felső dísz befejezéssel és lombozatos körülölelő dekorációval, egy sorba helyezett mécsesekkel, leemelhető samesz mécsessel és olajkannával, valószínűleg Csehszlovákia, XX. sz. 26,2 cm magas (699 g, ezüstszegény ötvözet).

Ezüst hanukia, négyzet alakú lépcsőzetes alap gyöngyözött kerettel és belső zenedobozzal, négy tekercs alakú lábon, a szögletes csúcsosodó nyél Dávid csillag befejezésű, szögletes karok, egyszerű mécsesek, leemelhető samesz mécsessel, A. S. gyártmányjelzet, Birmingham, 1965, 26,5 cm magas.

Ezüst hanukia, négy tekercs alakú, lombozattal díszített lábon, az ívelt alakú hátlap közepén az ágaskodó oroszlánokkal támogatott Törvénytáblákkal, korona felső dísz befejezéssel és lombozattal és virágokkal körülölelt dekorációval, egy sorba helyezett egyszerű, leemelhető düznis mécsesekkel és olajkannával, leemelhető samesz mécsessel, valószínűleg Izrael, XX. sz., 27,5 cm magas (856 g).

megkülönböztetni, hogy valaki Danból vagy Beershevából való. Vannak viszont rétegnyelvek: bírósági, színházi, katonai, tudós, bűnügyi stb. Első látogatásomkor úgy nézett ki, a héber csodálatos módon *feltámadt*. Legutóbb úgy tűnt, hogy *él*.

Izraeli nyelvi tapasztalataim megdöntötték egyik csalhatatlannak hitt elméletemet. Az ötvenes évek elején ellátogattam Finnországba, egyik kedvenc országomba. Különösen érdekelt a finn nyelv, amely egyike a magyar oly kevés európai nyelvrokonainak. Bár elég sok egyszerű szó (hal, madár, kéz, láb, egy, kettő, három, stb.) és néhány alapvető és különleges nyelvtani szabály is megegyezik a két nyelvben, mégsem értettem egy árva szót sem a finnból. Viszont hiba nélkül be tudtam azonosítani a finn nyelvet. A két nyelv intonációja egyforma, a finn úgy hangzik, mint a magyar, a magyar pedig úgy, mint a finn. Mindkét nyelvben az első szótagon van a hangsúly és a mondat végén esik a hanglejtés; így mindkettő monoton hangzású, olyan, mint a dobolás. Saját elméletem szerint mindig felismertem a finnt. Ha egy nyelvet nem értettem, pedig úgy hangzott, mintha magyar lenne, akkor az csak finn lehetett. Nos, a magyarok híresek arról, hogy gyalázatosan beszélnek a hébert, rosszabbul, mint bármely más nemzetiség. Ez talán azért van, mert a héberben a szavak utolsó szótagját kell hangsúlyozni és a mondat végén emelkedik a hanglejtés – olyan szabályok ezek, amelyeket a magyarok büszkén és gőgösen vesznek semmibe. Ez a szokás azonban sajnos tönkretette régi elméletemet. Ma már tudom, hogy ha valakinek a beszéde úgy hangzik, mintha magyar lenne, de nem az, akkor nem feltétlenül finnel van dolgom. Lehet hogy egy héberül beszélő magyarral.

Az utóbbi 20 évben a héber és a jiddis viszonya is megváltozott. Izraelben a jiddistól méginkább idegenkedtek az emberek, mint egykor Lengyelországban vagy a Hitler előtti Németországban – szinte üldözték. A jiddis fattyú nyelv volt, kicsit komikus, az an-

tiszemita szemüvegén át szemlélt nevetséges zsidó nyelve. Az izraeliek úgy érezték, hogy a jiddisnek semmi köze nincs Izraelhez. De a lengyel és más közép-európai zsidók – bizonyos szempontból a legidegesítőbb figurák, másrészt viszont a nemzet krémje – úgy érezték, hogy bármit is gondolnak az antiszemiták, a jiddis akkor is része a zsidó tradíciónak, és felidézve a zsidó történelem néhány fejetetét és egy-két jiddisül író író, nem is akármilyen része. Ezek az emberek határozottan tiltakoztak a jiddis elnyomása ellen, és azt állították, hogy ez antiszemita tendencia Izraelben. Ráadásul, visszavágásképpen, tiltakoztak az ellen, hogy Izrael nemzeti nyelve a héber legyen. Szerintük a héber a Biblia nyelve, és szentségtörés ezt a nyelvet használni a piacon vagy a hálószobában. Mára, elsősorban a Jiddis Színház csodálatos eredményeinek köszönhetően, reneszánszát éli a jiddis: senki nem tiltakozik ellene, senki sem ellenségeskedik. A héber eléggé megerősödött ahhoz, hogy kedves és toleráns legyen a jiddissel.

*

Haián találkoztam néhány régi barátommal, akik nemrég érkeztek meg Erdélyből és a hébert még nehezebbnek találták, mint a legtöbb magyar. Nemes erőfeszítéseket tettek, hogy megtanulják, de be kellett ismerniük a kudarcot. Egyik nap a ház asszonyát elkísértem bevásárolni és figyeltem, hogy egy kis arab fiú – talán 15 éves – folyékony, idiomatikus és akcentus nélküli héber nyelven szolgálja ki kuncsaftjait. (Az arabok fantasztikus nyelvészek.) Amikor ránk került a sor, barátnőm és az arab angolul kezdtek beszélni.

– De hisz beszél héberül – mondtam barátnőmnek.

Elpirult.

– Ő igen. De én nem.

Szabó Veronika fordítása

Zsidók a kaszárnyában

Hazai Hugó katonanovellái

Annak idején lapunk hasábjain is beszámoltunk a *Hadtörténeti Múzeum* Ausztriával közösen rendezett kiállításáról, amely a „Zsidók a császári hadseregben” címet viselte. A kiállítás, a kiadott kétnyelvű ismertető, de különösen a vele kapcsolatosan megrendezett tudományos ülésszak azt a felfogást sugallta, hogy a hadseregben kifejezetten jó sora volt a zsidó katonáknak, teljes egyenlőséget élveztek. Kis túlzással olyan véleményt lehetett kialakítani, hogy a fekete-sárga ármádia egy oázis volt az egyenruhába öltözött zsidók számára, szinte menedékhely az előítéletekkel terhes világban. E sorok írója a korabeli sajtóra – többek között *Hazai Hugó* írásaira – hivatkozva próbált fenntartásokkal élni e tekintetben, de osztrák hadtörténeti oldalról visszautasították, mondván: a zsidóellenes megnyilvánulások csak a honvédségnél, de nem a közös alakulatoknál fordulhattak elő. Idén volt 125 éve *Hazai Hugó* születésének. A méltatlanul elfeledett író és újságíró munkásságának orosz-lánrészét a laktanyák életét ábrázoló elbeszélései alkotják.

Ilyen tárgyú novellái eleinte az *Egyenlőségben* jelentek meg, majd több kötetben összegyűjtve láttak napvilágot (*Riktung reksz*, Bp, 1903, *A császár népei*, Bp, 1908, *Történetek a kaszárnyából*, Bp, 1906, *Regruták sorja*, Bp, 1910), a legismertebb talán a még 1898-ban kiadott *Katonahistóriák*. Elbeszéléseinek olvasója bizony egyáltalán nem valami idillikus képet kap a korabeli katonaeletről, különösen a zsidó katonák életéről. Mottója talán ez lehetne *Hazai* írásainak: „Katonának lenni nem jó. Zsidónak lenni nem jó. Zsidó katonának lenni nagyon nem jó” – ahogy *Infanteriszt Kohn* című novellája kezdő sorai megállapítják. Nemcsak műveletlenségéből fakadó durvaság, hanem néha már szadista kegyetlenség, amit a szerencsétlen zsidó újoncnak az altisztektől és az általuk felbízott bajtársaiktól el kell szenvedni. Gyakran törté-

nik utalás az öngyilkosságra mint egyetlen szabadulásra a kínoktól.

Nagyon érdekes, hogy míg a felekezeti jellegű *Egyenlőségben* *Hazai Hugó* szépítés nélkül idézi az altisztek antiszemita kirohanásait (1898–1900. évfolyamok), addig pár év múlva összegyűjtve és kötetben megjelentetve, ezeket szelídíti, gyakran ki is hagyja. Ilyen „zsidótlánnítás” nyilvánul meg abban is, hogy néha a kötetben megváltoztatja a katona vezetéknévét. Így lesz Kleinből *Varga* (*Firek Lipták* című novella).

Enyhíti a leírás élességét és néha erőltetetten is hat az elbeszélések szerencsés befejezése, amelyben rendszerint valamelyik emberséges tiszt leinti, esetleg megbünteti a zsarnokoskodó altisztet. Ez többnyire azzal jár, hogy a derék, kötelességtudó és fegyelmezet zsidó közkatonát léptetik elő. Egykorú újságok hírei, amelyekben gyakran van szó zsidó katonák megőrüléséről, öngyilkosságáról stb., sajnos arra engednek következtetni, hogy az ilyen „happyend” elég ritka lehetett. *Hazai Hugó* is foglalkozik ilyen esetekkel. Így például *Infanteriszt Weisz Izidór* (*Egyenlőség*, 1899. július 16., 29. sz. 2–4. o.) című cikkében felháborodottan számol be egy zsidó katonának káplárja által történő és a lapokban is szellőztetett félig agyonveretéséről. Jellemző módon a cím alá zárójelben a következő alcím került: „Sajnos, nem elbeszélés”.

Talál alkalmat novelláiban, hogy a katonai antiszemizmus okait is firtassa. Egy-egy mondat utal rá, hogy a „kitolások” háttérben gyakran az húzódik meg, hogy irigylik a zsidó újonc otthon jobb körülményeit, szülei vagyonát vagy esetleg csak az otthonról küldött purimi süteményt. Amit rögtön el is koboznak tőle.

Meg kell mondani, hogy a kiszolgált zsidó katonák nem mind emlékeztek ilyen sötéten katonaidéjükre. *Dr. Mészáros Sándor: Káplár úr Scheinberger* (*Egyenlőség*, 1900. január 14., 2. szám) című írásában vitába száll *Hazai* ábrázolásmódjával. Leszögezi: „Zsidó katonából mártírt csinálni egyszerűen a való meghamisítása és igazságtalanság”. Egy hétre rá *Hazai Hugó* *Mégegyszer Káplár úr Scheinberger* címmel válaszol. Eseteket sorol fel zsidó katonák meghurcolásáról. Hangsúlyozza műveltségük „hátrányait”: a francia levelezés valóságos „előjogot” jelentett a vásárnapi szobasúrolásckra.

Hazai Hugó novelláiról elmondhatjuk, hogy nemcsak témaválasztásuk adja irodalmi értéküket. A szerző tehetségének más bizonyítékait is adta, sokat fordított, többek között ő ültette először magyarra *Gorkij: Éjjeli menedékhely* című színművét vagy *Csirikov: Zsidók* című, annak idején nagyon kedvelt darabját. Összegyűjtötte és kiadta a magyarországi szombatos imádságokat is. Úgy látszik azonban, hogy igazi területe a hadsereg maradt, mert érdekes módon épp a húszas években ő lett az *Órszem* című katonai lap főszerkesztője (a keresztény kurzus idején!). Azonban furcsa módon szinte csak a fejléccen találkoztunk a nevével, ími alig írt lapjába. Talán amit szíve szerint írt volna, azt nem tehetette, mást meg nem akart?

Róbert Péter

Ez a hadsereg nem az a hadsereg, bár a hölgyek szintén zsidók
Kóványai János felvételei

Koncert a Vigadóban

Rangos kulturális eseményként jegyezték be Budapest őszi-téli zenei kalendáriumába a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* és a *Nemzeti Filharmónia Zsidó dallamok a zeneirodalomban* című estjét. Értékessé tette már maga a program. Az ugyanis miközben megőrizte az eltérő ihletettségű és stílusú komponisták műveinek sajátos hangját, köztük olyan harmóniát teremtett, amiben a művek koherens koncertté álltak össze. Bizonyára sokak számára meglepetésként hatott, hogy a pravoszláv egyházi zenén nevelkedett orosz óriások, Muszorgszkij,

A műsor második részét *Szergej Prokofjev Nyitány héber témára* című szextettje indította. A mű jellegzetesen folklorisztikus csengésű, zsidó zenei alpanyagot dolgoz fel, s az elsődlegesen a klarinét révén bontakozik ki. A kisegyüttes kitűnő tagjai: Rásonyi Leila és *Oltai Ildikó* hegedű, *Szabó Péter* cselló, *Lukács Péter* brácsa, *Szatmári Zsolt* klarinét és *Mayer Erika* zongora. A hangversenyen *Maurice Ravel* három szerzeménye is szerepelt. Kettőt a nagyívű pályán haladó, de máris a legkiválóbb pódium-énekesnőként számon tartott *Ardó Mária*, a Magyar Állami Operaház szopránjától hallottunk. Az Isten dicsőségéről éneklő és a messianisztikus vágyat hordozó *Kaddist* Ravel a nagyünnepi dallamokból interpretálta, *Az örök rejtély* pedig egy jiddis népdal adaptációja. Ugyancsak jiddis népdal a francia impresszionista harmadik elhangzott szerzeménye, *Fiam Mejerke*. Ezt *Fekete László*, a Dohány utcai zsinagóga fókántora adta elő, aki a templomi dalokon kívül elismert megszólaltatója a zeneirodalom klasszikusainak is. Ezt bizonyította másik énekszámá *Mogyeszt Muszorgszkij Saul királya*. *Dimitrij Sosztakovics 11 jidis dala* tetőzte az estet. Nem véletlen, hogy azok dallamai szomorúan csengtek, hiszen azok, oroszországi vagy szovjet – egyremegy mindkettő – szégyeinek bánatairól, tragédiáiról szólnak. A dalcsoport a Magyar Állami Operaház magánénekesei: *Maria Teresa Uribe*, *Anna Sterczler* és *Rozsos István* adta elő.

Rásonyi Leila

Prokofjev, Sosztakovics milyen hozzáértéssel és beleéléssel használták fel a zsidó liturgikus és laikus zenét.

A siker másik fele a művészeknek köszönhető. Ennek bizonyítására már elegendő lenne a szereplők nevének felsorolása, de mondjuk el azt is, hogy többségüket a telt ház, a Vidagó hozzájuk méltó környezete még teljesebb előadásra készítette. (Ezt azért kell megemlítenünk, mert a zsidó zenével a közművelődést szolgálókat gyakran nem tisztelik meg jó előadásra alkalmas termekkel.)

Nyitányként *Louis Lewandowszki* műve a *Héber melódiák* csendültek fel. A komponista, a zsinagógák zenei életének reformátora e szvitjét a főünnepnek és a záránkönnepnek templomi dalainak motívumaiból dolgozta fel. Avatott előadója volt *Rásonyi Leila* hegedűművész, a *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola* tanára, akinek művészetét már annyi zsidó zenei rendezvényen csodálhattuk, „Benned bíztak őseink, és megmentetted őket, / Ó, Örökkévaló, ne légy távol...” *Ernst Bloch*, a svájci születésű zeneszerző egyik legszebb művét a 22. zsoltárra írta. *Szécsi István*, a Magyar Állami Operaház baritonistája adta elő. Ismereteink szerint évtizedek óta ő az első, de lehet, hogy a legelső Magyarországon, aki ezt a művet repertoárjába vette. *Kol Nidre* a zsidó zene nagy kincse, dallammotívumai jogosan találnak új és új alkotókra. A Vigadóban *Max Bruch* feldolgozása csodálatosan szólalt meg a zenei élet egyik nagysága, *Perényi Miklós* gondorkaművész tolmácsolásában.

Perényi Miklós. Buk Miklós felvételei

A szereplők között külön kell szólnunk *Mayer Erika* zongoraművésznőről. Aki bár magánszámként mindig élményszerűen szólaltat meg nagy műveket, az esten nemcsak zenei alázatosságból, hanem a fellépők nagy örömeire, valamint az est biztos sikere és az anyagi takarékoság érdekében szinte minden énekes kíséretét is vállalta. Igaz, azok is talentumát bizonyították.

És ha már az anyagiak szóba kerültek, e sorok is tisztelegjenek a *Külkereskedelmi Bank Részvénytársaság* vezetői előtt, akiknek adománya nélkül szegényebbek lennénk egy zenei élménnyel.

J. Sz.

Megbékéléseink

A Hadtörténeti Múzeum kiállítása

„Türelmetlenség, kirekesztés, erőszak. Tombol a gyűlölködés. Ősindulatoktól fűtött, lélekmérgező előítéletekről megszabadulni képtelen sötét erők feszülnek egymásnak. A békétlenség mindent pusztulással fenyegető réme kezd elhatalmasodni tágabb pátriánkban, az európai kontinensnek azon a részén, ahol immáron évszázadok óta újra és újra toronnyá nő a gyűny, ahonnan a XX. században már két iszonyatos világégés indult el. S mintha feledésbe merülni látszana a szörnyű következmény, a lángokban hamuvá lett tíz és tíz millió ember... Hajlunk arra, hogy vésszen komoly konzekvenciáit félvállról kezeljük, s nem vagyunk képesek szakítani azzal a csapást csapás után nyakunkra hozó istentelen szokásunkkal, hogy a másságban leljük meg bajainkra a magyarázatot, hogy embertársaink, más nép és náció kárára keressük a boldogulásunkat” – írja *Dr. Korsós László*, a *Hadtörténeti Múzeum* főigazgatója. Ez a múzeum eddig nem rendezhetett a háború dokumentumain, a hadtörténet témáján kívül eső kiállítást. Most éppen a béke, a megbékélés, annak művészekben és műveikben megjelenő képére fűjt riadót az *Art-Ma Művészeti Alapítvány*. Százötven küldték be 180 alkotásukat. A „Megbékéléseink” cím nem témaleírás volt, hanem egy mágikus program, amely a békés jövő felé vezető út egyik kezdőlépése.

Az etológusok megállapították, hogy minden állatfajnak megvan a rá jellemző agresszivitás-foka. Sajnos, az emberek

Nagy Gábor: Etűdök 1989. 30x40 cm papír, vegyes technika

Bardócz Lajos: Én más vagyok! 1992. 50x35 cm papír, tus

is. De van egy ezzel ellentétes belső békevágó is, egy harmóniára törekvő intuíció. Ez hol a tudományos gondolkodásban – csillagászat, matematika, atomfizika –, hol a művészetben – görögök, reneszánsz, klasszicizmus – jelentkezik erőteljesen, de a leghatásosabban mindig mint vallásos élményt lehetett megélni. Legalábbis a 20. századi profán idők kezdetéig. Ebben a demokratizált korban az átlagember elveszítette az isteni jel, a teofánia felismerésére alkalmas érzékszervét. Szinte csak a művészek rendelkeznek ezzel. Ezért várható valamiféle gyógyhatás egy ilyen kezdeményezés kapcsán: a művek varázsszerek, amelyek felhívják a már alig működő érzékelőrendszer figyelmét vagy az elfogadhatatlanra, vagy arra, amit a világ – az elveszett szent kozmosz – békéjén értettek a régiek. Ezeket a műveket említem először: *Balás Eszter* oltárra emelt mediterránosan archaizáló arany-anyaistennőjét, *Baska József* A. R. Pencke emlékeztető szferikus aranyhymusz-kalligráfiáját, *Deim Pál* Vajda Lajosra utaló antropomorf istenházát, *Garabuczy Ágnes* lírai-expresszív kozmikus vízióját, *Gábor István* „nyomhagyó” gesztussal készített mózesi kőtábláját, *Hornyak Katalin* sírkőfaragáshoz hasonlatos meditációs objektumát.

A befelé fordulásra int *Hőgye Katalin* műve is, de ő csontok geomantikus földreszórásával akar jobb jövőt jósolni az emberiségnek, ennek a görög mítosz szerint sárkányfog-veteménnyel megeredt furcsa fajnak, miközben a régi intelmet is idézi: *memento mori*. A varázslatot a madár-isten analógiában meglátó *Huber András* is neoprimitív ősi jelet mutat fel: egy sérült,

mégis repülni vágyó madárszárnyat. Az ókorban a madárjósok (augurok) a madarak röptéből találgatták a jövőt. E kései égi üzenő ugyan kijelöli az irányt, de már képtelen arra szállni. *Hajdú László* poszt-pointilista vásznán a beláthatatlan ívű világoszlopban a mikrokozmoszt festi meg, a felsőbb harmóniát földi szem számára is érthetővé teszi. *Kárpáti Éva* hasonló céllal egy imádkozó női álomalak feloldását látatja, a szürrealizmus precizitásával megfestve. *Ligeti Erika* szobra egy szemüveges angyal születésnapjára verset nyújtja felénk, *Lukács Tibor* pedig az üzenetet betűtengerként, a számítógép képernyőjéről ismert „potyogtató vírus” tréfáján át közli – mondván: mindenkinek magának kell a békesség szövegét érnie legmélyéből felszívni és megérteni. Lehetséges, ám nemlétező, aranyfekete jelekkel telifestett csigafajták másságát (a másság gondolatát) a barokk Wunderkammerek igényével rendezi búra alá *Müller Rita*. *Péter Ágnes* kispasztikája *Mírcea Eliade* szent terét modellezi, az ősidők tiszta formáival, amikor még nem különbözött a geometrikus és az organikus – mindkettőt sikerült egyetlen „épü-

letmakkben” megragadnia. *Siflis András* kék angyalt lát, igazi festői víziót, egy ezredvégi Maeterlinck-madarat, mesét felnőtteknek. *Szilárd Klára* Old Jaffából és *Tenk László* Csillaghegyről szinte ugyanazt az öreg, emberforma fát festi mint a folyamatosság, a lét fenntartásához szükséges béke jelképét. *Varga Imre János és az angyal* című, nagyméretű bronzszobrán az ósáta úgy kapaszkodik az angyal lábába, hogy nehéz belátni, sárba rántja-e majd vagy a béke hírhozója az embert emeli fel földi ösztöneinek mocskából.

Sok kvalitásos mű szublimálja képpé a világ diszharmoniaját, amely nélkül természetesen nem lehetne értelmezni a békét sem. Ahogyan a magas minőség mellett mutatóba akad egy-két könnyebb fajsúlyú alkotás is. De nélkülük meg hogyan is lehetne beszélni a valódi értékről? A csak vázlatosan felsorolt sokszínűség önmagában is biztató, mi minden van, lehet nálunk: egységben. „E sokrétűség nagy nemzeti érdek” – írja *Marosi Ilona*, a kuratórium elnöke. Ámen! – mondom erre **Szegő György**

Izrael színei

Juda Enav kiállítása Kőszegen

„Révületes kőkorszak”

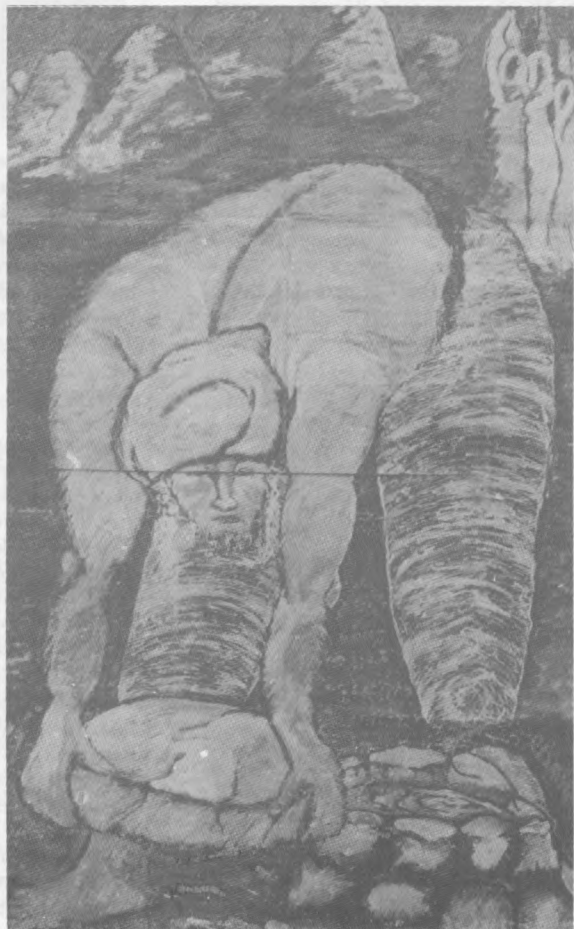
Az egyik legrégebbi magyar zsidó közösség után mára mindössze egy nagy lakattal lezárt temető – ahová hosszú évek óta nem temettek – és egy rendkívül elhanyagolt, gazzal benőtt zsinagóga maradt. A városban azonban vannak néhányan, akik létrehozva „A kőszegi zsinagógáért alapítványt”, komoly lépéseket tesznek az egykor gyönyörű templom renoválásáért. Elsősorban művészeti rendezvények és képzőművészeti árverések bevételeit fordítják a bástyaszerű építmény felújítására.

Az alapítvány művészeti sorozatának utolsó rendezvénye *Juda Enav* kiállítása volt a Sigray-ház galériáján. A ma 64 éves alkotó Magyarországon született. Szülőföldjét 1945-ben hagyta el. Elvégezte a tel-avivi AVNI Képzőművészeti Főiskolát, volt diszlettervező, bokszoló, a Frankfurti Vásár dekorátora, jégchokijátékos, New Yorkban, Rómába, Londonban kiállító festő, sőt – ejtőernyős kommandósként – négy háborút is végigharcolt...

A kiállítás rendezése közben mondja: „A tárlat – noha itt látható a hatnapos háborút ábrázoló *Visszatérés* című képem, s rajta azok, Sztálintól Bushig, akik megpróbáltak dirigálni Izraelnek – inkább bibliai ihletésű. A kiállítást a három teremnek megfelelően három tematikus egységre bontottam. Az első terembe azok a műveim kerültek, amelyek mitológiai történetek, irodalmi olvasmányok hatására születtek. A második terem Jézusé. Jézus emberségé és emberi csodáié, hiszen számomra Jézus egy csodálatos ember, egy *rabbi*, aki beteljesíteni jött a zsidó törvényeket, nem pedig új vallást alkotni. Az utolsó – s számomra a legkedvesebb – terem az Ószövetségé. Több itt látható kép az *Énekek éneke* hatására kés-

zült. Nagyon szeretek gyönyörű nőalakokat festeni. ...Barna a bőröm, de azért szép vagyok... – mondja az Írás, és az én asszonyaim is. És itt van János, amint lehajol a súlyos kőért, és itt van Mózes is, aki vizet fakaszt a sziklából. Mindenki itt van, akit szeretek. Egész Izrael.”

Prieger Zsolt
(Fotó: Angyal László)

Jacob Haran Ban

Könyvespolc

Szirtek és zátonyok között

(Kertész Imre: *Gályanapló*. Holnap Kiadó, Budapest, 1992. 239 oldal, 180 Ft.)

„Könnyed depresszió” – írja nem egyszer a keletkezés harminc év alatt *Gályanapló* jába a szerző. Hűvös eleganciával szemlélt neuroziszt termelőerővé avatja, írói attitűdjéből adódó felfokozott önreflexiós készségét a feljegyzések munkamódszerének (s egész írói működésének) szerkesztésévé teszi. Újra és újra olvassa naplóját, magát is kommentálja, s kemény ítéleteket mond: „Auschwitz és Szibéria úgy múlt el (ha elmúlt), hogy alig érintette meg az ember tudatát, etikailag pedig semmi sem változott. Minden tapasztalat hiába volt.” (102. o.)

Kertész Imre, a *Sorstalanság*, *A nyomkereső*, *A kudarc*, a *Kaddis a meg nem született gyermekért* és *Az angol lobogó* szerzője, a mai magyar próza megkésve felfedezett klasszikusa. Önsorsrontó egzisztencialista, akinek élete ráadás a világtapasztalatra, mely holocaust néven közismert. 1991 áprilisában jegyzi fel: „...az vagyok, akit zsidóként üldöznek, de nem vagyok zsidó.” (235. o.). Illik-e, szabad-e ez esetben negatív identitásmodellről beszélni? Auschwitz a felnőtt Kertész számára világvég, a poszt-auschwitzi kor kultúra utáni állapot. Az az élmény, hogy a civilizáció csődöt mondott – sugallja –, a továbbiakban nem lehet úgy tenni, mintha mi sem történt volna, más koordináta-rendszerbe tevődött át a létünk, ahol a „magyar”, „zsidó”, vagy „antiszemita” kifejezések mögötti tudattartalom s e fogalmak köre már korántsem értelmezhető a csődélményt megelőző konnotációban.

Élettényekről ritkán ejt szót. Ha beszél ezekről, önnön létét is írói megfigyelés tárgyává teszi. Kísérleti nyúl, minek léte csa-

kis a rögzíthető tapasztalat nézőpontjából releváns. Naplója – élete – polifóniájából meghatározó a bűvópataként minduntalan előtörő *túlélő*, ám személyisége szűrőjén az egész világot átérteszi. Olykor történetet mesél, olykor alámerül egy problémában, boncolgatja, állást foglal, vagy nyitva hagyja a magának szegzett kérdést, olykor mellbevágó határozottsággal szögez le valamit: „*Felkészülni. Hogy ne véletlen balesetként érjen, ahogy az utcasarkon fejbe ver egy útonálló. Beethoven: »Nyomorult, aki nem tud meghalni.«*” Néha szántsándékkal

sokkolni kíván egy-egy odavetett, ám esetenként felszines, ezért céltévesztett mondat: „*Halottnak lenni bizonyára rossz lehet, de (mint mindenhez) idővel valószínűleg hozzászokik az ember.*” (88. o.). Néha pár szavas, kommentár nélküli idézetet rögzít, saját szövegét megtörve, a szerző nevét a végére bigyesztve, s ez a tömörség és alázat fel-lel.

Dionüszoszi élmények s egy alapvetően apollóni szellemi-érzelmi habitus. Megkockáztatom: ez tette nemzedéke egyik meghatározó szkeptikus gondolkodójává, s nem csupán prózaírójává Kertész Imrét. A filozófusnapló szövegei, mondat-törédei egy lelki viharait – munkaterápiaként – szellemi utazásainak vitorláiba befogó kapitány portréját vázolják elénk, aki magát láncolja a gályapadhoz, önnön rabszolgája lesz, hogy – bár eleve tudja: partot sosem érhet – naponta küzdjön tudatának örvényeivel és hullámaival. Legjellemzőbb helyzete a könyv középső fejezetének alcíme: „*Szigetek és zátonyok között*”. Kiszolgáltatottan sodródó, választási, döntési lehetőségeitől megfosztott, ezért *sorstalan* hajóutas. A készen kapott kötődésektől irtózó alkat, aki szabadulni igyekszik szerepkényszerjeitől. A relatív szabadság jelen állapota engedélyezi e mozgásteret. „*Nekem ugyan nincsenek »identitásproblémáim«* *Hogy magyar vagyok,*

semmiel sem képtelenebb annál, mint hogy »zsidó« *vagyok; s hogy »zsidó«* *vagyok, mivel sem képtelenebb, mint hogy egyáltalán vagyok.*” (192. o.) Egy, a „népi-urbánus” vitáról szóló könyv olvastán írja a kérdéssről: „...*olyan egzotikus, annyira idegen...*” S magáról: „...*csöndes elégedettség, hogy teljesen idegen vagyok hazámban, idegen az emberek között, idegen a világban.*” (225. o.) E szinte kéjjel rögzített érzés ellensúlyaként értelmezhető minduntalan tettenérhető szellemi honvágya a német filozófia, zene, irodalom – egysszóval az európai civilizáció egyik ősforrása iránt. Bizarz intenzitásúnak tűnhet ez a vonzalom. Mintha a metafizikai kultúra kimunkáltságában párhuzamos zsidó és német tradíció vonódott volna kétségbe, mintha minden annulálódott volna azáltal, hogy az egyik kultúrkör reprezentánsai a másik létének jogát vonták kétségbe, s e felfokozott érdeklődés az egyik megcsalt társ kétségbeesett vágyódása lenne a valahai szellemi partnerség után, annak tudatában, hogy a viszonyra immár örökre rávetül a történetek árnyéka. Meglehet, Kertész maga tiltakozna ilyesfajta szerepét teleező interpretáció ellen, ám itt húzódik a határ közlő és értelmező között. Mert míg ő jelen szövegének bizonyos pontjain foglalkozik csak *zsidósága történetével*, a recenzens az *egészet* nézi, s az életmű ismeretében viszonyítási pontként túl gyakran bukik fel a szerző számára „képtelen zsidóság”-ban.

A milliók által típuszerűen megélt, számára szükségképpen mégis egyéni sorsban (sorstalanságban) Kertész soha nem egy szűken értelmezett kisebbségi létélményt elemez. A zsidóság – s általa a holocaust – számára kivételes élet- és haláltapasztalat, melyet csak a maga kiszélesítő világ- és önrítzelmezési kísérletéi legitimálnak vállalhatóvá. Döbent csend fogadhatja csak alábbi mondatát: „*Kezdem átlátni, hogy engem az öngyilkosságtól (Borowski, Celan, Améry, Primo Leo stb. példájától) az a »lársadalom« mentett meg, amely a KZ-élmény után az ún. »sztláinizmus« képében bebizonyította, hogy szabadságról, felszabadulásról, nagy katarziszról ... szó sem lehet.*” (233. o.) Katarzis valóban nincs, mert Auschwitz megtörténte (*Pilinszkijt* prafrazálva) ma kevésbé sokkol, mint *meglörténhetése*. Bármikor, bárhol, akármilyen. Ha így van, a konzekvenciák levonhatatlanok, vagy ha mégis, csak a legsúlyosabb, önpusztító tett válthat meg az életre szóló sebzettségtől és szűkítő félelemtől, netán a Kertész által sugallt misztikus hajlandóság. „*Nem elutasítani, hanem befogadni, nem nemet, hanem igent mondani – elérkezni az élet, a valódi, az ideológiától meg nem hamisított, az énem szennyezéseitől megtisztított élet rejtelmes kapujához. Kinyílik-e?*” S lám, a végszó itt is csupán kérdőmódban állhat.

Szántó T. Gábor

Az OTP

218-98093/521-006670-7

„Szombat” számú
alszámláján fél évre
320 Ft, egy évre 640 Ft
a Szombat előfizetési díja.

Ne feledje az új évben
sem

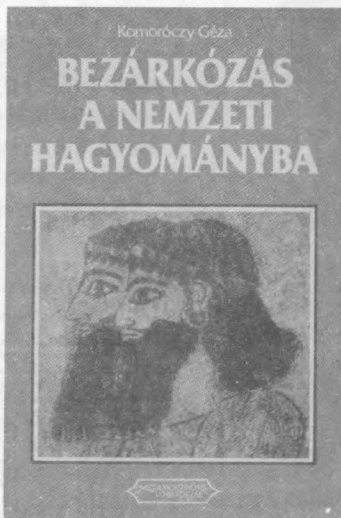
a *Szombat*-ot!

Egy ablak szélesre tárul

(Komoróczy Géza: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Az értelmiség felelőssége az ókori Keleten. Tanulmányok az ókori keleti szövegek értelmezése köréből. Századvég Kiadó, Budapest, 1992. 404 oldal, 360 Ft.*)

Tizenöt tanulmányt tartalmaz a kötet. Az egyes tanulmányok – hosszabbak-rövidebbek – céltudatos csapdába csalják az olvasót. Mindjárt az első – „A tudományos világnézet csapdjában” – azt a látszatot kelti, hogy csupán kultúrtörténeti eszmefuttatásról van benne szó, a csillagjósolás mesterségéről, ami – ugye – a káld(eus) bűvészek (?), varázslók (?), jövendőmondók (?) – netán kormányzati tisztviselők – „művészete” volt pár ezer évvel ezelőtt és pár ezer éven át. De ha figyelmesen olvasuk a tanulmányt, hamar kitetszik, hogy Komoróczy Géza körmönfont módon arra készíti a gyanútlan érdeklődőt, hogy nagy figyelemmel kövesse nyomon a fejtegetéseket, amikben van matematika is, csillagászat is, történelem, politika is, meg még sok egyéb más. És mindezt teszi azzal a sejtethető szándékkal, hogy végül elfogadtassa velünk végkövetkeztetéseit, amik közül az egyik, szerintem a lényegi: „A babilóni csillagtudomány végzetes dicsőségének igazi tanulsága, a tudománytörténeti tanulság és a személyesen a tudósoknak szóló intelem gyaránt: reflektált gondolkodást.”

A tanulmányok tematikájában mutatkozó bőség zavara egyrészt, a *Szombat* terjedelmi korlátai másrészt nem teszik lehetővé a kötet tanulmányainak méltó elemzését, azt sem, hogy rámutassunk: az egyes témák, különfeleségük, sokszínűsége

gük ellenére, nagyon is illeszkednek egymáshoz. Csupán néhány tényre van lehetőségünk felhívni az olvasó figyelmét.

Egyik ilyen tény, hogy a tizenöt tanulmány hatalmas, mintegy 5000 évet átfogó ívet alkot, hiszen szerzőnk, amikor – egyebek között – az asszír csillagtudományról, illetve az álomtudományról szólva eljut Freudig meg Kriúdyig, s közben meggyőzően érvel, idéz és vitázik szerzőkkel és nézetekkel, a nem történész számára ropant nagy időtávlatot ölel át.

A tanulmányokra nem csupán a meghökkenítő alaposág, elemzőkészség és – képesség jellemző, nem csupán a tanulmányok témáit feldolgozó vagy érintő iroda-

lom elképesztő méretű ismerete, hanem az is – és számomra, aki a témáknak csak egyikében másikában vagyok valamenynyire is otthonos –, hogy Komoróczy stílusa, a maga egyszerűségével, sallangmentességével, hadd mondjam így – és ezt elismerőleg mondom –: mindnaposságával közel tudja hozni az olvasót a témához, el tudja hitetni vele, hogy a korábban netán misztikusnak vélt mezopotámiai-kánaáni-egyiptomi história rugói bizony nagyon is emlékeztetnek a ma történelmének rugóira, egyszóval aktuálisak.

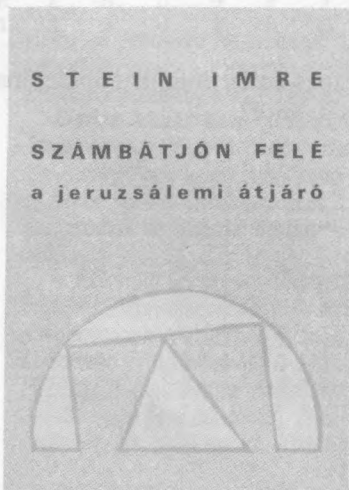
A címadó tanulmány az, ami meghökkenítő vagy meghökkenetheti a jámbor olvasót: ez a tanulmány – hogy úgy mondjam – „helyére tesz” egy zsidó népi hőst, a mesék, elsősorban a hászíd mesék rokonszenves figuráját, azt az Élijáhu-Illes prófétát, akiben a zsidó hagyomány az eljövendő Messiás előhírnökét tiszteli. Komoróczy egyik tétele: „...Élijáhu [...] egyszerűen szűk látókörű fundamentalista. [...] Élijáhu fundamentalizmusa valójában azzal vált végzetessé, hogy politikává: vallási, erkölcsi normává, programmá lett [...] Élijáhu [...] szenvedélyes, dogmatikus, fundamentalista. Az ősi (vallási) hagyomány szigorú ügyésze. Nem csinált politikát; ezt elvégzték helyette mások.” És hadd idézzem még Komoróczy konklúzióját: „A *bezárkózás a nemzeti hagyományba* nem fenntartotta: láttuk, a pusztulásba vitte Izraelt.” Olyan konklúzió ez, amit bizony aligha ártana megszívlelnünk a ma nemzeti pántlikás fundamentalistáink.

Jólesz László

Nyers realizmus, túlzott líraiság

(Stein Imre: *Szombatján felé a jeruzsálemi átjáró. Kalfom, Kódex 1989. 71 oldal 80 Ft.*)

Stein Imre 1966-ban született Budapesten, jelenleg az ELTE bölcsészkarán

angolt és összehasonlító irodalomtörténetet hallgat. Öntudatra ébredésének fontos mérföldköve ez a kisregény, amely egyben első publikált írása is. Bár nem a frissen megjelent művek közé tartozik, aktualitásából semmit sem vettett, témája miatt pedig méltán a *Szombat* Könyvespolcán a helye. (Lásd még: Szegő György elemzése, *Kritika* 1990/7.)

Izrael, kibuc, fiatalos hév, élmények kavalkádja. *Bereményi* sorai jutnak eszembe. „A szemem filmvetítés, előzetest vetít, egy eljövendő nagy film mekevert részleteit.” Stein Imre keveredő emlékeit méginkább összekuszálja, nem irigylem a képzeletbeli vágó dorgát.

A szöveget bibliai szemelvények tagolják. Miért éppen azok, amelyek, és miért éppen ott, ahol? „Modern prózakísérlet.” Saját sorainak szervesen összetartozó részeit váratlanul szakítják meg a Biblia versei, ám a veretes nyelvezetű idézetek tiszta érthetőségükkel felüldülést nyújtó komplementerét adják a vibráló mondatoknak. Stílusa általában nyersen realiztikus, munka, testi

bajok, egy szakadozó ócska cipő stb., néha azonban túlzott lírai hangnembe csap át: „de jobb mint a gyapotföldön méregparában duzzadozva nyalogatni az epés föld szilánkjait szád aszott rózsájáról.” A szavak mélyen rejlő titok megfejtése gyakran nehéz feladat. (Lásd még: avantgard irodalom.)

A felvillanó emlékek hatása mégis lenyűgöző, a személyes élmények szuggesztív ereje tagadhatatlan. A pesti zsidó fiú szorongása Erec Jiszráelben megkapóan őszinte vallomás. A pillanatképek éles fényben világítják meg az ezerarcú Izraelt, a hétköznapi és spirituális örök összefonódását. Az átélt testi és lelki utazás mély nyomot hagy. A mindenkit befogadó (és éppen ezért) hihetetlenül sokszínű Ország kézzelfogható valósággá válik, örökre bevésődve – nemcsak az író – az olvasó agyába is. A könyv nehéz, de izgalmas olvasmány, „izzó merítőpróba”, ahogy Mezei András írja előszavában.

Fazekas M. László

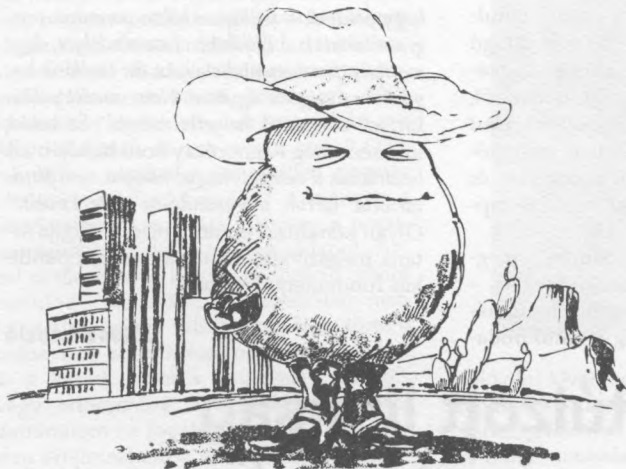
Eszti és Beni oldala

Sütemény hanukára Észak-Amerikából

Hozzávalók:

- 2 pohár liszt
- 2 tojássárgája
- 1 egész tojás
- 2 evőkanál tejföl
- csipetnyi só
- víz, hogy a tészta formálható legyen és ne ragadjon
- olaj a sütéshez
- porcukor

Mindent keverj össze. Nyújtsd ki a tésztát vékonyra, és vágd fel tésztavágóval. Süsd forró olajban, amíg aranybarnára sül. Szárítsd meg és szórd meg porcukorral.

Kiket, miket rejtenek a rímek?

Illatára kinyílik a szánk,
olajban sült a finom ...

Pörög, forog, gyönyörű,
Rajta négy héber betű,
Úgy hívják, hogy ...

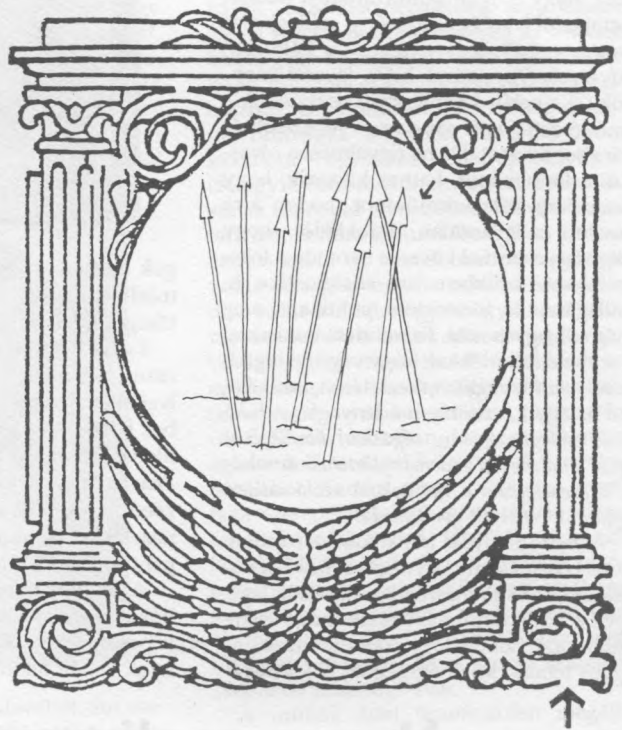
Azt mondja a mende-monda,
nem más volt az, mint ...,
hogy olaj volt a korsóba.

Ifjú volt, s nem hányaveti,
Ő volt Júda, a ...

Uralma csak hókuszs-pókusz,
Gonosz volt ő, ...

A rabbi szerint, amikor a makabeusok beléptek a Szentélybe, nyolc szír lándzsát találtak. A katonák mindegyik lándzsára egy-egy gyertyát helyeztek, és egy kilencedikkel meggyújtották azokat. Erre emlékezünk hanukakor, mondják.

Segíts a makabeusoknak megtalálni az utat a Szentélyen keresztül a lándzsákhoz.

Keress nyolc, a hanukával kapcsolatos szót az ábrában

n	s	l	t	h	a	n	u	k	i	a	l
u	v	á	x	k	o	i	t	m	n	a	o
n	v	b	m	a	k	a	b	i	r	t	i
d	y	l	e	v	c	s	z	b	m	i	n
k	r	o	a	r	s	v	g	e	n	o	d
t	y	z	l	j	s	ü	m	i	l	l	k
c	s	o	r	d	c	ó	o	v	t	r	u
p	ö	r	e	g	e	t	t	ü	p	s	m
s	z	e	m	z	ü	d	l	b	e	z	n

A képek hanukával kapcsolatos dolgokat ábrázolnak.
Meg tudod fejteni a rejtvényt?

